

TARTU RIIKLIK ÜLIKOOL

Keel ja struktuur

3.

TARTU 1970

TARTU RIIKLIK ÜLIKOOL
EESTI KEELE KATEEDER

Keel ja struktuur

3.

Töid strukturealse ja
matemaatilise
lingvistikalt

TARTU 1970

O. S. KULAGINA HULGATEOREETILISEST
KEELEMUDELIST

M a r e K o i t

Automaatse tõlke algoritmid nõuavad täiesti täpseid definitsioone, kus tähenduslike seoste kasutamine ei ole soovitatav. On arusaadav, et olemasolevad grammatikad, mis on loodud hoopis teistel eesmärkidel, neid nõudeid kõiges ei rahulda.

Nii näiteks leiame grammatikaõpikus definitsiooni: nimisõnad on olendite, esemete või nähtuste nimetused.

Antud sõnade hulgast selle definitsiooni alusel nimisõnu määrata ei valmista erilisi raskusi keelt oskavale inimesele, küll aga masinale, sest pole rangelt fikseeritud, mis või kes on olendid, esemed ja nähtused.

Niisuguseid näiteid võib tuua veelgi. Seetõttu tekib vajadus konstrueerida mingi uus, spetsiaalne grammatika, mis põhimõtteliselt sobiks ükskõik missuguse keele jaoks.

Käesolevas töös vaatleme grammatiliste mõistete defineerimise üht võimalikku viisi - O. S. Kulagina hulgateoreetilisest keelemudelit.¹

Mudel on äles ehitatud rangelt nagu mis tahes matemaatiline teooria. Aluseks on võetud rida mõisteid, mida antud süsteemis ei defineerita. Kõik älejaanud mõisted on defineeritud põhimõistete kaudu ja sisulised väited nende suhtes

¹ О. С. Кулагина, Об одном способе определения грамматических понятий на базе теории множеств. - Проблемы кибернетики, вып. I, Москва, 1958, 203-214.

tõestatud.

Mudeli käsitlemisel peame silmas tema rakendatavust eesti keeles. Seoses sellega osutub vajalikuks täiendavalt kasutusele võtta pärispere ja korrastatud keele mõiste ning ühtlasi tõestada nendega seotud väiteid. Muus osas ühtib käsitlus üldiselt O. S. Kulagina poolt esitatuga.

1. Põhimõisted.

Olgu antud järgmised põhimõisted:

- 1) lõplik hulk $X = \{x\}$, mille elemente x nimetame sõnadeks.

Hulgana X võib vaadelda näiteks kõikide eestikeelsete sõnade hulka, kusjuures sõnade muuted, nagu akent, aknas jne., loeme erinevateks sõnadeks. Erinevate sõnadena käsitame ka täiesti ühtelangevaid vorme, nagu sõna maja ainsuse kolm esimest käinet või sõna tuli nimi- ja tegusõnana. Selleks tuleb eeldada, et hulk X sisaldab vastavat sõna vajalikus arvus eksemplarides, mida lepime kokku lugeda omavahel erinevateks;

- 2) märgitud fraaside hulk $A = \{A\}$.

Fraasideks nimetame lõplikke järjestatud süsteeme

$A = x_1 x_2 \dots x_n$ (n on suvaline naturaalarv), kus igal sõnal x_1 on lubatud esineda ka rohkem kui üks kord. Hulk A sisaldab ühe osa fraasidest, nn. märgitud fraasid. Kõiki ülejäänud fraase, mis hulka A ei kuulu, nimetame mittemärgitud fraasideks.

Kui hulgaks X on ükskõik missuguse keele sõnade hulk, siis võib märgitud fraasideks lugeda kõik grammatiliselt õigesti moodustatud fraasid.

Besti keeles on märgitud fraasid näit. huvitava raamatu, alustas uut tööd, poiss puhub pasunat, aga ka pasun puhub poissi;

mittemärgitud fraaside hulka kuuluvad näit. teravaid pliisite, lapsed mängin;

- 3) hulga X mittelõikuvate ja mittetühjade alamhulkade süsteem $U = \{U\}$.

Alamhulka, mis sisaldab sõna x , nimetame selle sõna ämbri-

seks ja tähistame $U(x)$. On selge, et kui sõna y kuulub sõna x ümbrusesse $U(x)$, siis võib seda ümbrust tähistada ka $U(y)$.

Besti keele sõnade hulgas võib lugeda iga käändsõna ümbruseks selle sõna kõikide ainsuse ja mitmuse käänete vormid. Tegusõnade ümbrusesse kuulugu kõik pöörded ja ajad; kesksõnu, samuti ma- ja da-tegevusnime on otstarbekas vaadelda mitte tegusõna muudetena, vaid omaette sõnadena. Ümbruste sellise valiku korral ähtib näiteks sõna pallidele ümbrus sõna pall ümbrusega; sõna kirjutatan ümbrusesse kuuluvad sõnad kirjutasin, kirjutavad jne., kuid mitte sõnad kirjutades, kirjutatav. Samuti on eespool öeldu põhjal selge, et näiteks sõna pesa ümbrus sisaldab seda sõna ennast kolm erinevat eksemplari ning et vorm pead, mis kuulub nii tegusõna pean kui nimisõna pea ümbrusesse, esineb ühes ümbruses tegusõna, teises aga nimisõna tähisega, kujutades endast sõna pead kahte täiesti erinevat eksemplari. Võib esineda selliseid sõnu, mille ümbrus koosnebki üksnes sellest sõnast, nagu da-tegevusnimi, enamik määr sõnadest.

Hulka X koos temal antud ümbruste ja märgitud fraaside süsteemiga nimetame keeleks ja tähistame $X(U, A)$. Tuletame meelde, et nii hulk X kui ka ümbrused ja märgitud fraasid on ette antud väljastpoolt ega kuulu defineerimisele antud süsteemis.

Nimetame hulga X täkelduseks tema esitust paarikaupa ühisosata hulkade summana. Hulga X võime esitada kõikide ümbruste summana ja et eelduse kohaselt on ümbrused paarikaupa ühisosata, siis on ette antud hulga X täkeldus ümbrusteks. Nimetame seda U -täkelduseks.

Hulka X saab vaadelda ka kõikide sõnade (ühesõnaliste hulkade) summana: $X = \bigcup_{x \in X} x$.

Kuna sõnu käsitame jagamatute üksustena ning ühe ja sama sõna eksemplarid loeme erinevateks sõnadeks, on sõnad ühisosata. Niisiis on olemas veel teine hulga X täkeldus. Nimetame seda E -täkelduseks.

Seega on ette antud lähtehulga X kaks täkeldust. Otsime

näid lähteandmete kaudu hulga X uusi täkeldusi, et sõnu mingisuguste tunnuste alusel klassifitseerida.

2. Tuletiistäkeldus. Pered ja tääbid.

Jättes mõneks ajaks tähele panemata, et meie käsutuses on ainult B - ja U -täkeldus, oletame, et mingil viisil on õnnestunud läbi viia hulga X täkeldus, mille jätame üldsuse mõttes konkretiseerimata, ja vaatame, kuidas sellelt oleks võimalik üle minna uuele täkeldusele.

Olgu niisiis hulk X esitatud mittelõikuvate hulkade B_1 summana: $X = \bigcup_{i=1}^n B_i$, s.t. on antud hulga X B -täkeldus.

Kui $x \in B_1$, siis kirjutame vahel B_1 asemel $B(x)$. Nii nagu U -täkelduse juures, kehtib ka siin väide: kui $x' \in B(x)$, siis $B(x') = B(x)$ ja järelikult $x \in B(x')$. B -täkelduse elementi võib seega tähistada ükskõik missuguse selles elemendis sisalduva sõna järgi.

Toome sisse mõned vajalikud mõisted.

Fraasi A B -struktuuriks nimetame selle fraasi kujutist iga sõna kujutamisel B -täkelduse selleks elemendiks, mis teda sisaldab. Kui $A = x_1 x_2 \dots x_n$, siis kirjutame: $B(A) = B(x_1)B(x_2) \dots B(x_n)$. Kui fraas A on esitatav fraaside A_i jadana ($i = 1, 2, \dots, k$), s.t. $A = A_1 A_2 \dots A_k$, kus $A_i = x_1^{(i)} x_2^{(i)} \dots x_{n_i}^{(i)}$, siis võib fraasi A B -struktuuri üles kirjutada järgmiselt:

$$B(A) = B(x_1^{(1)}) \dots B(x_{n_1}^{(1)}) B(x_1^{(2)}) \dots B(x_{n_2}^{(2)}) \dots \\ \dots B(x_1^{(k)}) \dots B(x_{n_k}^{(k)}) = B(A_1) B(A_2) \dots B(A_k).$$

B -täkeldus indutseerib iga fraasi kujutamise tema B -struktuurile.

On selge, et erinevad sõnad x_1 ja x_j võivad kujutada üheks ja samaks B -täkelduse elemendiks $B(x)$. Fraasi $A = x_1 x_j$ B -struktuur on siis $B(A) = B(x)B(x)$. Samuti võib fraasi A B -struktuur osutada ühtlasi ühe või mitme fraasist A erineva fraasi B -struktuuriks. Sellepärast räägime edaspidi ka lihtsalt B -struktuurist, jättes fikseerimata, kui selleks puudub vajadus, vaadeldavale B -struktuurile vastava fraasi.

Ütleme, et B-struktuur on märgitud, kui leidub vähemalt üks märgitud fraas (s.o. fraas hulgast A), mis kujutub antud B-struktuuriks.

Kui niisugust fraasi ei leidu, siis on tegemist mittemärgitud B-struktuuriga.

Defineerime veel B-ekvivalentsi.

Ütleme, et B-tükelduse elemendid B_1 ja B_j on B-ekvivalentsed (tähistame $B_1 \sim B_j$), kui suvaliste fraaside A_1 ja A_2 korral on B-struktuurid $B(A_1)B_1B(A_2)$ ja $B(A_1)B_jB(A_2)$ alati üheseselt kas märgitud või mittemärgitud.

Definitsioonist näeme, et B-ekvivalentsete elementide B_1 ja B_j korral ei muutu B-struktuuri märgitus või mittemärgitus, kui asendada element B_1 elemendiga B_j või, vastupidi, element B_j elemendiga B_1 .

B-ekvivalents rahuldab järgmisi lihtsalt kontrollitavaid tingimusi:

- 1) refleksiivsus: $B_1 \sim B_1$;
- 2) sümmeetria: kui $B_1 \sim B_j$, siis $B_j \sim B_1$;
- 3) transitiivsus: kui $B_1 \sim B_j$ ja $B_j \sim B_k$,
siis $B_1 \sim B_k$.

B-ekvivalentsi mõistet kasutades võime hulgal X läbi viia uue jaotuse, võttes kokku kõik omavahel B-ekvivalentsed B-tükelduse elemendid. Nimetame seda jaotust B-tükelduse tuletiseks ja tähistame B' .

Tuletise B' element $B'(x)$ koosneb kõigist neist B-tükelduse elementidest B_1 , mis on B-ekvivalentsed elemendiga $B(x)$, ja ainult nendest:

$$B'(x) = \bigcup_{B_1 \sim B(x)} B_1.$$

B-ekvivalentsi refleksiivsuse tõttu sisaldub elemendis $B'(x)$ muidugi ka $B(x)$.

Võib tõestada, et B-tükelduse tuletis on samuti hulga X tükeldus.

Paneme tähele, et iga sõna $x \in X$ korral $B(x) \subseteq B'(x)$. Kui leidub vähemalt kaks omavahel B-ekvivalentset B-tükelduse elementi, siis on tuletistükeldus B' alati n.-õ. jämedam kui antud tükeldus B .

Nimetame äldiselt tükeldust D tükelduse B suurenduseks, kui iga sõna $x \in X$ korral $B(x) \subseteq D(x)$ ning leidub sõna $x^* \in X$ nii, et $B(x^*) \subset D(x^*)$ (s.t. tükeldused B ja D ei ähti samaselt).

Ka tuletistükeldus B' kuulub tükelduse B suurenduste hulka.

Pöördume tagasi lähtemõistete juurde. Kõigepealt märgime, et hulga X U -tükeldus on E -tükelduse suurendus, sest $E(x) = x \subseteq U(x)$ ja leidub vähemalt üks niisugune sõna x^* , mille ämbrus $U(x^*)$ sisaldab veel vähemalt ähe sõna y . Vastasel korral koosneks iga sõna ämbrus ainult temast endast ning tükeldused E ja U ähtiksid. Kahte täiesti ähtelangevat tükeldust väljastpoolt ette anda oleks äga mõttetu.

Meelevaldse B -tükelduse kohta läbiviidud arutlused võimaldavad nüüd defineerida hulgal X korraga kaks uut tükeldust: etteantud tükelduste E ja U tuletised. Tähistame neid

$$E' = P \quad \text{ja} \quad U' = T.$$

P -tükelduse elemente nimetame peredeks. Iga pere ähendab kõik niisugused ja ainult need E -tükelduse elemendid (sõnad), mis on omavahel E -ekvivalentsed.

Sõna x pere $P(x)$ sisaldab kõiki niisuguseid sõnu x' , mille korral E -struktuurid $E(A_1)$ $E(x)$ $E(A_2)$ on igasuguste fraaside A_1 ja A_2 puhul äheägselt kas märgitud või mitte märgitud.

Et E -tükelduse elementideks on sõnad, ähtib mis tahes fraasi A E -struktuur selle fraasi endaga: $E(A) = A$.

Kui hulgana X vaatleme eesti keele sõnade hulka, siis saame äheks pereks ähendada näiteks kõik sõnad, mida traditsioonilise grammatika järgi oleme harjunud nimetama ainsuse osastavas käändes olevateks nimisõnadeks. Töepoollest: asendades esimees ettejuhtuvas märgitud fraasis poiss loeb raamatut ja naerab sõna raamatut äkskõik missuguse teise ainsuse osastavas käändes oleva nimisõnaga, saame ikka märgitud fraasid:

poiss loeb ajalehte ja naerab;

A_1 y A_2

poiss loeb hunti ja naerab.

A_1 z A_2

Missuguse märgitud fraasi me ka võtaksime, ei saa me selles fraasis esineva ainsuse osastavas käändes oleva nimisõna asendamise teel ükskõik missuguse teise samas arvus ja käändes oleva nimisõnaga muuta seda fraasi mittemärgitud fraasiks; samuti ei saa sel viisil teisendada mittemärgitud fraasi märgitud fraasiks.

Terve nimisõnade hulga võib niisiis jaotada peredeks, kus iga pere sisaldab kõik teatavas arvus ja käändes olevad nimisõnad.

Tegusõnade igasse peresse ühendame ühes ja samas vormis olevad tegusõnad, arvestades rektisiooni. Nii kuuluvad sõna jälgib peresse sõnad kirjeldab, kohtab, ei kuulu aga kirjeldasime, kohtas või suhtub.

Analoogilisel viisil saame peredeks jaotada kõik traditsioonilise grammatika sõnaliigid.

Igale fraasile võime vastavusse seada tema P-struktuuri. Fraasi sinist vihikut P-struktuur oleks näiteks

{ sinist }	{ vihikut }
{ ilusat }	{ jänest }

jne.

(kõik ainsuse osastavas kään- des olevad omadussõnad)	(kõik ainsuse osastavas kään- des olevad nimisõnad).
--	---

P-struktuuridel on huvitav omadus: kui leidub üks märgitud fraas, mis kujutub antud P-struktuuriks, siis on iga selleks P-struktuuriks kujutuv fraas märgitud. Tõestame. Olgu märgitud P-struktuur $P(x_1) P(x_2) \dots P(x_n)$. Üldsust kitseandamata võib eeldada, et just fraas $x_1 x_2 \dots x_n$ on märgitud. Võtame suvalise fraasi $y_1 y_2 \dots y_n$, mille kujutiseks on antud märgitud P-struktuur, ja oletame vastuvõetavalt, et fraas $y_1 y_2 \dots y_n$ on mittemärgitud. Asendame $y_2 \dots y_n \rightarrow$

$x_2 \dots x_n$. Saadud fraas $y_1 x_2 \dots x_n$ peab olema mittemärgitud, sest $x_1 \in y_1$ ($i = 2, 3, \dots, n$). Samal ajal aga $y_1 \in x_1$, järelikult on fraas $y_1 x_2 \dots x_n$ märgitud. Tekkinud vastuolu põhjal järeldamegi, et ükski märgitud P-struktuuriks kujutuv fraas ei saa olla mittemärgitud.

Täkelduse $U' = T$ korral niisugune olukord ei kehti, vaatamata sellele et T-täkelduse iga element kujutab endast omavahel U-ekvivalentsete U-täkelduse elementide summat.

Kui lähtume eesti keele sõnade hulgast, siis saame äheks T-täkelduse elemendiks - nimetame seda tädebiks - ähendada kõik nimisõnad või kõik omadussõnad. Nii näiteks kuuluvad samasse tädeb'i sõnad mets ja pliiatseid, sest missugused fraasid A_1 ja A_2 me ka võtaksime, on U-struktuurid $U(A_1)U(\text{mets})$ $U(A_2)$ ja $U(A_1)U(\text{pliiatseid})$ $U(A_2)$ äheaegselt kas märgitud või mittemärgitud.

Pidades silmas, missuguseid sõnu ähendavad U- või T-täkelduse elemendid, näeme, miks U- või T-struktuuri märgitusest ei järeldu, nagu oleks iga vaadeldavaks struktuuriks kujutuv fraas märgitud. Näiteks on U-struktuur $U(\text{suur})U(\text{pall})$ märgitud, sest leidub märgitud fraas suur pall, mis selleks U-struktuuriks kujutub, kuid samal ajal võime leida fraase, mille kujutiseks on küll seesama märgitud U-struktuur, mis aga sellest hoolimata ei ole märgitud: suur pallile, suurt pallide jne.

Kas üldiselt säilitavad defineeritud täkeldused struktuuride märgituse ja mittemärgituse, s.t. kas üleminekul B-täkelduselt P-täkeldusele või U-täkelduselt T-täkeldusele teisenevad märgitud struktuurid jälle märgitud struktuurideks ning mittemärgitud struktuurid mittemärgitud struktuurideks? Vastuse annab järgmine lemma.

Lemma 1. Üleminekul täkelduselt B tuletis-täkeldusele B' ei saa märgitud B' -struktuur olla mittemärgitud B-struktuuri kujutiseks.

Tõestus. Olgu märgitud B' -struktuuril kuju $B'(x_1) B'(x_2) \dots B'(x_n)$, kus $A = x_1 x_2 \dots x_n$ on see märgitud fraas, mis kindlustab B' -struktuuri märgituse. Fraasi A B-struktuur

$B(x_1) B(x_2) \dots B(x_n)$ on samuti märgitud. Oletame, et leidub vähemalt üks niisugune B-struktuur $B(y_1) B(y_2) \dots B(y_n)$, mis on küll mittemärgitud, kuid kujutub antud märgitud B'-struktuuriks. Tuletistükelduse definitsioonist järeldeb: $B(x_1) \approx B(y_1)$ ($i = 1, 2, \dots, n$). Asendades B-struktuuris $B(y_1) B(y_2) \dots B(y_n)$ elemendi $B(y_1)$ elemendiga $B(x_1)$, saadud struktuuris elemendi $B(y_2)$ elemendiga $B(x_2)$ jne., saame lõpuks B-struktuuri, mis peab samuti olema mittemärgitud. Saadud vastuolu - eelduse kohaselt oli B-struktuur $B(x_1) B(x_2) \dots B(x_n)$ märgitud - tõestabki lemma.

Lisame veel, et kui tükelduse B suurendus D ei ole tingimata tuletis B', siis võib mõni mittemärgitud B-struktuur kujutada ka märgitud D-struktuuriks. Märgitud B-struktuuridele vastavad samal ajal ainult märgitud D-struktuurid.

Nüüd oleks loomulik suurendada edasi P- ja T-tükeldust, defineerides $P' = B''$ ja $T' = U''$. Osutub aga, et iga $x \in X$ korral $B'(x) = B''(x)$.

Tõestame. Iga $x \in X$ korral ilmselt $B'(x) \subseteq B''(x)$. Oletame vastuväiteliselt, et mingisuguse sõna x jaoks $B'(x) \neq B''(x)$. Sellisel juhul sisaldab $B''(x)$ vähemalt kaks erinevat B'-tükelduse elementi, s.o. $B''(x) \supseteq B'(x) \cup B'(y)$. Siit: $B'(x) \approx B'(y)$. Elementide $B'(x)$ ja $B'(y)$ erinevuse tõttu ei ole B-tükelduse elemendid $B(x)$ ja $B(y)$ B-ekvivalentsed ja sellepärast saame leida niisugused fraasid

$$A = x_1 \dots x_{i-1} x_{i+1} \dots x_n$$

$$\text{ja } A' = x_1 \dots x_{i-1} y_{i+1} \dots x_n,$$

et kui näiteks B-struktuur B(A) on märgitud, siis peab B-struktuur B(A') olema mittemärgitud. Lemma 1 põhjal võime nüüd öelda, et $B'(A')$ on samuti mittemärgitud. Samal ajal aga on $B'(A)$ märgitud B'-struktuur, mistõttu elemendid $B'(x)$ ja $B'(y)$ ei saa olla B'-ekvivalentsed. Niisiis $B'(x) = B''(x)$ iga $x \in X$ korral.

Siit näeme, et endisel meetodil ei ole hulga X tükeldusi võimalik läbi viia. Seega jääb üle otsida kombinatsioon neljast olemasolevast - E-, P-, U- ja T-tükeldusest.

3. Pärispered. Täkeldus klassi- deks korrastatud keele juhtu- m 11.

Nimetame keelt $X(U, A)$ lihtkeeleks, kui $U(x) \cap P(x) = x$ s.t. iga kaks sõna samast ümbrusest kuuluvad erinevatesse peredesse.

Besti keele kohta see tingimus ei kehti, kuivõrd real käändsõnadel on paralleelvormid mõnedes ainsuse käänetes või mitmuses (i- ja de-mitmus). Oleks mõeldav klassifitseerida ainsuse käänete paralleelvormid iseseisvate sõnadena, näiteks lugeda sõnade maja ja soo ainsuse sisseätleva vormideks vastavalt ainult majasse ja soosse, sõnu majja ja sohu käsitleda aga eraldi. i- ja de-mitmuse võiks sõnadel, kus need paralleelselt esinevad, lugeda üheks mitmuse vormiks, tõlgendades teda vastavalt vajadusele kas i- või de-mitmuse-na.

Sel viisil saaksime rääkida ka eesti keelest kui lihtkeelest. Edaspidi ei ole selline eeldus siiski tingimata vajalik.

Lähtume nüüd P-täkeldusest ja seome iga sõnaga rea sõnu tema perest, nn. pärispere.

Sõna x pärisperesse $P^*(x)$ ähendame kõik niisugused sõnad $x' \in P(x)$, mille korral kehtivad järgmised tingimused:

kui $y \in U(x)$, siis $P(y) \cap U(x') \neq \emptyset$ (I);

kui $y' \in U(x')$, siis $P(y') \cap U(x) \neq \emptyset$ (II).

Oluline on siin, et sõnad $y \in U(x)$ ja $y' \in U(x')$ võivad olla suvalised.

Vaatleme näiteks eesti keele nimisõnade perede jaotamist pärisperedeks.

Pärisperesse P^* (lipp) kuuluvad sellised nimisõnad nagu lamp, poiss, ei kuulu aga nimisõna au, sest sõna lipp ümbruses leidub vähemalt üks niisugune sõna (kas või lipud), mille pere ei lõiku ümbrusega $U(\underline{au})$ (s.t. tingimus (I) ei ole täidetud). Kui piirduksime ainult tingimusega (I), siis saaksime pere $P(\underline{lipp})$ erinevatest sõnadest lähtudes selle pere erinevad jaotused. Sõna au pärispere ähtiks sel juhul tema perega $P(\underline{au}) = P(\underline{lipp})$. Tingimuse (II) täidetust kind-

lustab aga ainsuse nimetavas käändes olevate nimisõnade pere jagunemise kaheks pärispereks: nimisõnad, mis käänduvad nii ainsuses kui mitmuses, ja nimisõnad, mis käänduvad ainult ainsuses. Analoožilisel viisil saame ka mitmuses olevate nimisõnade pered jaotada kaheks pärispereks.

Kui eespool öeldut silmas pidades lepime kokku luge-da eesti keelt lihtkeeleks, siis on mõtet märkida, et tingimused (I) ja (II) võib asendada ka mõnevõrra rangematega:

kui $y \in U(x)$, siis leidub üksainus sõna

x'' nii, et $P(y) \cap U(x') = x''$ (I');

kui $y' \in U(x')$, siis leidub üksainus sõna

y'' nii, et $P(y') \cap U(x) = y''$ (II').

Tõestame näiteks, et lihtkeele korral järeldub tingimusest (I) tingimus (I').

Oletame vastuväiteliselt, et saame leida veel teise sõna x''' ($x''' \neq x''$) nii, et $x''' \in P(y) \cap U(x')$. Kuna $x'' \in P(y)$, siis $P(y) = P(x'')$; $x'' \in U(x')$, siit $U(x') = U(x'')$. Järelikult $x''' \in P(x'') \cap U(x'')$ ja keele lihtsuse tõttu peab kehtima $x''' = x''$.

Veendume nüüd, et jaotus pärisperedeks on hulga X uus tükeldus. Selleks tuleb tõestada, et erinevad pärispered ei lõiku. Erinevatesse peredesse kuuluvate sõnade pärisperede suhtes on see ilmne, sest juba pered ei lõiku. Võtame sellepärast sõnad x , $a \in P(x)$ ja oletame, et leidub sõna $z \in P^*(x) \cap P^*(a)$. Et $z \in P^*(x)$, siis iga $y \in U(x)$ korral $P(y) \cap U(z) \neq \emptyset$ (I₁) ja iga $z' \in U(z)$ korral $P(z') \cap U(x) \neq \emptyset$ (II₁). Samal ajal ka $z \in P^*(a)$, niisiis iga $b \in U(a)$ korral $P(b) \cap U(z) \neq \emptyset$ (I₂) ja iga $z' \in U(z)$ korral $P(z') \cap U(a) \neq \emptyset$ (II₂).

Näitame, et tingimustest (I₁) ja (II₂) järeldub, et $P(y) \cap U(a) \neq \emptyset$ iga $y \in U(x)$ korral. Selleks võtame suvalise $y \in U(x)$. Tingimuse (I₁) põhjal $P(y) \cap U(z) \neq \emptyset$, s.t. leidub sõna $z_1 \in P(y) \cap U(z)$; $z_1 \in P(y)$, järelikult $y \in P(z_1)$ ja $P(z_1) = P(y)$. Tingimuse (II₂) põhjal $P(z_1) \cap U(a) \neq \emptyset$ ehk $P(y) \cap U(a) \neq \emptyset$.

Niisamuti saab näidata, et tingimustest (I₂) ja (II₁)

järeldub tingimus

$P(b) \cap U(x) \neq 0$ iga $b \in U(a)$ korral.

Kokkuvõttes: iga $y \in U(x)$ korral $P(y) \cap U(a) \neq 0$ ja

iga $b \in U(a)$ korral $P(b) \cap U(x) \neq 0$,

järelikult $a \in P^*(x)$ ja erinevatel pärisperedel on ühisosa parajasti siis, kui nad ühtivad.

Niisiis võime tõepoolest kõnelda hulga X täkeldusest pärisperedeks, P^* -täkeldusest.

P^* -täkeldus on üldiselt peenem kui P -täkeldus ning erijuhul võib iga sõna pärispere koosneda vaid sellest sõnast endast. P^* -täkeldus ühtib siis E -täkeldusega.

Huvi pakub olukord, kus sõna x pärispere sisaldab vähemalt kaks sõna perest $P(x)$.

Nimetame keelt, kus leidub vähemalt üks niisugune sõna, mille pärispere ei koosne ainult sellest sõnast üksi, korrastatud keeleks. Nagu nägime, oli eesti keeles nimisõnade peresid võimalik jaotada rohkem kui üht sõna sisaldavateks pärisperedeks. Seega on ka eesti keel korrastatud.

Korrastatud keele erijuhuks on niisugune keel, kus iga sõna pere on ühtlasi selle sõna pärispereks.

Edaspidi osutub vajalikuks järgmine tulemus.

Lemma 2. Kui $y \in U(x)$ ja $x' \in P^*(x)$, siis

$$U(x') \cap P^*(y) \neq 0.$$

Tõestus. Kui keel ei ole korrastatud, s.t. iga sõna pärispere koosneb ainult sellest sõnast endast, siis on see tingimus ilmselt täidetud. Sellepärast lähtume korrastatud keelest. Võtame suvalise $x' \in P^*(x)$. Missugune ka ei oleks $y \in U(x)$, leidub tingimuse (I) põhjal sõna m nii, et $m \in P(y) \cap U(x')$. Siit: $m \in U(x')$, järelikult $U(x') = U(m)$ ning $P(y) \cap U(m) \neq 0$ iga $y \in U(x)$ korral (teisisi: iga $z \in U(y)$ korral, sest $U(x) = U(y)$). Tingimusest (II): kuna $m \in U(x')$, siis iga $n \in U(m)$ korral $P(n) \cap U(y) \neq 0$. Niisiis kehtivad iga $z \in U(y)$ ja iga $n \in U(m)$ korral tingimused (I) ja (II). Sellepärast $m \in P^*(y)$. Et $m \in U(x')$, siis järelikult $m \in P^*(y) \cap U(x')$.

Kui võtame $y \in U(x)$ ja $x' \in P(x)$, kusjuures $x' \notin P^*(x)$, siis üldiselt $U(x') \cap P(y) = 0$.

Nagu nägime, oligi eesti keele nimisõnade korral $P(\text{lipp}) \cap U(\text{au}) = 0$.

Kui aga võtame mis tahes sõna mitte perest $P(\text{lipp})$, vaid pärisperest $P^*(\text{lipp})$, näiteks pall, siis leidub iga ümbrusesse $U(\text{lipp})$ kuuluva sõna pärisperes niisugune sõna, mis sisaldub samal ajal ka sõna pall ümbruses.

Beldades, et tegemist on korrastatud keelega, saame P^* -täkelduse abil edasi minna hulga X üldiselt jämedamale jaotusele, kui seda on P -täkeldus.

Selleks defineerime sõna x klassi $K(x) = \{x'\}$:

$x' \in K(x)$, kui $U(x') \cap P^*(x) \neq 0$ (K).

Lihtne on näidata, et selle tingimusega on samaväärne tingimus

$$P^*(x') \cap U(x) \neq 0 \quad (K').$$

Seda arvestades võime eesti keele nimisõnad jaotada kolmeks klassiks: nimisõnad, mis käänduvad nii ainsuses kui mitmuses (nagu lipp), ainult ainsuses (au) või ainult mitmuses (käärid).

Tõestame, et klassid moodustavad hulga X täkelduse. Kuna $X = \bigcup_{x \in X} K(x)$, siis jääb näidata, et erinevad klassid ei lõiku. Kui $y \in K(x)$, siis $x \in K(y)$ (tingimuste (K) ja (K') samaväärsuse põhjal). Sellepärast näitame, et suvalise sõna $z \in K(x)$ korral ühtlasi $z \in K(y)$, s.t. $K(x) \subseteq K(y)$.

Kuna $z \in K(x)$, siis leidub niisugune sõna z' , et $z' \in U(z) \cap P^*(x)$. Siit: $z' \in U(z)$, järelikult $z \in U(z')$.

Et $y \in K(x)$, siis leidub sõna x' nii, et $x' \in U(y) \cap P^*(x)$. Siit: $x' \in P^*(x)$ ja $P^*(x') = P^*(x)$.

Et ka $z' \in P^*(x)$, siis $x' \in P^*(z')$.

Arvestades lemmat 2, saame sisalduvustest $z \in U(z')$ ja $x' \in P^*(z')$ järeldada, et $P^*(z) \cap U(x') \neq 0$.

Kuna $x' \in U(y)$, siis $U(x') = U(y)$ ning $P^*(z) \cap U(y) \neq 0$.

Tingimuste (K) ja (K') samaväärsuse tõttu järeldubki siit, et $z \in K(y)$.

Seega oleme näidanud, et kui $y \in K(x)$, siis $K(x) \subseteq K(y)$; x ja y on üheväärsed, seetõttu ka $K(y) \subseteq K(x)$, kui $x \in K(y)$. Siit: $K(x) = K(y)$, kui $y \in K(x)$. Järelikult eri-

nevad klassid ei lõiku.

Nii saame korrastatud keele korral hulga X uue, K -täkelduse.

Võime defineerida ka tuletistäkelduse K' . Saab tõestada, et korrastatud keele juhtumil ühtib täkeldus K' varem defineeritud täkeldusega $U' = T$, s.o. iga $x \in X$ jaoks $T(x) = K'(x)$.

T -täkeldus jääbki mudelis hulga X kõige suuremaks täkelduseks.

Meenutame nüüd lähidalt, missugused jaotused õigestus hulgal X läbi viia. Kõige peenema, B -täkelduse elementideks on sõnad ja see täkeldus on mudelis ette antud hulga X .

Järgmiseks täkelduseks on $B' = P$ -täkeldus peredeks. Iga pere ühendab kõik omavahel ekvivalentssed sõnad.

P -täkelduse kaudu saame defineerida täkelduse pärisperedeks - P^* -täkelduse, mis on korrastatud keele korral küll B -täkelduse suurendus, kuid peenem kui P -täkeldus.

Võttes abiks teise etteantud täkelduse - U -täkelduse, võime täkelduselt pärisperedeks üle minna täkeldusele klassideks. K -täkelduse tuletis annab hulga X uue täkelduse, mis korrastatud keele juhtumil ühtib täpselt U -täkelduse tuletisega - täkeldusega tüüpideks.

Kui hulga X on eesti keele sõnade hulk, siis saame üheks pereks ühendada kõik ühes ja samas käändes ja arvus olevad nimisõnad või omadussõnad. Ühe osa nimisõnade peresid (ainsus) saab jaotada 1) ainult ainsuses ja 2) nii ainsuses kui mitmuses käänduvate sõnade (ainsuslikkudeks) pärisperedeks; ülejäänud osa nimisõnade peredest (mitmus) jaotatakse 1) ainult mitmuses ja 2) nii ainsuses kui mitmuses käänduvate sõnade (mitmuslikkudeks) pärisperedeks. Omadussõnade pärispered langevad ühte peredega.

Ühte klassi ühendame nimisõnad vastavalt sellele, kas nad käänduvad nii ainsuses kui mitmuses, ainult ainsuses või ainult mitmuses.

Omadussõnade korral saame üheainsa klassi, mis sisaldab kõik omadussõnad.

Lõpuks jõuame ühe nimisõnade täübini. Omadussõnade täüp ühtib klassiga.

Siinkohal tuleb märkida, et näidete toomisel oleme lähtunud mitte keelest kui tervikust, vaid grammatikas väljakuunenud sõnaliikidest. Seda võib põhjendada asjaoluga, et tšü eesmärgiks on seatud ülevaate andmine O. S. Kulagina keelemudelist, mitte aga selle rakendamine konkreetsele keelele. Seetõttu oleme pidanud otstarbekohaseks piirduda niisuguste eestikeelsete näidetega (peamiselt nimi- ja omadussõnad), mis oluliselt aitaksid selgitada üleminekut ühelt täkelduselt teisele, nende erinevust ja seost. Eesti keele analüüs kõnesoleva mudeli alusel on läbi viidud T. Tobiasse poolt, kaejuures tulemuseks on saadud sõnatäübid (kõige suurema täkelduse elemendid), mis mõnevõrra erinevad traditsioonilise grammatika sõnaliikidest.²

4. B - konfiguratsioon ja seosed selle elementide vahel.

Vaatleme nüüd hulga X sõnarühmi veidi teistsugusest seisukohast. Lähtume jälle hulga X suvalisest täkeldusest, mille all võib mõista nii B-, U-, P-, P⁺-, T- kui ka K-täkeldust. Üldistame ekvivalentsi mõistet.

Nimetame 1. järku B-konfiguratsiooniks (tähistame $\tilde{B}_{(1)}$) niisugust B-struktuuri, mis koosneb vähemalt kahest elemendist ning mille jaoks leidub B-täkelduse niisugune element B_{α_1} , et B-struktuurid $B(A_1) \tilde{B}_{(1)} B(A_2)$ ja $B(A_1) B_{\alpha_1} B(A_2)$ on suvaliste fraaside A_1 ja A_2 korral ühe-aegselt kas märgitud või mittemärgitud. Elementi B_{α_1} nimetame konfiguratsiooni $\tilde{B}_{(1)}$ resulteerivaks elemendiks.

Paneme tähele, et see definitsioon on täiesti analoogiline eespool antud B-ekvivalentsi definitsiooniga. Erinevus on vaid selles, et siin vaadeldakse ühe elemendi asemel ele-

² Т. Т о б и а с , О частях речи эстонского языка. - Сообщения по машинному переводу, вып. I, Таллин, 1962, 18-23.

mentide rühma.

Vaatleme näitena eesti keele sõnade 1. järku B-konfiguratsiooni. Missugused ka oleksid fraasid A_1 ja A_2 - alati võime asendada sõnade kogumi väga hästi ühe sõnaga hästi, ilma et muutuks B-struktuuri (fraasi) A_1 väga hästi A_2 määrgitus või mittemäärgitus. Niisamuti võib asendada sõna hästi sõnaühendiga väga hästi. Seega on väga hästi 1. järku B-konfiguratsioon, resulteeriva elemendiga hästi.

Asendame nüüd kõikides B-struktuurides 1. järku B-konfiguratsioonid nende resulteerivate elementidega, saadud struktuurides asendame jälle kõik tekkinud 1. järku konfiguratsioonid vastavate resulteerivate elementidega jne., kuni lõpuks jõuame olukorrani, kus ükski B-struktuur ei sisalda 1. järku B-konfiguratsioone.

Niisugust B-struktuuri, milles ei sisaldu ühtki 1. järku B-konfiguratsiooni, nimetame 1. järku B-struktuuriks.

Pole raske näha, et 1. järku B-struktuuride bulk on kõigi B-struktuuride hulga alamhulk.

Induktiivselt võib defineerida ka kõrgemat järku B-konfiguratsiooni ja B-struktuuri.

Nimetame k-järku B-konfiguratsiooniks niisugust B-struktuuri $\tilde{B}_{(k)}$, mis koosneb vähemalt kahest elemendist ja mille jaoks eksisteerib B-täkelduse element $B_{\alpha k}$ nii, et (k-1)-järku B-struktuurid $\tilde{B}_{(k-1)}^{(A_1)}$ $\tilde{B}_{\alpha k} B_{(k-1)}^{(A_2)}$ ja $\tilde{B}_{(k-1)}^{(A_1)}$ $B_{\alpha k} \tilde{B}_{(k-1)}^{(A_2)}$ on suvaliste fraaside A_1 ja A_2 korral äheaegselt kas määrgitud või mittemäärgitud. Elementi $B_{\alpha k}$ nimetame k-järku B-konfiguratsiooni $\tilde{B}_{(k)}$ resulteerivaks elemendiks.

Paneme tähele, et siin esinevad mitte lihtsalt B-struktuurid, vaid juba (k-1)-järku B-struktuurid, s.o. niisugused struktuurid, kus ei sisaldu 1., 2., ... , (k-1)-järku B-konfiguratsioone. Siit järeldub, et k-järku B-konfiguratsioone hakkame otsima alles siis, kui kõigis B-struktuurides on kõik madalamat järku (1, 2, ..., k-1) konfiguratsioonid asendatud nende resulteerivate elementidega.

Võib veenduda näiteks, et sõnad igav ja jutt moodusta-

vad B-konfiguratsiooni, resulteeriva elemendiga jutt, kuid kui me märgitud fraasis väga igav jutt niisuguse asenduse läbi viime, saame mittemärgitud fraasi väga jutt. Siit selgub, et igav jutt on kõrgemat järku konfiguratsioon kui väga igav.

Kui võtame vaatluse alla ainult niisugused fraasid, kus ei esine väga igav - tüüpi ühendeid, nagu äärmiselt igav, eriti igav, siis võime sõnaühendid igav jutt, igav raamat jms. asendada sõnadega jutt, raamat, ilma et kaoks fraasi märgitus või mittemärgitus.

On selge, et k-järku B-struktuuride hulk on (k-1)-järku B-struktuuride hulga alamhulk ja et seetõttu moodustavad erinevat järku B-struktuurid äksteisesse mahutatud hulkade kahaneva jada.

Nägime, et B-ekvivalentsi alusel võis mitte üksnes ühendada rea B-täkelduse elemente suuremaks B'-täkelduse elemendiks, vaid ka asendada B-täkelduse elementide kogumid üksikute elementidega, mis seetõttu osutusid olulisemateks.

Märgime veel, et B-konfiguratsiooni resulteeriv element ei ole üheselt määratud: kui element B_k on k-järku B-konfiguratsiooni resulteerivaks elemendiks, siis on selleks ka iga temaga B-ekvivalentne B-täkelduse element.

Uurime nüüd lähemalt B-konfiguratsiooni elementide vahetust.

Võtame aluseks hulga X täkeldused D ja B, kus B on D suurendus.

Kui mingi D-konfiguratsioon kujutub B-konfiguratsiooniks, tema resulteeriv element aga B-konfiguratsiooni resulteerivaks elemendiks, siis ütleme, et antud D-konfiguratsioon on alistatud vastavale B-konfiguratsioonile.

Valime välja B-konfiguratsiooni mingid kaks elementi B_1 ja B_2 ja määrame kindlaks elemendi B_1 seostatuse elemendiga B_2 täkelduse D suhtes. Selleks vaatleme kõiki B konfiguratsioonile alistatud D-konfiguratsioone ning viime nende hulgas läbi rühmadeks jaotamise. Fikseerime mingi D-konfiguratsiooni elemendi D_{1i} , mis kujutub elemendiks B_1 , ja loeme

ühete rühma kuuluvateks kõiki niisuguseid D-konfiguratsioon-
ne, millel elemendiks B_1 kujutub fikseeritud element D_{1i_1} .
Kui valime mingi teise elemendi D_{1i_2} , siis saame teise rüh-
ma. Brinevaid rühmi on kokku niisama palju, kui palju on
elemendi B_1 originaale, s.t. niisuguseid vaadeldavale B-
konfiguratsioonile alistatud D-konfiguratsioonide elemente,
mis kujutuvad elemendiks B_1 .

Kui kõigil ühte rühma kuuluvatel D-konfiguratsioonil-
del on elemendi B_2 originaaliks üks kindel element D_{2j} ,
siis ütleme, et vaadeldavas B-konfiguratsioonis on element
 B_2 elemendiga B_1 1. liiki seoses täkelduse D suhtes.

Kui teisel meid huvitaval kohal, s.o. elemendiks B_2
kujutuva elemendina, võivad esineda mõned elemendid D_{2jk} ,
mitte enam üks kindel, siis ütleme, et element B_2 on elemen-
diga B_1 2. liiki seoses täkelduse D suhtes.

Lõpuks, 3. liiki seosega on tegemist sel juhul, kui
teisel vaadeldaval kohal võib asuda ükskõik missugune ele-
ment D_2 ($j = 1, 2, \dots, n$, kus n on D-konfiguratsioonide
nende elementide arv, mis kujutuvad elemendiks B_2).

Peame silmas, et siis, kui $B = D'$, on B-konfiguratsio-
iooni element B_2 elemendiga B_1 alati 3. liiki seoses, sest
elemendid D_{2j} on sel juhul kõik omavahel D-ekvivalentseid.
Seetõttu on mõtet uurida B-konfiguratsiooni elementide seos-
tatust ainult niisuguse temast peenema täkelduse suhtes, mil-
le tuletiseks B-täkeldus ei ole.

Näiteks vaatleme eesti keele sõnade T-konfiguratsioone
P-täkelduse suhtes.

Omadussõnade tüüp on nimisõnade tüübiga peredeks tä-
kelduse suhtes 1. liiki seoses: kui fikseerime mingi nimisõ-
nade tüübiks kujutuva pere, näiteks P (karusid), ja vaatleme
kõiki P-konfiguratsioone, millel ühel meid huvitaval kohal
seisab nimisõna mitmuse osastavas käändes, siis võib nendes
P-konfiguratsioonides teisel kohal asuda ainult mitmuse osas-
tavas käändes olev omadussõna, pere P (suuri). Kui fikseerik-
sime mõne teise pere, näiteks P (karule), siis asuksid vaadel-
davale T-konfiguratsioonile alistatud P-konfiguratsioonides

tingimata ainsuse alaleütlevas käändes olevad omadussõnad, pere P (suurele).

Nimisõnade tüüp on tegusõnade tüübiga peredeks täkeldamise suhtes 2. liiki seoses: kui fikseerime näiteks pere P (keeldus), siis võib P-konfiguratsiooni teiseks elemendiks olla mitte üksnes P (raamatust), vaid ka P (raamatutest).

3. liiki seos P-täkelduse suhtes esineb T-konfiguratsioonis määrsõna-omadussõna: vaadeldavale konfiguratsiooni-le alistatud P-konfiguratsioonides võib omadussõna muutuda kõikides käänetes, näiteks väga ilus (ilusa, ilusat, ilusaid jne.). Niisiis on omadussõnade tüüp määrsõnade tüübiga peredeks täkeldamise suhtes 3. liiki seoses.

О ТЕОРЕТИКО-МНОЖЕСТВЕННОЙ МОДЕЛИ ЯЗЫКА О.С. КУЛАГИНОЙ

М а р е К о н т

Р е з ю м е

В данной работе рассматривается теоретико-множественная модель языка О.С.Кулагиной, исходя от применимости модели к эстонскому языку. В связи с этим оказывается необходимым введение дополнительного понятия т.н. собственного семейства, отсутствующего в модели Кулагиной, и доказательство соответствующих утверждений. Даются эстонские примеры.

ABSOLUUTKONSTRUKTSIOONI STRUKTUUR EESTI KEELES

Ellen Uuspõld

1. Eesti keele grammatika lauselühendite traditsioonilisse loendisse on pääsivalt kuulunud *i s e s e i s e v n i m e t a v e . a b s o l u u t n e n o m i n a t i i v .* Absoluutsel nominatiivil pole verbaalset peasõna nagu muudel lauselühenditel ja seepärast on teda nimetatud ka *v e r - b i t a l a u s e l ü h e n d i k s .*¹ Kõllap on sellise nimetusega tahtnud rõhutada absoluutse nominatiivi olulist erinevust infiniitkonstruktsioonidest. Verbivorm võib aga selles konstruktsioonis siiski esineda (näit. vaatas otsa, silmad säraamas; tuli vastu, juuksed kammimata), mistõttu "verbita lauselühend" pole terminina päris täpne. Alljärgnevas nimetatakse absoluutse nominatiivi konstruktsioone *a b s o l u u t - k o n s t r u k t s i o o n i d e k s .*

Seda tüüpi konstruktsioonidele peetakse tunnuslikuks teatavat kahekomponendilist põhistruktuuri (nominatiivne komponent + kus-kohakäändes või vastava kaassõnaga nimisõna, as-vorm, osadussõna või määrsõna)² ja adverbiaalset funktsiooni, näit.

¹ Vt. näit. N. Remmel, E. Riikoja, J. Valgma, Eesti keele grammatika IX-X klassile. Tln., 1964, lk. 109; J. Valgma, N. Remmel, Eesti keele grammatika. Käsiraamat. Tln., 1968, lk. 211.

² K. Mihkila, Kuidas kasutada tänapäeva eesti kirjakeeles lauselühendiga lauset? - ESA IX, 1963, Tln., 1963, lk. 35.

Ta läks (kuidas?)

kapp kiles.
vile huulil.
seljakott üle õla.
hõlmad lehvimas.
süda kerge.
pea päästi.

Keskooligrammatikates on levinud metoodiliseks võtteks kõrvutada absoluutkonstruktsiooniga lauset samatähendusliku liitlausega, näit.

Vastu tuli poisike, kellel oli õngeritv seljas.

Vastu tuli poisike, õngeritv seljas.

Mees läks metsa ja tal oli kirves vöö vahel.

Mees läks metsa, kirves vöö vahel.³

Hiisugusest kõrvutusest olema-osalausega tuleneb järeldus absoluutkonstruktsiooni elliptilise iseloomu kohta, millele meie lauseõpetuses ongi mõnel puhul vihjatud.⁴

Soome ajaloolises süntaksikäsitluses on absoluutkonstruktsioonide teket seletatud parenteesinähtusega. P. Ravila nimelt väidab: "lakkri kädessä, saappaat jalassa, verta kasvoissa on vanad nominaallausead, mida on kasutatud parenteesiliselt..."⁵, s.t. olema-verbi ellipsit siin ei oletata.

Absoluutkonstruktsioonide sünkroonilisel kirjeldamisel on ilmselt mõttekas lähtuda olema-verbiga lausestruktuurist.

³ N. R e m m e l, E. R i i k o j a, J. V a l g m a, Eesti keele grammatika, lk. 109.

⁴ O. L o o r i t s, Eesti keele grammatika. Trt., 1923, lk. 148; L. K e t t u n e n, Lauseliikmed eesti keeles. Trt., 1924, lk. 63; K. M i h k l a, viidatud t86, lk. 36.

⁵ P. R a v i l a, Lauseeseen liittyneet irralliset ainekset. - "Virittäjä" 1945, 49, lk. 13.

Generatiivse grammatika seisukehast tähendab see, et absoluutkonstruktsiooniga lause on sama tüüpi pindstruktuurinähtus nagu infiniitkonstruktsiooniga lausegi, s.t. kahe lausestruktuuri seostamise tulemus, kusjuures ühest pärast vastavate transformatsioonireeglite rakendamist saab pindstruktuuri põhilause, teisest - subordineeritud konstruktsioon. Absoluutkonstruktsiooni moodustamiseks oleks siis vajalik transformatsioon, mis elimineerib olema-predikaadi.

2. Püüame kontrollida hüpoteesi olema-verbi laiendi ja absoluutkonstruktsiooni (edaspidi: AK) teise komponendi grammatilise vastavuse kohta.⁶ Selleks vaatame üle AK-de tüübid, liigitatuna teise komponendi sõnaliigi ja muutevormi põhjal.

2.1. Substantiiv.

2.1.1. Inessiiv.

(1) Aprilli lõpul sõitein, jahiluba taskus, Alutaguse kanti. (Tooming, 7.)

(2) Ei ole meist kumbki, kuldkoost suus, ilmaale sündinud. (TR III, 69.)

Selline olemiskohta väljendav inessiiv on AK teise komponendi sagedamaid. Paljutarvitatavaid AK-sid annab fraseoloogiliseks peetav inessiivide rühm (kindad) käse, (kingad) jalgas, (mäta) pees, (kuub) seljas, (rahad) rinnas, (sõrmus) sõrmes jne. Sellistel juhtudel on olema-lause täiesti nor-

⁶ Aruandav ülevaade olema-verbi võimalike laiendite kohta, mis õigupoolest peaks olema käesoleva analüüsi lähtealuseks, meil seni puudub. olema-verbi substantiivilaiendite osas oli tõhusaks toeks I. Lehtiste artikkel "Being" and "having" in Estonian" (Working Papers in Linguistics, No. 2. Technical Report, No. 68-3. Columbus, Ohio, 1968), olema-verbiga seostuvate verbi infiniitsete vormide kohta - H. R. A. ja n. d. kandidaadiväitekirj "Eesti impersonaali ja passiivi süntaks" (Tln., 1968).

maalne (kindad on käes, kingad on jalgas jne.). Kui aga on tegemist leksikaalse tähenduse tunduvama nihkega, võib transformatsioonivahekord vastava olema-lausega puududa (vrd. näit. vaikib, pea maas ja pea on maas). Transformatsiooni võimalikkus-mittevõimalikkus on ilmselt arvestatav kriteerium, kui tahetakse eristada fraseoloogilisuse eri astmeid.

2.1.2. Adessiiv.

(3) Tõmmu traktorist mõkutab istmel naerda, neli lapsepõrnikat põlvedal. (Niit, Kross, 61.)

(4) Võtsime püssid ja vantsisime, tühjad seljakotid õlal, tagasi Aaliverre. (Tooming, 30.)

Ka adessiiv esineb olemiskoha tähenduses. AK-de kõige sagedasemaid adessiive on põlvel, võöl, õlal, näol, (prillid) ninal.

Possessiivne adessiiv, mis esineb sellistes olema-lausestes, nagu Jukul on õun, pole AK-des tarvitata. Ainult juhul, kui see adessiiv on teatavas semantilises seoses põhilause subjektiga, võib saada enam-vähem vastuvõetava lause:

(5) Lapsed tulid alast, Jukul õun ja Mikul pirn.

Kuid täiesti vastuvõetav ja täielik on see lause ikkagi alles AK-sse mingi olemiskohta märkiva elemendi lisamisel (näit. käes, taskus).

2.1.3. Elatiiv ja ablatiiv.

(6) Kostõm Inglismaalt, kingad Jugoslaaviast, tundus ta endale kallalt peen.

Elatiiv ja ablatiiv esinevad AK-des lähtumiskoha tähenduses.

2.1.4. Translatiiv ja essiiv.

(7) Malakas relvaks, tungiti hoogsalt peale.

(8) Malakas relvana käes, tungiti hoogsalt peale.

olema-verbi translatiivis ja essiivis laiend on tähenduselt väga lähedased:

Malakas on relvaks (käes). Malakas on relvana käes.

Kuid essiiv ei saa esineda ainsa laiendina nagu translatiiv, obligatoorne on ka teise laiendi olemasolu.

2.1.5. Terminatiiv.

(9) Vesi vööni, sumasime jõest läbi.

(10) Tõsseg yileni, oli ta õhtuti üsna väsinud.
AK-s, samuti nagu olema-lauseski, võib esineda nii ruumilist kui ka ajalist piiri osutav terminatiiv.

2.1.6. Abessiiv.

(11) Palitu nõupideta ja käis katki, ei jalgenud Järi end emale näidata.

2.1.7. Komitatiiv.

(12) Isa aerudega (ees), poeg õngedega (järele), ilmu-
sid nad järve äärde.

olema-verbi ainsa laiendina ei anna komitatiiv päris vastu-
võetavat lauset:

Isa on aerudega. Vrd.: Isa on aerudega ees.

Poeg on õngedega. Vrd.: Poeg on õngedega järele.

Näitelause AK-des on kohta osutava laiendi ärajätmine võima-
lik, kuid tegemist pole siis nähtavasti enam olema-verbi el-
lipsiga, vaid kas põhilause predikaatverbi ellipsiga (Isa
ilmus aerudega, poeg ilmus õngedega) või hoopiski noomeni-
fraasiga, sest komitatiivne atribuut esineb ka järelasendis
(näit. korter mugavustega, puljong lisanditega, daam koerake-
sega jne.).

2.1.8. olema-verbiga ei ole seostatav suundumiskohta
märkiv laiend ja ka AK-des ei tule niisugune illatiiv ega
allatiiv teise komponendina arvesse. Võimalik on küll seos-
tada olema-verbiga datiiivses funktsioonis allatiivi: Kingi-
tus on sinule. Konstrueeritav on ka lause, mis sisaldab sel-
lise allatiiviga elliptilise konstruktsiooni:

(13) Kingitused olid tal juba ostetud: nukk tütrele ja
karu pojale.

Võrreldes eespool toodud AK-dega on aga selle konstruktsioo-
ni ja põhilause seos erinev.

Sama võib öelda ka üsna kitsapiirilise genitiivlaiendi-
te rühma kohta, mida olema-verbiga saab seostada, nimelt lau-
setäabi kohta: Mööbel on minu (oma - omandus). Siingi on või-
malikud vaid eelmistest seoselt hälbivad ja pealegi üsna
kunstlikuna tunduvad elliptilise konstruktsiooniga laused:

(14) Seadsime end oma uues toas sisse: mööbel tema,
vaibad ja kardinad minu.

olema-verbi rektisioonistruktuuri peamised elemendid - nominatiiv ja partitiiv - pole AK substantiivse teise komponendi puhul grammatilised. Vrd. näit. lausega (7) lauseid

(15)*Malakas relv, tungiti hoogsalt peale.

(16)*Malakas peemisi relvi, tungiti hoogsalt peale.

2.1.9. Pre- või postpositsiooniline väljend.

(17) ...kirikulisi, paljajalu ja kingad valge rätiku sees näpu otsas, hakkas juba vastu tulema... (TR III, 229.)

(18) Uks huikas just akna all, nokk õhuruudu kohal... (Vaher, 34.)

(19) Laps lamas, käed üle pea... (Tooming, 30.)

Pre- ja postpositsioonilised väljendid märgivad AK teise komponendina kõige sagedamini olemiskohta (s.t. vastavad samuti kus-küsimusele nagu AK inessiivne ja adessiivne komponent). Nad koosnevad kas genitiivist prepositsioonidega üle, ümber või postpositsioonidega ees, taga, sees, juures, ääres, vastas, otsas, hulgas, kälgas, all, peal, kõrval, pool, keskel, vahel, kohal jt. või partitiivist prepositsioonidega ligi, piki, vastu, keset, allpool, pealpool jt.

Analoogiliselt vastavate käändetega on nii olema-verbi lalendina kui ka AK teise komponendina võimalikud ka lähtumiskohta märkivad väljendid (vrd. elatiiv ja ablatiiv), kuni +terminatiiv ja ilma+abessiiv.

kuhu-küsimusele vastava väljendiga olema-verb ei seostu (vrd. 2.1.8.), küll aga on lalendina võimalikud suunda märkivad väljendid postpositsiooniga poole, näit.

(20) ...kohvipoodides istuvad tõmmud mehed..., näod täna poole. (Niit, Kross, 55.)

2.2. Adjektiiv.

AK teise komponendina esineb adjektiiv nominatiivis. Analoogiliselt olema-lausete subjekti ja predikatiiviga kongrueruvad sellise AK esimene ja teine komponent nii käändes kui ka arvus, näit.

(21) Käed vabad ja süda kerge, läksin uuesti bussipeatusesse.

2.3. Verb.

Verbivormidest esinevad AK teise komponendina kõik neljali partitsiipi, näta- ja mas-vorm ning da-infinitiiv.

2.3.1. y- ja tav-partitsiip.

AK moodustamine on võimalik kõigi predikatiivse y- või tav-partitsiibiga olema-lausetel puhul. Ka partitsiibid kongruueeruvad nominatiivsõnaga käandes ja arvus.

(22) Nõnda ta seisis hetke..., pilk eksleb ja valulik.
(Tooming, 67.)

(23) Võimed küsitavad, iseloom mõjustatav, ei tulnud Rein kandidaadina arvesse.

y- ja tav-partitsiip on predikatiivina, ühtlasi AK teise komponendina võimalikud ainult mõningail juhtudel, sest vahemik pilk eksleb → pilk on ekslev ja mõjustatakse iseloomu → iseloom on mõjustatav (nn. y- ja tav-adjektivisatsioon⁷) pole regulaarsed, vrd. näit. mees töötab → *mees on töötav, noogutatakse pead → *pea on noogutatav.

Võrreldes y-adjektivisatsiooniga on tav-adjektivisatsiooni kasutamise valdkond selgepiirilisem: tav-predikatiivina on kasutatav valdav enamik transitiivseid verbe, ka mõningad intransitiivsed (näit. vaidlema, aru saama).⁸ y-adjektivisatsiooni tingimused ei sõltu aga mitte üksnes verbist, sest sama verbi ühed subjektid on predikatiivse y-partitsiibiga seostatavad, teised mitte. Vrd. näit.

(24) Valu mõõdub → Valu on mõõduv

Rong mõõdub → *Rong on mõõduv

(25) Pilk eksleb → Pilk on ekslev

Laps eksleb → *Laps on ekslev

(26) Keskuju hoiatab → Keskuju on hoiatav

Sõber hoiatab → *Sõber on hoiatav

⁷ Termin "adjektivisatsioon" kohta vt. H. R a - j a n d i, tud-adjektivisatsioon. - "Keel ja Kirjandus" 1967, nr. 4.

⁸ Vrd. H. R a j a n d i, Eesti impersonaali ja passiivi süntaks, lk. 170.

Ilmselt tingib predikatiivsele y-partitsiibile omane semantiline tunnus "püsiv omadus" ühtlasi täiendavaid semantilis-
si kitsendusi temaga seostatavate subjektnoomenite suhtes.

Adjektivisatsioonivahekord on käsitav y-partitsiibi
sellise fraseoloogilise kasutamise puhul nagu

(27) Idee on hiilgav. (Vrd. Idee hiilgab.)

(28) Ülekohus on karjuv. (Vrd. Ülekohus karjub.)

Verbi tähendusest üsnagi kaugel on mõningad tav-partitsiibid:

(29) Võimed on käsitavad. (Vrd. Käsitakse võimeid.)

2.3.2. nud- ja tud-partitsiip.

(30) Hädavaevu trügivad leheprahist läbi, endil kaelad
köveras ja põsed pleekinud. (Tooming, 144.)

(31) Istusin, pea rinnale vajunud, silmad maha löödud.
(Möldre, 346.)

(32) Nagu pestud, juuksed kammitud, ilmub ta külalisi
teretama.

(33) Selsin, kobar õisi higisesse pihku surutud... (Va-
her, 28.)

Mineviku partitsiibid võivad seoses finiidse olema-ver-
biga kuuluda kas aktiivi või passiivi mingi liitaja koosseis-
su. Peale selle võimaldab osa verbe predikatiivset nud-, tud-
adjektivisatsiooni. Mineviku partitsiipide kasutamine AK
teise komponendina on tugevasti piiratud: arvesse tulevad
ainult intransitiivsete verbide nud-partitsiibid ja transi-
tiivsete verbide tud-partitsiibid.

nud-, tud-partitsiibiliste AK-de peamine rühm lähtub
vastavatest predikatiivsetest adjektivisatsioonidest, näit.

Silmad on	$\left\{ \begin{array}{l} \text{kohkunud} \\ \text{hirmunud} \\ \text{ällatunud} \\ \text{värsinud} \end{array} \right\}$	Vaatas, silmad	$\left\{ \begin{array}{l} \text{kohkunud} \\ \text{hirmunud} \\ \text{ällatunud} \\ \text{värsinud} \end{array} \right\}$
-----------	---	----------------	---

Huuled on värvitud.

Nina on puuderdatud. Läks kohtumisele, $\left\{ \begin{array}{l} \text{huuled värvitud.} \\ \text{nina puuderdatud.} \end{array} \right\}$

Küüned on lakitud.

$\left\{ \begin{array}{l} \text{küüned lakitud.} \end{array} \right\}$

Näitelausetest esindavad seda tüüpi (30) ja (32).

Teist minevikupartitsiibiliste AK-de tüüpi esindavad

laused (31) ja (33). Partitsiip ei ole siin predikatiivne, vaid lähtub verbi liitajast. Seda tüüpi AK-de teiseks komponendiks on tavaliselt liikumist tähistav verb (näit. kerkima, tõusma, nihkuma, vajuma, langema, veerema jt.). AK koosseisu kuulub siin obligatoorselt veel kolmas komponent, milleks on suundumiskohta märkiv laiend. Laiendi obligatoorsus tuleneb nähtavasti AK-s mineviku partitsiipidega väljendatud tegevuse rõhutatud perfektivsusest nende verbide puhul. Samal ajal aga võivad nende varbide finitiivvormid lauses esineda ka ilma laiendita, vrd. näit.

(34) Kuulas, pisar ~~paigale~~ veerenud.

*Kuulas, pisar veerenud.

Aga: Pisar veeres. Pisar veereb.

(35) Magas, lõug vastu rinda surutud.

*Magas, lõug surutud.

Samuti: *Lõug surutakse. *Lõug suruti.

Kuhu-laiendi funktsioon niisuguste AK-de koosseisus tuleb veelgi selgemini esile, kui kõrvutame:

... pea <u>rinnale vajunud</u>	-	... pea <u>rinnal</u>
... kobar <u>pihku surutud</u>	-	... kobar <u>pihus</u>
... krae <u>lõua alla tõusnud</u>	-	... krae <u>lõua all</u>
... varrukas <u>võõrihma vabele</u>	-	... varrukas <u>võõrihma</u>
<u>pistetud</u>		<u>vabel</u>

Käsitsõnalise kuhu-laiendiga analoogilist osa võivad etendada ka seisundiadverbid (vt. 2.4):

... selg <u>kõhmu tõmbunud</u>	-	... selg <u>kõhmas</u>
... pea <u>longu vajunud</u>	-	... pea <u>longus</u>
... lips <u>viltu nihkunud</u>	-	... lips <u>viltu</u>
... töö <u>laokile jäetud</u>	-	... töö <u>laokil</u>
... asjad <u>segi loobitud</u>	-	... asjad <u>segi</u>

2.3.3. Partitsiipide eitava vasted.

(36) Tehnikas üleolek ~~vajeldamatu~~, arvestas Peeter kindlat võitu.

(37) Nagu pesemata, juuksed kammitata, seisis tüdruk ukseel.

Predikatiivse tav-adjektivisatsiooni eitava vastena kasutata

matu-tuletis (nii personaali- kui ka impersonaalitüveline)
tuleb esile ka AK-des:

üleolek vaieldav	-	üleolek vaieldamatu
edu märgatav	-	edu märkamatu
viga parandatav	-	viga parandamatu

jne.

Selline eitus võib olla moodustatud ka mitte- või eba- abil
(näit. mitteõpitan, mittetoodetan, ebausaldatan, ebasoovit-
atan).

y-adjektivisatsioonil puhul kasutatakse predikatiiviga
väljendatavat eitust märksa harvem:

keha liikuv	-	keha liikumatu
suhtumine hooliv	-	suhtumine hoolimatu
tulemus rahuldav	-	tulemus mitterahuldav, ebarahul- dav
vestlus huvitav	-	vestlus ebahuvitav
väljendus meeldiv	-	väljendus ebameeldiv

Tavaline on y-partitsiibilise predikatiivi eitamine seldis-
verbi eitava vormi abil:

HÄäl on hoiatav	-	HÄäl ei ole hoiatav.
	Vrd.	*HÄäl on hoiatamatu.
		*HÄäl on mittehoiatav, ebahoiatav.

Näoke on võluv	-	Näoke ei ole võluv.
----------------	---	---------------------

Käitumine on tõrjuv	-	Käitumine ei ole tõrjuv.
---------------------	---	--------------------------

Mõistus on juurdlev	-	Mõistus ei ole juurdlev.
---------------------	---	--------------------------

jne. jne.

AK moodustamine on võimalik muidugi ainult jaatavas kõnes
seldisverbiga lause baasil.

nata-vorm on eitavaks vasteks tud-, harvemini nud-ad-
jektivisatsioonile:

nägu pestud	-	nägu pesemata
juuksed kammitud	-	juuksed kammimata
küüned lakitud	-	küüned lakkimata
huuled värvitud	-	huuled värvimata
vars puitunud	-	vars puitumata

paber koltunud - paber koltumata
jne.

Teatavasti on ka des-konstruktsiooni eitus meta-vormiline.
Vrd. erinevais konstruktsioonides kasutatavate meta-vormide
tähendusi:

(38) Istus, huuled värvitud.

(39) Laks, huuled värvimata.

(40) Istus huuli värvides.

(41) Laks huuli värvimata.

Predikatiivne, AK-sse kuuluv meta-vorm väljendab nomiinatiiv-
komponendi seisundit (39). Näites (41) aga eitab
meta-vorm osaobjektile suunatud tegevust.

Verbi liitajast lähtuvate minevikupartitsiibiliste AK-
de puhul pole seisundit väljendav meta-eitus kasutatav:

(42) Istus, jalad enda alla tõmmatud.

(43)* Istus, jalad enda alla tõmbamata.

Vrd. Istus, jalgu enda alla tõmbamata.

(44) Seisis, selg vastu seina toetatud.

(45)* Seisis, selg vastu seina toetamata.

Vrd. Seisis, selga vastu seina toetamata.

See on täiesti seaduspärane, sest liitajalise jaatava lause
eitavaks vasteks on liitajaline eitavas kõnes lause:

Selg oli vastu seina toetatud - Selg ei olnud vastu
seina toetatud

Eitavavormilise AK moodustamine pole niisugusel juhul võimalik.

2.3.4. mas-vorm.

(46) Jalalabad sissepoole, täse, lühike keha rütmiliselt õõtsumas, nii meenutas ta minnes parti. (L 1965, 199.)

(47) ...astub teine põnts-põnts-põnts, omal silmad peas kilamas nagu kuradil ... (TR I, 163.)

(48) Nutt kurku tõumas, pööras ta selja.

mas-vormile on tüüpiline olema-verbi laiendi positsioon, ühtlasi ka esinemine AK teise komponendina. Liikumisverbide puhul võib mas-vormiga AK-des sisalduda obligatoorne laiend

(nagu näit. lauses (48)):

- ... ole huulile kerkimas
- ... muie üle nāo libisemas
- ... käsi taskusse nihkumas

2.3.5. da-infinitiiv.

(49) Tõõ lõpetada, pidi ta ekskursioonist loobuma.

(50) Karistus teada, otsustasime end süüdi tunnistada.

da-infinitiivilise predikatiiviga lause baasil on AK moodustatav.

2.4. Adverb.

olema-verbi laienditena esinevad ja AK-sid moodustavad seisundi- ja kohaadverbid, üksikjuhtudel ka viisiadverbid.⁹

(51) Poiss, kulm kortsus, läks koosupapa ja muu perega kaasa. (TR III, 222.)

(52) Jooksin ringi, pea laialil... (Möldre, 33.)

(53) Siis astus proua Anette ise häärberi trepile, lap-
sed. "poisu" ja teenijatüdrukud järel. (TR II, 207.)

Seisundiadverbid seostuvad seisundisse viimist ja seisundis olemist märkivate verbidega. Teatavad seisundiadverbide tüübid esinevad vastavalt kahes vormis, näit.

- (tõmbus) kääru, (on) käärus
- (vajutas) lõssi, (on) lõssis
- (laskis) longu, (on) longus
- (tõusis) istukile, (on) istukil
- (läks) liikvele, (on) liikvel

jne.

Enamik seisundiadverbe on aga samas vormis nii seisundisse viimist kui ka seisundis olemist märkides:

⁹ Käsitlevas ei eristata abimäärsõnu iseseisvatest määrsõnadest, sest AK-de struktuuri analüüsile selline diferentseering midagi juurde ei annaks. Küll aga muutub abimäärsõna ja ühendverbi probleem ise adverbiga AK-de taustal veelgi komplitseeritumaks. (Ühendverbiga seotud probleemide kohta vt. H. R ä t s e p, Ühendverbide rektsoonistruktuuride isearasustest eesti keeles. - ESA 14-15, 1968-1969, Tln., 1969.)

(keeras) seliti, külili, (on) seliti, külili
(ajas) laiali, pärani, (on) laiali, pärani
(pani) kinni, kohakuti, (on) kinni, kohakuti
(tõmbas) sirgu, viltu, (on) sirgu, viltu

jne.

AK-s märgib seisundiadverb 1) seisundis olemist (AK teise komponendina) või 2) seisundisse viimist seoses mineviku partitsiipidega (AK kolmanda komponendina):

... jalad harkis - ... jalad harki aetud
... suled kohevil - ... suled koheville aetud
... uks kinni - ... uks kinni pandud
... otsad kohakuti - ... otsad kohakuti asetatud

Kohaadverbide kolmest vormist esineb AK-s eeskätt kus-, harva ka kust-vorm (vrd. 2.1.1 - 2.1.3):

... koer kannul; ... lõpp lähedal; ... pungad väljas;
... nõõbid küljes; ... pitsid all; ... lumi taga;
... algatus siitpoolt; ... külaline kaugelt jne.

kuhu-vormilistest adverbidest võivad olema-verbiga seostuda ja AK teise komponendina esineda ainult poole-liitadverbid (vrd. 2.1.9), mis märgivad suunda (siiapoole, sinnapoole, ettepoole, tahapoole jt.):

(54) Seisab, selg siiapoole, kannad sissepoole ja varbad väljapoole.

Viisiadverbidega, mis on enamikus adjektiivitüvelised sti- või lt-tuletised, olema ei seostu. olema-verbi laienditeks on vastavad adjektiivid. Sama ilmneb ka AK-de puhul:

*Vastus (on) targalt, targasti. Vrd. Vastus (on) tark.

*Pakk (on) raskelt, raskesti. Vrd. Pakk (on) raske.
Mõningaid sti-lisi erandeid siiski leidub:¹⁰

Asjad (on) { hästi, kenasti, toredasti, pahasti, halvasti, kehvasti, hullusti jt. }

Viisiadverbide selline kasutamine on aga võimalik vaid vähesete subjektsõnade puhul, nagu asi, lugu, asjalugu, kõik, mida, gi, miski, see. Teistsuguste subjektidega pole nendegi viisi-

¹⁰ Vrd. I. L e h i s t e, "Being" and "having" in Estonian, lk. 128.

adverbide kasutamine olema laienditena vastuvõetav:

*Naabrid (on) toredasti. Vrd. Naabrid (on) toredad.

*Toit (on) hästi. Vrd. Toit (on) hea.

*Riietus (on) kehvasti. Vrd. Riietus (on) kehv.

3. AK vahekorra oma põhilausega pole senistes käsitlustes lähemalt vaadeldud. On piirdutud vaid konstruktsiooni adverbiaalse funktsiooni konstateerimisega. Ulatuslikuma materjali analüüs võimaldab siin teha mõningaid täpsustusi.

3.1. Tavaliselt on AK verbi laiend, iseloomustades lähemalt asendit või seisundit, milles verbiga tähistatud tegevus toimub:

(55) Koer lesis, pea kappadel. (lesis kuidas?)

(56) Tuli seista, üks jalg mättal, teine sügavas lohus.
(seista kuidas?)

(57) Ka mina keksisin nende sabas kõike, suu ammuli,
jalgides. (jalgides kuidas?) (Möldre, 11.)

On aga AK-sid, mille seos põhilause verbiga on nõrgem seosest põhilause noomeniga. AK atribuutivsus tõendab nii-sugustel juhtudel transformatsioonivahekord atribuutlausega:

(58) Alt paistis triibuline alusseelik, vilturiidest volang all. (Vaher, 32.)

/→... alusseelik, millel oli vilturiidest volang all./

(59) Kas vallavanem on ... kõhukas vanamees, vuntsipuhmad nina all? (Kuusberg, 49.)

/→ ... vanamees, kellel on vuntsipuhmad nina all./

(60) Siberi jõgede ääres saab praegu ... maalahmakaid, tore ehitusmets peal. (TR II, 219.)

/→... maalahmakaid, millel on tore ehitusmets peal./

Atribuutivne AK võib kuuluda põhilause subjekti (58), predikatiivi (59) või objekti (60) juurde.

3.2. Peale sõltuvuse oma põhisõnast võib AK olla gram-

matiliselt seotud veel põhilause mingi noomeniga, tavaliselt subjektiga. Nimetame seda seost *a g e n t a d v e r b i - a a l i s e o s e k s*. AK lähtestruktuur sisaldab sel juhul lisaks nominatiivsele komponendile veel adessiivis agent-adverbiaali, mis on identne põhilause vastava noomeniga.

Näiteks lause

(61) Ta läks, kepp käes.

lähtestruktuurides

N^1_{nom} VF

N^1_{adess} N^2_{nom} V {ole-} P

on identne N^1 (vrd. Ta läks. Tal oli kepp käes), s.t. põhilause subjekt ta on siin AK-ga agentadverbiaaliseoses. Seda seost iseloomustavad teatud seaduspärasused, mis ilmnevad N^1_{adess} ja N^2_{nom} semantilises (tähtlasi ka süntaktilises) vahekorras possessiivse olema-verbiga lauseis.

Normaalsed on näit. laused

(62) Antsul on koer.

(63) Koeral on kikkis kõrvad.

mitte aga

(64) *Koeral on Ants.

(65) *Kikkis kõrvadel on koer.

N^1 ja N^2 on sellistes lausetes kas kuuluvusvahekorras (" N^2 kuulub N^1 -le", " N^2 on N^1 oma") nagu (62) või "osa millestki"-vahekorras (" N^2 on N^1 osa") nagu (63), mispuhul vastavate noomenite selektsioon nõuab semantiliste tunnusjoonte hierarhia arvestamist.¹¹ Nende semantiliste vahekordade süntaktiliseks väljenduseks on adessiivi atributivisatsioonil võimalus (Antsul on koer → Antsu koer; Koeral on kikkis kõrvad → Koera kikkis kõrvad).

Mõlemat tüüpi vahekorrad on AK nominatiivkomponendile ja temaga agentadverbiaalselt seostuval põhilause noomenile

¹¹ Vrd. M. B i e r w i s c h, Eine Hierarchie syntaktisch-semantischer Merkmale. - Studia Grammatica V. Berliin, 1966.

iseloomulikud. Mõningaid täpiliselt näiteid

a) kuuluvusvahekorra kohta:

- (Kõrsal on) põrsad järel. Vrd. Emise põrsad.
(Poisil on) kuub kortsus. Vrd. Poisi kuub.
(Tal on) jahiluba taskus. Vrd. Tema jahiluba.
(Mehel on) varustus kaasas. Vrd. Mehe varustus.

b) "osa millestki"-vahekorra kohta:

- (Koeral on) pea käppadel. Vrd. Koera pea.
(Linnul on) tutt peas. Vrd. Linnu tutt.
(Minul on) käed vabad. Vrd. Minu käed.
(Tal on) käüned lakitud. Vrd. Tema käüned.
(Poisil on) nagu pesemata. Vrd. Poisi nagu.

Kõigil juhtudel AK nominatiivkomponendi ja põhilause noomeni semantiline vahekorraldus siiski sellele skeemile ei vastata. Omaette täpiliselt moodustavad juhud, nagu

(66) Punik tuli soost, tilk iga karva otsas.

(67) Seal nad istuvad, näed ükskõiksed ja tähjus silmades.

Põhilause noomeniga pole siin "osa millestki"-vahekorras mitte AK nominatiivkomponent, vaid hoopis teine komponent:

Punikul on tilk iga karva otsas. → Puniku tilk.

(Küll aga: Puniku karv.)

Neil on tähjus silmades. → Nende tähjus.

(Küll aga: Nende silmad.)

Muidugi võivad kõnesolevale semantilisele vahekorrale alluda ka mõlemad AK komponendid korraga (näit. (Koeral on) pea käppadel).

Kuuluvus- ja "osa millestki"-vahekorraldus puudub selliste AK-de puhul, nagu näit.

(68) Varas põgenes, koer kannul.

→ Vargal oli koer kannul. → Varga koer./

(69) Luigid lähvad, lumi taga.

→ Luikedel on lumi taga. → Luikede lumi./

AK teiseks komponendiks on siin adverb, millega seostudes olema possessiivne tähendus kaob ja moodustub omaette tähendusega üksus (ühendverb?).

3.3. Agentadverbialiseos põhilause noomeniga puudub ja AK lähtestruktuuriks on lihtsalt N_{nom} V {ole-} F, kui AK nominatiivkomponent on põhilause subjektiga kas täiesti või osaliselt identne või kui põhilause on impersonaalne.

3.3.1. Põhilause subjekti ja AK nominatiivkomponendi täieliku identsuse puhul esineb AK-s nominatiivkomponendina pronoomen ise, mitmusliku subjekti puhul ka kõik, igaüks, viimane kui üks.

(70) Autojuht ronis masina alt välja, ise äleni tolmune. (Vrd. Autojuht oli äleni tolmune.)

(71) Matkajad jõudsid tagasi, kõik pruunid kui indiaanlased. (Vrd. Matkajad olid pruunid kui indiaanlased.)

Koordinatsiooni puhul on pronoomen põhilauses:

(72) Poiss ees, koer järel, lonkisid nad läbi küla.

(Vrd. Poiss ja koer lonkisid läbi küla.)

Sellest, kas pronominalisatsioon on AK-s või põhilauses, sõltub pronoomeni liik: esimesel juhul esineb refleksiivpronoomen, teisel – personaalpronoomen.

AK nominatiivkomponent võib põhilause mitmusliku subjektiga olla osaliselt identne. Brinevate mahuliste vahetõrgete väljendamiseks kasutatakse pronomeneid nagu paljud, mitmed, enamik, mõned, üksikud, üks ja teine jt., millele võib lisanduda neist, näit.

(73) Ümberringi kohisesid kaldamännid, paljud (neist) mitu inimpõlve vanad.

3.3.2. Impersonaalsel põhilausel puudub subjektirõhk ja seega ka reeglipärane tingimus agentadverbialiseose tekkimiseks.

(74) Vesi vööni, sumati läbi jõe.

Lähtestruktuurideks on siin

N_{nom} V {ole-} F (Vesi oli vööni.)

V F (Sumati läbi jõe.)

(Vt. ka lause (56).)

Kuivõrd aga subjektiga seostumise reeglist on kõrvalekaldu mis ja AK-ga võib agentadverbialiseolt seostuda ka põhilause

kõrvalliikmeks olev noomen (vt. 3.4), siis pole impersonaalsegi põhilause puhul välistatud võimalus, et agentadverbiaalseos tekib verbifraasi kuuluva noomeniga, näit.

(75) Serveeriti mingit libatõitu, kurgi- ja tomatilõigud garneeringuks.

/→ Libatõidul olid kurgi- ja tomatilõigud garneeringuks./

(Vt. ka lause (60).)

3.4. Selleks põhilause noomeniks, millega AK seostub, on tavaliselt subjekt:

(76) Ants läks, pea norus.

/→ Antsul oli pea norus./

Leidub aga küllalt näiteid, kus AK seostub põhilause mingi muu nominaalse lauseliikmega, näit.

(77) Pea veidi vasakule pööratud, eksles tema pilk ringi...

/→ Temal oli pea veidi vasakule pööratud./

(78) Käsi toetatud vastu niisket seina, ... meenus talle viimaks, et see oli kolmas uks vasakult.
(Krusten, 204.)

/→ Tal oli käsi toetatud vastu niisket seina./

Selliste lausete puhul puudub AK nominatiivkomponendil kuuluvus- või "osa millestki"-seos põhilause subjektiga. Küll aga on selline seos olemas mõnes teises grammatilises funktsioonis esineva noomeniga, mis siis osutubki AK-ga ühtlasi süntaktiliselt seotuks.

Atributiivsete AK-dega seostub agentadverbiaalina alati nende põhisoona, olgu tema süntaktiline funktsioon lauses missugune tahes.

(79) ... minagi ootasin uueks kolhoosi esimeheks viiejalgset koletist, pussnuga risti hambus ja sarv ninal. (Vaher, 92.)

/→ Koletisel on pussnuga risti hambus ja sarv ninal./

(Vt. ka lauseid (59), (60) ja (75).)

4. Õigekeelsuslikult on AK puhul tegemist olnud kahe küsimusega: a) kas saab pildada korrektseks lauset, milles AK-ga seostub põhilause mingi kõrvalliige? b) kas AK nominatiivi asemel on lubatav kasutada ka komitatiivi?

4.1. Kuigi grammatika otseselt AK kohta vastavat reeglit ei sisalda, on des-konstruktsiooni nn. samasubjektilisuse reeglile tuginedes esimesele küsimusele vastatud eitavalt ja peetud lubatavaks AK seostamist ainult põhilause subjektiga.¹¹ Sellise normeeringu järgi oleksid käesoleva tõe näitelaused (75), (77), (78) ja (79) vigased. On aga seege, et mingit kahemõttelisust nende lausete puhul ei teki, sest selle hoiab ära esiteks iseloomuliku semantilise vahekorra olemasolu põhilause vastava noomeni ja AK nominatiivkomponendi vahel, resp. selle puudumine põhilause subjekti puhul, vrd. näit. lause (77) tõlgitsusi

Taval oli pea veidi vasakule pööratud.

* Pilgul oli pea veidi vasakule pööratud.

Teiseks pole älaltoodud range normeeringu puhul arvestatud atributiivseid AK-sid, mis ju ainult oma põhisõnaga seostuvadki (nagu lausetes (60), (75), (79)).

4.2. Teine küsimus on komplitseeritum. Lausete põhjal nagu

(80) Tuli tagasi rahaga rinnas. (Vrd. Tuli tagasi, raha rinnas.)

on vahel tehtud komitatiivi taunivaid äldistusi. Kellelgi aga ei tuleks mõttesse eitada komitatiivihendi korrektsust ja AK-ga võrdõiguslikkust lauses nagu

(81) Vaatas naerul naha. - Vaatas, nagu naerul.

Komitatiivihendi ja AK variantsuse aluseks on komitatiivi kasutatavus modaalises funktsioonis, näit. õppis hoolgaga (- hoolgasti), virutas vibaga (- vibaga), sõitis sõrripaga (- sõripal), seisis pelje-paaga (- pelje-päi) jne.

¹¹ H. H e u e r, Hädas lauselühenditega. - Keel ja Kirjandus, 1960, nr. 6, lk. 370.

Variantne komitatiiviühend pole muidugi mitte igasuguse ehitusega AK-de puhul võimalik. AK on ju ikkagi olema-lause transform, komitatiiviühend aga lihtlauseesse kuuluv atribuudiga modaaladverbiaal. Variantaus sõltub niisiis AK teise komponendi (olema laiendi) atributivisatsioonivõimalustest. Seetõttu on eesasendis atribuudiga komitatiiviühend paralleelselt kasutatav nende AK-dega, mille teiseks komponendiks on

1) adjektiiv:

pea soe - sooja peaga
silmad märjad - märgade silmadega

2) partitsiibid või nata-vorm:

pilk käsiv - käsiva pilguga
juuksed lokitud - lokitud juustega
jalad pesemata - pesemata jalgadega

3) testavad adverbid:

käed vaheliti - vaheliti kätega
suu annuli - annuli suuga
jalad harkis - harkis jalgadega

4) nimisõna terminatiivis või abessiivis:

lumi põlvini - põlvini lumega
kingad paelteta - paelteta kingadega

Ülejäädud juhtudel, s.t. kui AK teiseks komponendiks on kohakäandes või vastava kaassõnaga noomen, atribuudina mitteesinevad adverbid, mas-vorm või da-infinitiiv, pole AK enamasti komitatiiviühendiga asendatav, vrd.

Magab, käsi pea all (- *käega pea all - *pea all käega).

Istub, müts peas (- *mütsiga peas - *peas mütsiga).

Sõidab, juuksed lehvides (- *juustega lehvides - *lehvides juustega).

Pingutati, lõpp juba näha (- *lõpuga juba näha - *juba näha lõpuga).

Jookseb, hõlmad lahti (- *hõlmadega lahti - *lahti hõlmadega).

Kohakäandes või vastavate kaassõnadega noomenid võivad mõnel juhul komitatiiviga moodustada ka vastuvõetavaid ühendeid,

sest järelasendis atribuudina on need vormid siiski võimalikud, näit.

Seisis, klaas käes (~ klaasiga käes).

Istuvad, näod tänava poole (~ nägudega tänava poole).

Vaatas, muie näol (~ muigega näol).

Läks, punane side ümber käsivarre (~ punase sidemega ümber käsivarre).

Näidete allikad ja lühendid.

H i n t, A. Tuuline rand I, Tln., 1951 (= TR I); Tuuline rand II, Tln., 1954 (= TR II); Tuuline rand III, Tln., 1960 (= TR III).

K r u s t e n, E. Noorte südamed, Tln., 1958 (= Krusten).

K u u s b e r g, P. Sädasuvel, Tln., 1966 (= Kuusberg).

L o o m i n g, 1965 (= L).

N i i t, E., K r o o s s, J. Muld ja marmor, Tln., 1968 (= Niit, Kross).

M ö l d r e, M. Besriie avaneb, Tln., 1963 (= Möldre).

T o o m i n g, O. Kuus juttu, Tln., 1966 (= Tooming).

V a h e r, L. Päeva palge ees, Tln., 1968 (= Vaher).

THE STRUCTURE OF THE ABSOLUTE NOMINATIVE CONSTRUCTION IN ESTONIAN

E l l e n U u s p ö l d

S u m m a r y

The grammatical structure of the absolute nominative construction in Estonian and its connection with the main clause are analyzed and problems of the orthology of the

absolute nominative construction discussed.

The analysis proves that the absolute nominative is an elliptical construction based on the sentence structure of the olema-verb. The obligatory components of the construction are (1) a noun in the nominative case corresponding to the subject of the basic sentence structure, (2) a component corresponding to the elements of the government structure of the olema-verb (a noun in the inessive, adessive, elative, ablative, terminative, abessive, comitative; a noun with the pre- or postposition implying place; an adjective in the nominative; all participles, the da-infinitive, mata- and mas-forms of the verb; place and state adverbs), e. g.:

Ta läheb,	{	käed taskus.
		naeratus näol.
		seljakott üle õla.
		süda kerge.
		pea püsti.

The noun in the nominative and the partitive (i.e. the forms of the noun-predicative) do not belong to the forms of the second component of the absolute construction.

The absolute construction is mostly connected with its main word adverbially but in some cases the connection may also be attributive. Adverbial absolute constructions are usually connected even with the subject of the main clause in the way that the corresponding noun in the main clause can be interpreted as the agent-adverbial of the basic sentence of the absolute construction, e. g.

Ta läheb, käed taskus.

Cf. Ta läheb. Tal on käed taskus.

This connection is mostly characterized by a certain semantic relation between the nominative component of the absolute construction and the corresponding noun of the main clause. This relation is syntactically expressed by the possibility of the attributivization of the agent-adverbial:

Ta läheb, käed taskus.

Cf. Tal on käed taskus. → Tema käed.

VÕÕRTÄHESTIKE TRANSLITEREERIMISEST

T i i t - R e i n V i i t s o

O. Brinevate rahvuslike või suuremal-vähemal määral rahvusvaheliste tähestike olemasolu on seadnud kõik kirja-keeled dilemma ette: kas võõrtähestikke kasutavate rahvaste keeltest pärinevad pärisnimed kirjutada nii, nagu kirjutatakse nende nimedega ligilähedaselt kõlavaid oma keele sõnu, või siis hoopiski need translitereerida. Kummalgi lahendusel on omad tugevad ja nõrgad küljed, kusjuures need on täiesti analoogilised ladinatähealiste võõrpärisnimede nn. häälduspärasstatud kujul kirjutamise ning algupärasel kujul kirjutamise tugevate ja nõrkade külgedega. Et aga tugevaimadki küljed ei kaalu üles nõrgemaid külgi, siis olgu probleemi olemus illustreeritud just nõrgemast küljest.

Häälduspärasstatud kirjutamisviisi puhul kerkivad küsimused, millele vastamiseks sageli ei piisa lähtekeele ja selle ortograafia keskmisestki tundmisest, vaid on tarvis mingit konkreetset nime kindlalt teada; näiteks, kas vene kohanimed Bratsk, Polotsk, Sovetsk kirjutatakse lähteortoograafias рк või тск abil või kas Hades kirjutatakse kreeka keeles spiritus asper'i ja alfa abil või hoopis tähega, mida "Õigekeelsuse sõnaraamat" nimetab hiiks?

Range transliteratsioon - transliteratsioon pole transliteratsioon, kui ta pole range - eeldab kirjutatud nimede lugemiseks häälduseeskirju; sellega seoses olgu siiski meenutatud, et see, kuidas üht või teist kirjutatud sõna hääldatakse, pole mingil määral ortograafia ehk õigekirjutuse asi, vaid ortoepia asi.

Siit nähtub, et võõrtähestikest kirjutatavate pärisnimede häälduspärasdamisel põletatakse sild, mis viib tagasi

lähteortograafia juurde; puhtteaduslikust seisukohast on häälduspärasdamine aga ortograafia ja ortoeepia põhimõtte-
 liselt erinevate printsiipide paratamatult subjektiivne se-
 gikeeramine. Translitereerimine seevastu taandab kirjutamis-
 ja hääldamisprobleemid tuntud, objektiivselt määratud ja
 objektiivselt lahendatavatele ortograafia ning ortoeepia
 probleemidele. (Iseasi on, et eesti ortograafia pole jõud-
 nud vabaneda aastakümneid kestnud subjektiivse, lingvisti-
 liselt võhikliku normeermislaadi pärasteist ning et eesti
 ortoeepiast on olemas vaid algmed.)

Järgnevalt vaadeldakse vene, kreeka, heebrea, armeenia
 ja gruusia tähtede translitereerimise küsimusi eesti keele
 ortograafia seisukohalt.

1. Võõrtähestike tähtede translitereerimisel eesti or-
 tograafiasse võib lähtuda järgmistest eeldustest.

- (L1) Ladina tähestiku kitsamas mõttes moodustavad järgmised
 24 tähepaari: Aa Bb Cc Dd Ee Ff Gg Hh Ii Kk Ll Mm Nn
Oo Pp Qq Rr Ss Tt Uu Vv Xx Yy Zz.
- (L2) Ladina tähestiku laiemas mõttes moodustavad: a) (L1)
 24 tähepaari, b) tähepaarid Jj ja Ww, c) eelmistes ala-
 jaotustes esitatud 26 tähepaari liikmete kombinatsioo-
 nid kas üksteisega või siis tähtede alla, peale, külge
 või sisse kirjutatavate nn. diakriitiliste märkidega
 (näit. ch sch ó õ ö), d) nn. rahvuslikud tähed (näit.
h ð ?), e) kirjavahemärgid (näit. . , ?), f) mõõtühiku-
 tähised (näit. ° ' " % \$).
- (L3) Ladina tähestiku ükski täht ei ole ühegi hääliku, hää-
 likuklassi või foneemi universaalne tähis.
- (E1) Eesti tähestiku kitsamas mõttes moodustavad (L1) tähe-
 paarid Aa Bb Dd Ee Ff Gg Hh Ii Kk Ll Mm Nn Oo Pp Rr Ss
Zz Tt Uu Vv ning tähepaarid Jj Šš Žž Ōō Ää Öö Üü.
- (E2) Eesti tähestiku poollaias mõttes moodustavad: a) (E1)
 27 tähepaari, b) (L1) tähepaarid Cc Qq Xx Yy, c) (L2)
 alajaotuse b tähepaar Ww, d) tähepaar Čč,¹ e) täht ä,²
 f) kirjavahemärgid . , ; ! ? ' " - -, g) mõõtühiku-
 tähised ° ' " %.

(E3) Eesti tähestik laiemas mõttes on samane ladina tähestikuga laiemas mõttes.

2. Võõrtähestike tähtede translitereerimisel tuleb tähta rida nõudeid. Nende nõuete sõnastamiseks defineeritakse siin neli mõistet.

Mingi kindla keele tähestikus (kitsamas mõttes) fikseeritud tähekuju nimetatakse TINGTÄHEKS.

Tingtähte nimetatakse PÕHITÄHEKS, kui seda ei asendata ortograafiliselt korrektseis tekstides kunagi mingi teise tingtähega või mingi tingtähtede kombinatsiooniga.

Tingtähte, mis ei ole põhitäht, nimetatakse POOLTÄHEKS.

Põhitähte, mis tehnilistel põhjustel asendatakse mingi kindla teise põhitähega, nimetatakse KÕDUTÄHEKS.

Näiteks eesti õ on põhitäht; et masinakirjatekstides vastava või ligilähedase tähekuju puudumise tõttu õ on sageli asendatud ö-ga, on õ kõdutäht. Vene ortograafia ё on seevastu täüpiline pooltäht, kuna ta on enamasti asendatud е-ga (seda vaatamata Vene NFSV hariduse rahvakomissari käskkirjale 24. detsembrist 1942).

Nõud võib formuleerida võõrnimede translitereeringuile seatavad nõuded.

(T1) Translitereerimine peab vähemalt põhitähtede osas olema üksühene (s.t. translitereering peab olema retranslitereeritav nii, et retranslitereering on vähemalt põhitähtede osas samane originaaliga).

(T2) Translitereerimissüsteem peab olema rakendatav suvalisele lähteortograafias esitatud tekstile (s.t. kui tekst on vaba muukeelsetest tsitaatsõnadest või nimedest).

Translitteratsiooni, mille puhul nõuded (T1) ja (T2) on täidetud nii, et üksüheselt translitereeritakse vaid põhitähed (mitte aga pooltähed), nimetatakse NORMAALTRANSLITERATSIOONIKS.

Translitteratsiooni, mille puhul nõuded (T1) ja (T2) on täidetud nii, et üksüheselt translitereeritakse kõik tingtähed, nimetatakse MAKSIMAALTRANSLITERATSIOONIKS.

Maksimaaltranslitteratsiooni, mille puhul on üksüheselt

translitereeritud ka diakriitilised märgid, nimetatakse TRADUSLIKUKS TRANSLITERATSIOONIKS.

On aga olukordi, kus fikseeritud normaaltransliteratsiooni pole tehnilistel põhjustel võimalik rakendada ega ka mingi teise normaaltransliteratsiooniga asendada. Sel juhul on võimalik nõrgendada nõuet (T1) nõude (T1a) abil või asendada nõue (T2) nõrgema nõudega (T3).

(T1a) Põhitähtede osas üksüheses transliteratsioonis asendatakse kõdutähtede translitereeringud lähtekeele kirjutamisel kujunenud tava kohaste põhitähtede translitereeringutega.

(T3) Translitereerimissüsteem rahuldab nõuet (T1) või (T1a) kõigis esitatavais translitereeringuis.

Transliteratsiooni, kus on täidetud kas nõuded (T1), (T1a) ja (T2) või nõuded (T1) ja (T3) või nõuded (T1), (T1a) ja (T3), nimetatakse MINIMAALTRANSLITERATSIOONIKS.

Kui normaal-, maksimaal- või minimaaltranslitereering on kooskõlastatud adressaatkeele (s.o. selle keele, mille ortograafiasse translitereeritakse) morfoloogilise süsteemiga, siis öeldakse, et see translitereering on NORMEERITUD.³ Normeeritud transliteratsioonis on kreeka nimede rooma latinisatsioon.

Kui lähteortograafia mingi täht x asendis xu tähistab sama hääldust kui täht y asendis yw, kuna täht x 1) kas ei esine asendis xw või 2) ei tähista sama hääldust kui y asendis yw ning y 1) kas ei esine asendis yu või 2) tähistab asendis yu erinevat hääldust kui asendis yw, siis võivad täht x asendis xu ja täht y asendis yw olla translitereeritud adressaatkeele ortograafiasse ühesama tähega, seejuures erinevalt kui x asendis xw ja y asendis yu. Sellisel juhul öeldakse, et tegemist on FONETISEERITUD TRANSLITERATSIOONIGA. Pandagu tähele, et transliteratsiooni fonetiseerimine muudab translitereerimisreeglid keerukamaiks, kuid ei kahjusta translitereeringute kvaliteeti. Fonetiseeritud transliteratsiooni näitena võib tuua kreeka nimede rooma latinisatsiooni, vrd. ou, ou → u; v → u x, z, η järel; v → y mujal.

3. Besti normativistlik translitereerimispraktika - translitereerimisest võib siin rääkida küll vaid äärmalt tinglikult - põhineb stiihilistel eeldustel (N1) - (N2) ning teaduslikult põhjendamatul nõudel (N3).⁴

(N1) Besti tähestiku kitsamas mõttes moodustavad tähepaarid

Aa Bb Dd Ee Ff Gg Hh Ii Jj Kk Ll Mm Nn Oo Pp Rr Ss Šš
Zz Žž Tt Uu Vv Ūū Ää Öö Üü.

(N2) Besti tähestiku laiemas mõttes moodustavad: a) (N1) 27 tähepaari ja b) võõrtähed Cc Qq Ww Xx Yy.

(N3) Translitereerimisel kasutatakse (N1) 27 tähepaari.

Seega jääb normativistlikus käsitluses fikseerimata eesti tähestiku seos kirjavahemärkidega, äldtuntud mõõtühikutähistega ja isegi ematähestikuga - ladina tähestikuga nii kitsamas kui ka laiemas mõttes. See aga ei takista normativiste normatiivse salakaubana omaks võtmast tähti teisest ladina tähestiku tähttähestikke kasutavatest keeltest, võrreldagu vaid tähte ä ŪS-i sõnaartiklina ning ŪS-i lõpul ilmunud "Tähtsamate ladina tähestikku kasutavate keelte pärisnimede hääldamise juhiseid" (ŪS, lk. 856-869).

4. Vene nime transliteratsioon ŪS-is rajaneb peale eelduste (N1) - (N2) ja nõude (N3) veel eeldusel (V1) ja nõudel (V2):

(V1) Ladina tähestikus puuduvad vene tähtedele ц, ч ja ш vastavad tähed.

(V2) Kui vene keele häälikule ei leidu eesti keeles enam-vähem analoogilist häälikut, siis selle häälikuga seostatatud vene täht transkribeeritakse eesti keelde.

Olgu siinjuures märgitud, et eelduses (V1) loetakse vastavateks enam-vähem ühesuguste häälikutega seostatavaid tähti.

Pole raske märgata, et ladina täht eelduses (V1) on kõiki normativistlikke eeldusi ja nõudeid rikkuv ekshibitsionistlik termin, sest normativistlik käsitlus on fikseerinud vaid eesti tähestiku. Lisaks osutub eelduste (L1) - (L3) alusel selle termini taga peituv mõiste normativistlikuks eesliks lõvinahas. Esiteks seostub vene tähega ц kõige tihedamalt ladina täht (kitsamas mõttes!) с, mis pealegi kuu-

lub ka eesti tähestikku [ts^h] nime all; reas vene tähestiku latinisatsiooni süsteemides ongi q vene q vasteks. Teiseks seostub q ladina tähestikku (laiemas mõttes) kuuluva tähega č, mille ÕS-i koostaja ja vene nimede transliteratsiooni- "reeglite" autor E. Nurm isiklikul initsiaativil lülitas 1953. a. ilmunud VÕS-iga normativistlikust eesti tähestikust välja. Kolmandaks, q vastena võinuks kõne alla tulla näit. ladina täht x, millele vastab ladina keeles [ks], portugali keeles ja hispaania keele mitmeis hääldustes [š] - näiteks Mehhikos hääldub México kui ['mešiko], kuna hiina latinisatsioonis x on [s] tähistajaks. Pole huvitusetu seegi, et vene kirja V. A. Uspenskij latinisatsioonis on q vasteks xh.⁵

Nõue (V2) sisaldab vassingu, mis lingvistile oleks andestatamatu. On mõeldamatu transkribeerida t ä h t i eesti k e e l d e v õ i o r t o g r a a f i a s s e.

Edasi võib veenduda, et vene nimede translitereerimise "reeglid" ei rahulda kaugeltki nõuet (T1), vrd. kohanimesid Советск → Sovetsk ja Полоцк → Polotsk, isikunimesid Писарев → Pissarev ja Виссарион → Vissarion või siis tähtede э ja е ning и, й ja ъ kohta käivaid reegleid. Kõigele krooniks esitab ÕS vene nimede näiteina vähemalt 15 türgi keeltest, 5 ukraina, 1 mari, 1 valgevene ja ... 2 soome keelest pärinevat isiku- ja kohanime.

5. Kreeka nimede translitereerimise juhised ÕS-is ei erine tasemeldasa vene nimede translitereerimise eeskirjadest: samamoodi translitereeritakse ε ja η, ϑ ja τ, ο ja ω; kahel eri viisil translitereeritakse γ, υ ja χ, kuna ι ja spiritus asper jäävad vahel hoopis translitereerimata; spiritus lenis, iota subscriptum, graavis-, akuut- ja tsirkumfleksaktsent jäävad alati translitereerimata.

Kreeka nimede normativistlik translitereering on tõeline anakronism võrreldes meil enne seda käibinud, enam kui 2000 aastat tagasi väljatöötatud rooma latinisatsiooniga, sest konsonanttähtede osas oli roomlaste normeeritud transliteratsioonisüsteem maksimaaltranslitereering.

6. Vene tähestike tütar­tähestike ja heebrea, araabia, armeenia, gruusia jt. tähestike translitereerimiseni pole normativistid jõudnud. On olemas vaid ettepanekud türgi-ta­ tari ja tadžiki nimede translitereerimiseks (Kaalap 1967) ning gruusia nimede translitereerimiseks (Ussisoo 1967). Ühelt poolt jäävad need ettepanekud nõude (N3) kammitsasse, teiselt poolt tuleb aga esile tõsta pädet rahuldada nõuet (T1).

7. Järgnevalt antakse vene k­rillitsa (s.o. vene tä­ hestiku kitsamas mõttes) translitereerimise reeglid nii, et põhimõtteliselt oleks tagatud teadusliku translitereerimise võimalikkus. Tuleb aga silmas pidada, et puhtpraktiliselt jääb vene k­rillitsas kirjutatud tekstide translitereerimi­ ne - kui just ei translitereerita aabitsateksti tasemel ole­ vat teksti - normaaltranslitereeringuks, sest vene k­rillit­ sa poolt­nt Ee on teatavasti küllaltki sage. Pealegi on juh­ tusid, kus ortograafilise Ee tagant Ee väljaselgitamine on praktiliselt võimatu (näiteks perekonnanime ЛОМТЕВ puhul po­ le teada, kas sellenimeline keeleteaduse professor on ЛОМТЕВ või ЛОМТЁВ), ja isegi väljaselgitamise võimalikkuse korral jääb küsitavaks, kas see selgitamine ebamõistlikuks tähendä­ rimiseks ei osutu (näit. selline igapäevane sõna nagu запертых võib olenevalt keeletarvitajast olla kas запертых, запертых või запертых). Vaevalt kellelgi õnnestub põhjendada nõuet, et translitereering, s.o. koopia peab olema täpsem originaalist.

R e e g e l 1. Vene k­rillitsa põhitähed translitereeritak­ se eesti tähestikku järgmiselt:

(a) Бб → <u>Bb</u>	Пп → <u>Pp</u>	Цц → <u>Cc</u>	Мм → <u>Mm</u>	Йй → <u>Jj</u>
Дд → <u>Dd</u>	Тт → <u>Tt</u>	Чч → <u>Čč</u>	Нн → <u>Nn</u>	Ьь → <u>Jj</u>
Гг → <u>Gg</u>	Кк → <u>Kk</u>	Щщ → <u>Š's'</u>	Лл → <u>Ll</u>	Ъъ → "
Вв → <u>Vv</u>	Фф → <u>Ff</u>	Хх → <u>Xx</u>	Рр → <u>Rr</u>	
Зз → <u>Zz</u>	Сс → <u>Ss</u>			
Жж → <u>Žž</u>	Шш → <u>Šš</u>			

(b) Ии → li Юу → Uu Ыы → Yy Уу → Uu
 Ее → Re Ээ → Re Оо → Oo
 Яя → Aa Аа → Aa

Reegel 2. Vene k rillitsa poolt hed translitereeritakse eesti t hestikku j rgmiselt:

Ее → Re

Reegel 3. Vene k rillitsa diakriitik ' akuutaksent translitereeritakse eesti t hestikku kui akuutaksent '.

N i t e d. Reegel 1: Рабин → Babin, Дедов → Dedov, Гагарин → Gagarin, Вавилов → Vavilov, Заразин → Zarazin, Жижов → Žižov, Папанин → Papanin, Тетищев → Tetiř'ev, Кукушкин → Kukuřkin, Феофанов → Feofanov, Соседкин → Sosedkin, Шимкин → řiřkin, Цапцарапов → Sarсараров, Чичерин → Čičerín, Шукин → ř'ukín, Хохлов → Xoxlov, Мамин → Mamin, Нинель → Ninelj, Лялин → Lalin, Ребров → Rebrov, Бойкий → Bojki,j, Горький → Gorjki,j, Объедкин → Ob"edkin, Ильин → Iljin, Есенин → Esenin, Яркин → Arkin, Юрий → Urij, Рыхлый → Ryxlyj, Эпин → Epin, Улусов → Ulusov, Овчинников → Ovčinnikov, Арапов → Arapov. Reegel 2: Вишнёвый → Viřn vuj. Reegel 3: Ив нов → Iv nov, Об льшим → b ljřim.

Esitatud reeglistik on ilmselt lihtne. Olgu siiski tähelepanu juhitud reeglistiku m ningaile võib-olla mitte kõige ilmsemaile "omadustele". Ии ja Ёё selline translitereerimine on täiesti ühene, arvestades, et Иei esine kunagi kaas alikut t histava tähe (reegel 1, rühm (a)) järel, Ёё ei esine kunagi sõna algul ega t ish alikut t histava tähe (reegel 1, rühm (b), reegel 2) järel; И ei või olla translitereeritud i kaudu, vrd. Крайнов → Krajnov, Атулмин → Atulain. Ии sõna algul t ish alikut t histava tähe ees ei või olla translitereeritud j kaudu, vrd. Иосиф → Iosif ning Йоруба → Joruba ja mari keelest pärinevat kohanime Йошкар-Ола → Jořkar-Ola. Pole otstarbekas seada vene Ыы vasteks eesti   , kuna on k rillitsat kasutavaid keeli, kus on eesti  -le paremini vastav täht ning lisaks veel Ыы abil kirjutatav vene ы-le h alduslikult lähedane täht. Ее, Юу, Яя (ja Ёё) sellise translitereerimise kasuks r agivad t he hendid Ёе, Ии,

je je ju jz sc

neenetsi;

altai (türgi ja mongoli) kirjakeeled: 11 - tšuvaši, 12 - baskiiri, 13 - tatari, 14 - karakalpaki, 15 - kasahhi, 16 - nogai, 17 - aserbaidžani, 18 - turkmeeni, 19 - usbeki, 20 - uiguri, 21 - tuva, 22 - jakuudi, 23 - hakassi, 24 - altai, 25 - kirgiisi, 26 - mongoli;
indo-euroopa kirjakeeled: 27 - tadžiki, 28 - osseedi, 29 - kurdi, 30 - moldaavia.

Arvestades, et moldaavia keel on keel poliitilises, mitte aga lingvistilises mõttes,⁶ antakse siin moldaavia tähestiku transliteratsioon rumeenia ortograafiasse.⁷

Ühtlasi on vajalikud järgmised selgitused tabelis esitatavate tähtede kohta (vastavalt numbritele tähtede järel ülal):

- 1 - üksnes vene laenudes.
- 2 - sõna algul, vokaaltähe ja j järel j + vokaaltäht, mujal vokaaltäht.
- 3 - sõna algul j + vokaaltäht, mujal vokaaltäht;
- 4 - i, e ees h-ga lõppev digraaf, mujal üksiktäht;
- 5 - vokaaltähe järel ie, mujal e.
- 6 - vene ja araabia laenudes.
- 7 - vokaaltähe järel ' , mujal " .
- 8 - on olemas lõplik arv erandsõnu, kus sama tähe kombinatsioon saadakse kombinatsioonist Õ + vokaaltäht.
- 9 - i, e ees c, mujal digraaf ci.

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
1a. аѢ	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---
1b. ä	---	---	---	ä	---	---	---	---	ä	---	---	---	---	---	---
1c. ä	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	ä	---	---	---	---
1d. æ	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---
1e. а	а	а	а	а	а	а	а	а	а	а	а	а	а	а	а
2. Ѣ	б	б	б	б	б	б	б	б	б ¹	б	б	б	б	б	б
3. в	в	в	в	в	в	в	в	в	в	в	в	в ¹	в	в	в ¹
4a. гѢ	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---
4b. г'	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---
4c. р	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	г	---	г	г	---
4d. р	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---
4e. г	г	г	г	г	г	г	г	г	г ¹	г	г	г	г	г	г
5. д	д	д	д	д	д	д	д	д	д ¹	д	д	д	д	д	д
6a. ө	jo ₂	jo ₂	ө	ө	jo ₂	jo ₂	jo ₂	jo	jo	jo	ө ¹	jo	ө ¹	ө ¹	je
6b. ө	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	ө	---	---	---	---
6c. е	je _{e2}	je _{e2}	je _{e3}	je _{e3}	je	je	je	je	je	je	je _{e3}	je _{e3}	je _{e2}	e	e
7a. ѣ	---	---	---	---	---	---	---	дž	---	---	---	---	---	---	---
7b. ѣ	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	ј	---	---
7c. ж	ž	ž	ž	ž	ž	ž	ž	ž	ž ¹	ž	ž	ž	ž	ž	ž
8a. э	---	---	---	---	---	---	---	ј	---	---	---	---	---	---	---
8b. э	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	dh	---	---	---
8c. э	z	z	z	z	z	z	z	z	z ¹	z	z	z	z	z	z
9a. ѣ	ј	ј	ј	ј	ј	ј	ј	ј	ј	ј	ј	ј	ј	ј	ј
9b. ѣ	---	---	---	---	---	---	---	і	---	---	---	---	---	---	---
9c. ѣ	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---
9d. и	і	і	і	і	і	і	і	і	і	і	і	і	і	і	і
10a. кѢ	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---
10b. к'	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---
10c. к	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---
10d. қ	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	қ	қ
10e. қ	---	---	---	---	---	---	---	---	---	қ	---	---	---	---	---
10f. ꙗ	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---
10g. к	к	к	к	к	к	к	к	к	к	к	к	к	к	к	к

16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30

1a. аь	а	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
1b. ä	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
1c. ă	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
1d. æ	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	ă	--	--	--	--
1e. а	а	а	а	а	а	а	а	а	а	а	а	а	а	а	а	а	а	а	а	а	а	а	а	а	а	а	а	а	а
2. б	б	б	б	б	б	б	б	б	б	б	б	б	б	б	б	б	б	б	б	б	б	б	б	б	б	б	б	б	б
3. в	в	в	в	в	в	в	в	в	в	в	в	в	в	в	в	в	в	в	в	в	в	в	в	в	в	в	в	в	в
4a. гь	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	ğ	--	--	--	--
4b. г'	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	ğ	--	--	--	--
4c. ґ	--	ğ	--	ğ	ğ	--	--	ğ	--	--	--	--	ğ	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
4d. ґ	--	--	--	--	--	--	--	ğ	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
4e. г	г	г	г	г	г	г	г	г	г	г	г	г	г	г	г	г	г	г	г	г	г	г	г	г	г	г	gh	g ⁴	
5. д	д	д	д	д	д	д	д	д	д	д	д	д	д	д	д	д	д	д	д	д	д	д	д	д	д	д	д	д	д
6a. ё	ё ¹	--	jo	jo	ё ¹	jo	ё ¹	ё ¹	ё ¹	ё ¹	ё ¹	ё ¹	ё ¹	ё ¹	ё ¹	ё ¹	ё ¹	ё ¹	ё ¹	ё ¹	ё ¹	ё ¹	ё ¹	ё ¹	jo	jo	--	--	
6b. ё	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
6c. е	je _{e¹}	e	je _{e²}	je _{e¹}	e	je ¹	je ¹	je _{e²}	je _{e²}	je _{e²}	je _{e²}	je _{e²}	je _{e²}	je _{e²}	je _{e²}	je _{e²}	je _{e²}	je _{e²}	je _{e²}	je _{e²}	je _{e²}	je _{e²}	je _{e²}	je _{e²}	je _{e²}	e	e	ie _{e⁵}	
7a. ӓ	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
7b. ӓ	--	--	ӓ	--	ӓ	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
7c. ӓ	ž	ž	ž	ž	ž	ž	ž	ž	ž	ž	ž	ž	ž	ž	ž	ž	ž	ž	ž	ž	ž	ž	ž	ž	ž	ž	ž	ž	ž
8a. ӓ	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
8b. ӓ	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
8c. ӓ	z	z	dh	z	z	z	z	z	z	z	z	z	z	z	z	z	z	z	z	z	z	z	z	z	z	z	z	z	
9a. и	j	j	j	j	j	j	j	j	j	j	j	j	j	j	j	j	j	j	j	j	j	j	j	j	j	j	j	j	j
9b. и	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
9c. и	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
9d. и	i	i	i	i	i	i	i	i	i	i	i	i	i	i	i	i	i	i	i	i	i	i	i	i	i	i	i	i	i
10a. кь	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	kh	--	--	--
10b. к'	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	kh	--	--	--
10c. к	--	k'	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
10d. к	--	--	--	q	q	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	q	--	--	--
10e. к	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
10f. к	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
10g. к	k	k	k	k	k	k	k	k	k	k	k	k	k	k	k	k	k	k	k	k	k	k	k	k	k	k	ch	c ⁴	

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
11a. љ	--	--	--	--	--	--	--	--	1	--	--	--	--	--	--
11b. л	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
12. м	м	м	м	м	м	м	м	м	м	м	м	м	м	м	м
13a. њѣ	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
13b. њ	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	њ	њ	њ	њ
13c. њ	--	--	--	--	--	--	--	--	њ	њ	--	--	--	--	--
13d. њ	--	--	њ	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
13e. н	н	н	н	н	н	н	н	н	н	н	н	н	н	н	н
14a. ѣѣ	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
14b. ѣ	--	--	ѣ	ѣ	ѣ	ѣ	ѣ	ѣ	--	ѣ	--	--	--	--	--
14c. ѣ	--	--	--	--	--	--	--	--	--	ѣ	--	ѣ	ѣ	ѣ	ѣ
14d. ѣ	--	--	--	--	--	--	--	--	--	ѣ	--	--	--	--	--
14e. ѣ	ѣ	ѣ	ѣ	ѣ	ѣ	ѣ	ѣ	ѣ	ѣ	ѣ	ѣ	ѣ	ѣ	ѣ	ѣ
15a. пѣ	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
15b. п'	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
15c. п	п	п	п	п	п	п	п	п	п	п	п	п	п	п	п
16a. р'	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
16b. р	р	р	р	р	р	р	р	р	р	р	р	р	р	р	р
17a. с'	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
17b. с	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	с'	th	--	--
17c. с	с	с	с	с	с	с	с	с	с	с	с	с	с	с	с
18a. тѣ	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
18b. т'	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
18c. т	т	т	т	т	т	т	т	т	т	т	т	т	т	т	т
19a. уѣ	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
19b. ѱ	--	--	ѱ	ѱ	--	--	--	--	ѱ	--	--	--	--	--	--
19c. ѱ	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
19d. ѱ	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
19e. ѱ	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	ѱ	--	--	--
19f. у	у	у	у	у	у	у	у	у	у	у	у	у	у	у	у
20. ѱ	ѱ	ѱ	ѱ	ѱ	ѱ'	ѱ	ѱ	ѱ	ѱ'	ѱ	ѱ	ѱ'	ѱ	ѱ'	ѱ'
21a. хѣ	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
21b. х	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	h	--
21c. х	х	х	х	х	х'	х	х	х	х	х	х	х	х	х	х

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
22a. ЦѢ	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
22b. Ц	c	c	c	c	c ¹	c	c	c	c ¹	c	c	c ¹	c ¹	c ¹	c ¹
23a. ЧѢ	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
23b. Ч'	--	--	--	--	--	--	--	--	tš	--	--	--	--	--	--
23c. Ч̇	--	--	--	--	--	--	--	tš	--	--	--	--	--	--	--
23d. Ӵ	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
23e. Ч̉	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
23f. Ч̊	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
23g. ч	č	č	č	č	č	č	č	č	č ¹	č	č	č ¹	č	č ¹	č ¹
24a. Ѡ	š	š	š	š	š ¹	š	š	š	š ¹	š	š	š ¹	š ¹	š ¹	š ¹
24b. ѡ	ś	ś	ś	ś	ś	ś	ś	ś	ś	ś	ś	ś	ś	ś	ś
25. Ъ	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
26a. Ы̆	--	--	--	y̆	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
26b. Ы̇	y	y	y	y	y	y	y	y	y	y	y	y	y	y	y
26c. Ӹ	j	j	j	j	j	j	j	j	j	j	j	j	j	j	j
27. Э	e	e	e	e	e	e	e	e	e	e	e	e	e	e	e
28. Ю	ju	ju	ju	ju	ju	ju	ju	ju	ju	ju	ju	ju	ju	ju	ju
29. Я	ja	ja	ja	ja	ja	ja	ja	ja	ja	ja	ja	ja	ja	ja	ja
30a. h'	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
30b. h	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	h	h	--	h
31. i	--	--	--	--	i	i	--	--	--	--	--	--	--	--	i
32. j	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
33. q	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
34. w	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
35a. Ө̆	--	--	--	--	--	--	--	--	ö̆	--	--	--	--	--	--
35b. Ө̇	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
35c. Ӫ	--	--	--	--	--	--	--	--	ä̈	--	--	--	--	--	--
36a. Ү̆	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	ü̆
36b. Ү̇	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	ü̇
37. '	--	--	--	--	--	--	--	--	--	'	--	--	--	--	--

16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30

22a. цѣ	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	ch	--	--
22b. ц	c ¹	--	c	c ¹	c ¹	c	c ¹	c ¹	c	c		c ¹	c	-- t
23a. чѣ	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	ch	--
23b. ч'	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	ch	--
23c. ч	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
23d. ч	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	ŷ	--	--
23e. ч	--	--	--	--	--	--	ŷ	--	--	--	--	--	--	--
23f. ч	--	ŷ	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
23g. ч	č ¹	č	č	č	č	č	č	č	č ¹	č	č	č	č	c ¹ c ⁹
24a. ш	š ¹	--	š ¹	--	š ¹	š ¹	š	š ¹	š ¹	š ¹	š ¹	š ¹	š ¹	ŷ
24b. ш	š	š	š	š	š	š	š	š ¹	š	š	š	š	š	š
25. ѣ	'' ¹	--	'' ¹	,	''	'' ¹	''	'' ¹	'' ¹	''	''	,	--	--
26a. ѣ	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
26b. ѣ	y	y	y	y	y ¹	y	y	y	y	y	y	y	ě	-- ŷ
26c. ѣ	j	--	j ¹	j	j ¹	j ¹	j	j ¹	j	j	j	j	j	ě i
27. э	e	--	e	e	ě ¹	e	e	e	e	e	e	e	ě	e -- ä
28. ю	ju	--	ju	ju	ju	ju ¹	ju ¹	ju	ju	ju ¹	ju	ju	ju	-- iu
29. я	ja	--	ja	ja	ja	ja	ja ¹	ja	ja	ja ²	ja	ja	ja	-- ia
30a. h'	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	h'	--
30b. h	--	--	--	--	--	h	--	--	--	--	--	--	h	--
31. i	--	--	--	--	--	--	f	--	--	--	--	--	--	--
32. j	--	--	--	--	--	--	--	j	--	--	--	--	--	--
33. q	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	q	--
34. w	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	w	--
35a. ѳ	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
35b. ѳ'	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	ä'	--
35c. ѳ	--	ä	ä	--	ä	--	--	--	--	--	--	--	ä	--
36a. ѵ	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
36b. ѵ	--	ü	ü	--	ü	ü	ü	--	--	ü	ü	--	--	--
37. '	--	,	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--

9. Kreeka tähestiku translitereerimisel pole ilmselt otstarbekas arvestada kreeka hääldust, õigemini hääldusi. Kreeka tähestik ja ortograafia on üle elanud mitmed kardinaalsed häälduse muutumised, ise oluliselt muutumata. Näiteks hääldus kreeka υ algul kõigis asendeis enam-vähem nii, nagu hääldub eesti $\underline{u}$; kui roomlased tõstasid välja oma kreeka nimede latinisatsiooni, hääldus see mittevokaaltähtede naabruses juba kas nagu rootsi $\underline{u}$ (s.t. [$\underline{u}$]) või nagu eesti $\underline{ü}$, uuskreeka keeles hääldub aga nagu eesti $\underline{i}$. See protsess oli analoogiline hiljem rootsi keeles toimunuga: $\underline{u}$ muutus teatavais asendeis nn. umlaudi läbi $\underline{ü}$ -ks (rootsi ortograafias $\underline{y}$), muis asendeis muutus $\underline{u}$ häälduslikult praeguseks [$\underline{u}$]-ks; näiteks eesti-rootsi murrakuis protsess jätkus nii, et umlaudi läbi tekkinud $\underline{ü}$ muutus $\underline{i}$ -ks ([$\underline{u}$] seejärel aga $\underline{ü}$ -ks). Samuti on aja jooksul, igatahes pärast rooma latinisatsiooni loomist spirantiseerunud algselt aspireeritud sulghäälikutena hääldunud ϕ , θ ja χ . Seetõttu kaasneks kreeka tähestiku fonetiseeritud transliteratsiooni fikseerimisega iga teksti jaoks küsimus fonetisatsiooni ehtsusest. Et sellele küsimusele vastamise üritaminegi on üldjuhul viljatu, on otstarbekas fikseerida tähestiku süsteemi enim arvestav ja ühtlasi minimaalse reeglite arvuga transliteratsioonisüsteem; ilmselt kajastab selline süsteem arhailisimat hääldust, millest muide tuletuvad kõik hilisemad hääldused.

R e e g e l 1. Kreeka tähestiku põhitähed translitereeritakse eesti tähestikku järgmiselt:

(a) $\beta \rightarrow \underline{Bb}$	$\pi \rightarrow \underline{Pp}$	$\phi \rightarrow \underline{Phph}$	$\psi \rightarrow \underline{Psps}$	$\mu \rightarrow \underline{Mm}$	$\rho \rightarrow \underline{Vv}$
$\delta \rightarrow \underline{Dd}$	$\tau \rightarrow \underline{Tt}$	$\theta \rightarrow \underline{Thth}$		$\nu \rightarrow \underline{Nn}$	
$\gamma \rightarrow \underline{Gg}$	$\kappa \rightarrow \underline{Kk}$	$\chi \rightarrow \underline{Khkh}$	$\xi \rightarrow \underline{Ksks}$	$\lambda \rightarrow \underline{Ll}$	
$\zeta \rightarrow \underline{Zz}$	$\sigma \rightarrow \underline{Ss}$			$\rho \rightarrow \underline{Rr}$	
(b)	$\iota \rightarrow \underline{Ii}$	$\upsilon \rightarrow \underline{Uu}$			
	$\epsilon \rightarrow \underline{Ee}$	$\omicron \rightarrow \underline{Oo}$			
	$\eta \rightarrow \underline{Ee}$	$\omega \rightarrow \underline{Oo}$			

$\alpha \rightarrow \underline{Aa}$

R e e g e l 2. Nn. iota subscriptum translitereeritakse

eesti tähestikku olenevalt kreeka tähestiku vokaaltähest järgmiselt:

(a) $\eta \rightarrow \bar{e}i$ $\omega \rightarrow \bar{o}i$

(b) $\alpha \rightarrow \bar{a}i$

Reegel 3. Kreeka tähestiku üles kirjutataavad diakriitikud translitereeritakse eesti tähestikku järgmiselt:

(a) spiritus asper ' $\rightarrow$ h spiritus lenis ' $\rightarrow$ '

(b) tremaa " $\rightarrow$ "

(c) akuutaktsent ' $\rightarrow$ ' graavisaktsent `  $\rightarrow$  `

tsirkumfleksaktsent ~ $\rightarrow$ ~ või ^

Näited. Reegel 1: Βάκχος $\rightarrow$ Bákkhos, Δίδυμος $\rightarrow$ Dídu-mos, Γοργίας $\rightarrow$ Gorgías, Ζεύς $\rightarrow$ Zeús, Πηνελόπη $\rightarrow$ Penelópē, Τρίτων $\rightarrow$ Trítōn, Κίρκη $\rightarrow$ Kírkē, Σίσυφος $\rightarrow$ Sísuphos, Φειδίας $\rightarrow$ Pheidías, Θემιστοκλῆς $\rightarrow$ Themistoklēs, Χθονοφύλη $\rightarrow$ Khthonophúlē, Καλυψώ $\rightarrow$ Kalupsō, Ξέρξης $\rightarrow$ Ksérksēs, Μιμνόμαχος $\rightarrow$ Mimnómakhos, Νυμφογένης $\rightarrow$ Nymphogénēs, Λεσβοκλῆς $\rightarrow$ Lesboklēs, Ῥοδοχάρης $\rightarrow$ hRodokhárēs, Ἰφιγένεια $\rightarrow$ Iphigéneia, Εὐρεσις $\rightarrow$ Ehúresis, Ἡρακλῆς $\rightarrow$ hBraklēs, Ὑψιπύλη $\rightarrow$ hUpsipúlē, Ὀμηρος $\rightarrow$ h'Omēros, Ὀρίων $\rightarrow$ Ōrítōn, Αἰνείας $\rightarrow$ A'ineías; φαῦ $\rightarrow$ vaū, φαῦδα $\rightarrow$ voída 'tean'. Reegel 2: Ἅιδης $\rightarrow$ h'Aidēs (Hades), Ἡρόδης $\rightarrow$ hHrōidēs. Reegel 3: Ἑλένος $\rightarrow$ h'Elenos, Εὐρύκλος $\rightarrow$ E'úrmos; Ζωῆς $\rightarrow$ Zōís; Τρίτων $\rightarrow$ Trítōn, Δαρείος $\rightarrow$ Dareíōs, Κριτίας καὶ Χαρικλῆς Σωκράτει ἀπειμέτην τοῖς νέοις μὴ διαλέγεσθαι $\rightarrow$ Kritías kai Khariklēs Sōkrátēi 'apeimétēn toῖs néoῖs mē dialégesthai 'Kritías ja Khariklēs keelasid Sōkrátēsēl nende noorukitega vestelda'.

Kirjutamise lihtsustamiseks on otstarbekas tsirkumfleksaktsendi korral ē ja ō asemel kasutada tähekujusid ē - ê ja ō - ô, kuna tsirkumfleksaktsent ei esine koos tähtedega ε $\rightarrow$ e ja ο $\rightarrow$ o.

On mõeldav ka transliteratsiooni mõnevõrra lähendada harjumuslikule kirjaviisile. Kõigepealt tuleb kõne alla nimesed algustähena esineva h asendamine suurtähega ning vastavalt kreekapärase suurtähe asendamine väiketähega. Rooma latinisatsiooni eeskujul võib ka Rr ees asuva spiri-

asper'i, s.o. h viia Rr järele, näit. Rhea (hRēa). Samuti võib kreeka ortograafias diftongi teise komponendi kohal ning esitatud translitereerimissüsteemis diftongi teise komponendi ees kirjutatava spiritus asper'i ja spiritus lenis'e tuua sõna algusse, näit. Heuresis (Ehuresis), Ainefas (A'inefas). Transliteratsiooni traditsionaliseerimise äärmiseks võimaluseks on spiritus lenis'e vaste ärajätmine. Siiski tuleb silmas pida, et nimetatud kohendused (kui suurtähtede väiketähestamine ja h suurtähestamine välja arvata) on siiski ebasoovitavad ses mõttes, et transliteratsioon kajastab siis juba rooma latinisatsiooni aegset hääldust, seda aga ühekülgsest. Mis puutub h suurtähestamisse sõna algul, siis sellega saavutatava harjumuspärase kirjapildi hinnaks on h samaväärsustamine põhitähtedega, mis kreeka kirjasüsteemi seisukohalt on väär; seetõttu ei või isegi seda transliteratsioonisüsteemi kohendust pidada vastuvõetavaks mujal kui kooli- ja ilukirjanduses.

10. Heebrea tähestiku translitereerimisel arvestatakse nagu kreeka tähestikugi puhul tähestiku süsteemi, mitte aga mitmesuguseid olemas olnud või olemas olevaid hääldusi. Sellegi poolest pole nähtavasti reaalne luua teaduslikku transliteratsiooni, vaid tuleb piirduda maksimaaltransliteratsiooniga.

R e e g e l 1. Heebrea tähestiku põhitähed translitereeritakse eesti tähestikku järgmiselt:

כ → b	ך, צ → ph	ס, צ → s	ל → y	מ → ' (š)
ד → d	ט → t	נ → th	י, י' → n	ץ → " (š)
ג → g	פ → k	ק, כ → kh	ף → l	ש → š
ז → z	צ → s	ס → sh	ר → r	שׁ → š
	ח → x	ה → h		

R e e g e l 2. Heebrea tähestiku diakriitikud translitereeritakse eesti tähestikku järgmiselt:

- (a) - (nn. makḳēḳ) → - (sidekriips kahe sõna vahel);
 (b) $\overline{\text{ח}}$ (ḥāṭēḳ s^oyāl) → ḥ
 $\overline{\text{ק}}$ (ḥāṭēḳ kāmēḳ) → ḳ
 $\overline{\text{פ}}$ (ḥāṭēḳ pavah) → ḥ

→ Shīnai (Siinai), הַבְּתֵל הַמִּעֶרְבִי → Habothēl Hama"ārābī
 ('Lāānemtūr' = nn. Nutumtūr), מָשִׁיחַ → Māšījāx (Messia),
 נָה → Nōah, לֵאָה → Le'āh (Lea), רִבְקָה → Ribēkāh (Rebeka),
 יְרוּשָׁלַיִם → Jērvšālaīm (Jeruusalem), אָדָם → 'Ādām (Aadam), עֵדֶן → 'Edēn (Eeden), שָׂרָה → Šārāh (Saa-
 ra), שָׁמוּאֵל → Šēm'āl (Saamuel), Reegel 2: (b) מְדוֹם → Edvōm,
 מַחְרָת → māxōrāth 'jārgmine pāev', אַהֲרֹן → Āhārvōn (Aaron),
 בִּילְעָם → Bilē'am (Piileam), בָּבֶל → Bābel (Paabel), עֵשָׂו →
 → 'Ešāv (Eesav), דָּוִד → Dāvid, בָּרוּךְ → Barvkh, נֹחַ → Nōah;
 (c) נֹחַ → Nōah; (d) יֵרִיחוֹ → Jerijxvō (Jeeriku), רִבְקָה →
 → Ribēkāh, יִשְׂרָאֵל → Jisrā'āl (Israel); (e) פַּדָּן → Pādān,
 עֵיֶרֶךְ → 'ivērijm 'pimedad'.

Olgu mārgitud, et kuivõrd šīn ja šijn on teineteise
 suhtes kõdutišhed, on üks korvatav teisega; ē, ā ja ō võib
 asendada digraafidega ee, aa ja oo.

11. Et armeenia tähestik on peale ida- ja läänearmee-
 nia kirjakeele teeninud juba ka vanaarmeenia kirjakeelt,
 kusjuures tähestiku koosseis ja ka tähtede funktsioonid on
 veidi muutunud, võetakse siin arvesse kõik olemas olnud ja
 olemas olevad tähed, sealhulgas ka vähemalt idaarmeenias kir-
 jakeeles käibelt kõrvaldatud liittähed. Sellegipoolest osu-
 tub võimalikuks armeenia tähestiku teaduslik transliterat-
 sioon.

Reegel 1. Armeenias tähestiku liittähed transliteree-
 ritakse eesti tähestikku järgmiselt:

(a) <u>ḶḶ</u> → <u>Bb</u>	<u>ḶḶ</u> → <u>Pp</u>	<u>ḶḶ</u> → <u>Phph</u>	<u>ḶḶ</u> → <u>Mm</u>	<u>ḶḶ</u> → <u>Ww</u>
<u>ḶḶ</u> → <u>Dd</u>	<u>ḶḶ</u> → <u>Tt</u>	<u>ḶḶ</u> → <u>Thth</u>	<u>ḶḶ</u> → <u>Nn</u>	<u>ḶḶ</u> → <u>Jj</u>
<u>ḶḶ</u> → <u>Gg</u>	<u>ḶḶ</u> → <u>Kk</u>	<u>ḶḶ</u> → <u>Khkh</u>	<u>ḶḶ</u> → <u>Ll</u>	<u>ḶḶ</u> → <u>Hh</u>
<u>ḶḶ</u> → <u>Dzdz</u>	<u>ḶḶ</u> → <u>Tsts</u>	<u>ḶḶ</u> → <u>Co</u>	<u>ḶḶ</u> → <u>Řř</u>	
<u>ḶḶ</u> → <u>Dždž</u>	<u>ḶḶ</u> → <u>Tštš</u>	<u>ḶḶ</u> → <u>Čč</u>	<u>ḶḶ</u> → <u>Rr</u>	
<u>ḶḶ</u> → <u>Vv</u>	<u>ḶḶ</u> → <u>Ff</u>			
<u>ḶḶ</u> → <u>Zz</u>	<u>ḶḶ</u> → <u>Ss</u>			
<u>ḶḶ</u> → <u>Žž</u>	<u>ḶḶ</u> → <u>Šš</u>			
<u>ḶḶ</u> → <u>Ǧǧ</u>	<u>ḶḶ</u> → <u>Xx</u>			

(b)

հի → Ii Հը → Yy

եե → Ee

ոո → Oo

էէ → Eē

օօ → Oō

Աա → Aa

Reegel 2. Armeenia tähestiku liittähed translitereeritakse eesti tähestikku järgmiselt:

(a)

Ա → ew

(b) յկ = յկ → mk յխ = յխ → mx յի = յի → mi յն = յն → vn

յթ = յթ → th յս = յս → mn յէ = յէ → mē

Näide. Reegel 1: Բատիկյան → Batikjan, Դավիդ-Բեկ →

→ David-Bek, Դասպար → Gaspax, Զորագետ → Dzorage, Զիրաշյան →

→ Dzibaxjan, Զաքարյան → Zakharjan, Ժիրար → Zirax, Վարարշ →

→ Vaxarsh, Ղանալանյան → Ganalanjan, Պետրոս → Petros,

Տիգրյան → Tigxan, Կապուտիկյան → Kapwtikjan, Ծատուրյան →

Tsatowxjan, Ճուտո → Txowto, Սևան → Sewan, Նիրազ → Sirax,

Ջալյան → Peljan, Խաչատուր → Xaxatowx, Փափազյան → Phaphaxjan,

Թումանյան → Thowmanjan, Քալանթար → Khalanthax, Տիգրիկյան →

→ Cizikjan, Չեքիզյան → Cekhisjan, Մաշտոց → Mastoc,

Նարեկացի → Narekaci, Լազար → Laxar, Բաճի → Baxfi, Ռոմանոս →

Romanos, Ճուտո → Txowto, Յոլյան → Joljan, Հայկ → Halk;

Իոաննիսյան → Ioannisjan, Եղիազարյան → Egiazarjan, Էիբեռնի →

Erebowni, Ընկերը → Ynker, Աբովյան → Abowjan, Որոտան →

Orotan, Օրբելի → Orbeli. Reegel 2(a): Երևան → Erewan.

Edasi on mõeldav täiendada esitatud lihtsat reeglistiku fonetiseerimisreegliga

E, e → Je, je ning O, o → Vo, vo sõna algul;

kuid paraku on selle reegli järgimine lihtne vaid juhtudel,

nagu Egiazarjan → Jeegiazarjan, Erewan → Jeřewan, Orotan →

→ Vořotan, kuna aga liitsõna teise osasõna äratundmine nõuab

juba keele tundmist. Lisaks tuleb märkida, et loogiline oleks

laiendada seda fonetiseerimisreeglit, mis on muide aktsepteeritud

muudiski armeenia tähestiku latinisatsioonides, ka prefiksijärgses asendis esinevatele tävedele.

12. Gruusia tähestiku translitereerimisreeglite esitamisel võidakse siin arvestada vaid kaasaegset tähestikku.

Seega jäävad reeglistamata revolutsioonieelseis väljaanded

esinevad tähed $\varnothing$, α , β , γ , ϕ , aga samuti mingreli ja svani keele kirjapanemisel kasutatud tähed α (α), β (β), γ (γ), δ (δ) ning svani ja lõunaosseedi diakriitikutega tähed.

R e e g e l. Gruusia tähestiku tähed translitereeritakse eesti tähestikku järgmiselt:

(a)	$\alpha \rightarrow b$	$\beta \rightarrow p$	$\gamma \rightarrow ph$	$\delta \rightarrow m$	$\epsilon \rightarrow v$
	$\varnothing \rightarrow d$	$\phi \rightarrow t$	$\phi \rightarrow th$	$\delta \rightarrow n$	$\delta \rightarrow x$
	$\beta \rightarrow g$	$\gamma \rightarrow k$	$\gamma \rightarrow kh$	$\rho \rightarrow l$	$\beta \rightarrow h$
	$\rho \rightarrow \xi$	$\eta \rightarrow q$		$\eta \rightarrow r$	
	$d \rightarrow dz$	$\phi \rightarrow c$	$\phi \rightarrow ts$		
	$\chi \rightarrow d\check{z}$	$\gamma \rightarrow \delta$	$h \rightarrow t\check{s}$		
	$\phi \rightarrow z$	$\delta \rightarrow s$			
	$\gamma \rightarrow \check{z}$	$\phi \rightarrow \check{s}$			
(b)		$\alpha \rightarrow i$		$\eta \rightarrow u$	
		$\gamma \rightarrow e$		$\alpha \rightarrow o$	

$\beta \rightarrow a$

N ä i t e d. ბესარიონი → Besarioni, დავით → Davith, გიორგი → Giorgi, გველაძე → Gveladze, ძუზა → Dzusa, ჯავახიშვილი → Džavaxišvili, ჯესტაფონი → Zestaphoni, ქერბი → Žčenti, პეტრიწი → Petrici, ტყიბული → Tqibuli, კაკაბაძე → Kaka-badze, ყაზბეგი → Qazbegi, წარველი → Cağveri, ჭიათურა → Čiathuri, სოხუმი → Soxumi, შოთა → Šotha, ფაჩავა → Phačava, თბილისი → Tbilisi, ქიქოძე → Khikhodze, ცაგერი → Tsageri, ჩხოროცუ → Tšxorocqu, მიხეილ → Mixeil, ნიკოლოზ → Nikoloz, ლორთქიფანიძე → Lorthkhiphanidze, რუსთაველი → Rusthaveli, ვახტანგ → Vaxtang, ხაშური → Xašuri, ჰაე → hae (tähenimetus); იოსებ → Ioseb, ელენე → Elene, ალექსანდრე → Alekhsandre, ურეკი → Ureki, ოთარ → Othar.

M ä r k u s e d

¹ Tähepaar Čč oli ametlikult fikseeritud eesti tähes-tiku tähena kuni 1953. aastani.

² Täht ä on kaibivas "Üigekeelsuse sõnaraamatus" saa-nud omaette sõnaartiklil.

3 Normeerituse all mõistetakse siin kooskõlastatust keele sisemise normiga, mitte aga vastavust mingi keelediktaatori või hääletuskollektiivi kujundatud subjektiivsetele dekreetidele.

4 Esitatud eelduste sõnastuse eest pole vastutavad normativistid, kes teatavasti eelistavad lükata vastutuse üldtuntuks kuulutatavaile, kuigi mitte kuskil fikseeritud printsiipidele ja traditsioonidele. Kuid eeldused sellisel kujul on täielikus kooskõlas normativistliku praktikaga.

5 V. A. Uspenskij latinisatsiooniga tutvumiseks vt. J. Lekomcevi luuletusi "Den' v Santal Pargana" ja "Ritual" (vrd. Mall 1968, lk. 22-23).

6 Piisavalt ilmekaks näiteks sellest, kui võrd erinevad teineteisest keel lingvistilises ning keel poliitilises mõttes, on saksa ja hollandi keelte vahetõrge. Alamsaksa keel on lingvistiliselt iseseisev keel, poliitiliselt on alamsaksa keel Saksa DV-s ja Saksa LV-s aga saksa (= ülemsaksa) keele murre. Hollandi keel on lingvistiliselt vaid alamsaksa keele murderühm, kuid on poliitiliselt iseseisev keel, kui mitte arvestada seda, et prantsuse šovinistid püüavad hollandi keelt killustada, kuulutades selle Belgias ja Prantsusmaal flaami keeleks.

7 Moldovaavia tähestiku transliteratsiooni aluseks on Статья о транслитерации кириллических (неславянских) алфавитов Советского Союза.

8 Trükitekstis on otstarbekas dāyēš'i tähistada erineva jämedusega kirja abil. (NB! Heebrea diakriitikute nimetused on siin esitatud traditsioonilises transkriptsioonis.)

K i r j a n d u s

Kaalep, A. 1967. Türgi-tatari ja tadžiki nimede eesti transliteratsiooni katse. - Keel ja Kirjandus, 10, nr. 5, lk. 275-280.

Mall, L. 1968. Ida-Lääne sünteesi võimalustest luules. -

Orientalistikakabineti I aastakollokviumi materjalid, Tartu, lk. 7-23. (Tartu Riikliku Ülikooli rotaprint.)

Ussisoo, U. 1967. Gruusia nimele kirjutamine eesti keeles. - Keel ja Kirjandus, 10, nr. 6, lk. 350-355.

Õigekeelsuse sõnaraamat. Toimetanud E. Nurm, E. Raiet, M. Kindlam, Tallinn 1960.

Статья о транслитерации кириллических (неславянских) алфавитов Советского Союза. - Венгерское управление по стандартизации. ИСО/ТК 46 ПК. 2 (Венгрия-1) июня 1967 года.

ON TRANSLITERATING FOREIGN ALPHABETS

T i i t - R e i n V i i t s o

S u m m a r y

This article deals with the problem of Estonian transliteration of the Cyrillic, Greek, Hebrew, Armenian and Georgian alphabets.

1. In this section the concepts of the Latin alphabet in the narrower (L1) and in the broader sense (L2) are formulated as well as those of the Estonian alphabet in the narrower (E1), semibroad (E2) and the broader sense (E3). It is postulated (L3) that no Latin letter is a universal designation of a certain sound or sound class. It is stated also that the Estonian alphabet in the broader sense, i.e. (E3), is identical with the Latin alphabet in the broader sense, i.e. with (L2).

2. Any letter accepted in the alphabet (in the narrower sense) of a certain language is called a CONVENTIONAL LETTER.

A conventional letter which, in orthographically correct texts, is never replaced by any other conventional letter or by a combination of conventional letters is called

a BASIC LETTER.

A conventional letter which is not basic is called a SEMILETTER (e.g. the Russian ѣ that is usually replaced by e).

A basic letter which for technical reasons is replaced by another basic letter is called a DEGENERATE LETTER (e.g. the Estonian õ that is sometimes in typewritten texts replaced by ö).

Now the following requirements can be formulated.

- (T1) Transliteration must be one-to-one at least for basic letters. Hence, the retransliteration must be identical with the original at least in case of the basic letters.
- (T2) The transliteration system must be applicable also to any text written in the original orthography.

If the requirements (T1) and (T2) are fulfilled so that the transliteration is one-to-one only for the basic letters the transliteration is called a NORMAL TRANSLITERATION. If the transliteration is one-to-one for all conventional letters it is called a MAXIMAL TRANSLITERATION. A maximal transliteration that is one-to-one even for the diacritics is called a SCIENTIFIC TRANSLITERATION.

The requirements can be somewhat weakened when (T1a) transliterating the degenerate letters in the way the letters they are traditionally replaced by are to be transliterated. One can also replace the requirement (T2) by the requirement (T3) which allows one to restrict the domain of applicability of a given transliteration system to the case in question.

Any transliteration that permits either the requirements (T1), (T1a), (T2) or (T1), (T3) or (T1), (T1a), (T3), is called a MINIMAL TRANSLITERATION.

If the transliterations are placed into correspondence with the morphological system of the language-addressee we say that the transliterations are STANDARDIZED. (Cf. e.g. Greek names in Roman latinization.)

A transliteration may be PHONETICIZED if the phoneticization results in no ambiguities.

3.-6. Here the inadequacy of the previous transliteration systems of the Russian and several other Cyrillic alphabets as well as of the Greek and Georgian alphabets is proved.

7. In this section rules of transliterating the Russian alphabet are presented and discussed.

8. Here a table for transliteration of (1) Erza Mordvinian, (2) Moksha Mordvinian, (3) Meadow Mari (Cheremis), (4) Hill Mari (Cheremis), (5) Komi-Ziriyene, (6) Komi-Permyak, (7) Udmurt (Votyak), (8) Mansi (Vogul), (9) Hanti (Ostyak), Vahi dialect, (10) Nenets (Yurak), (11) Chuvash, (12) Bashkir, (13) Tatar, (14) Kara-Kalpak, (15) Kazakh, (16) Nogai, (17) Azeri, (18) Turkoman, (19) Uzbek, (20) Uigur, (21) Tuva, (22) Yakut, (23) Hakas, (24) Altai, (25) Kirghiz, (26) Mongolian; (27) Tajik, (28) Ossete, (29) Kurdish and (30) Moldavian alphabets is given.

9.-12. In these sections rules for transliterating the Greek, Hebrew, Armenian and Georgian alphabets are presented.

EESMÄRK, TAOTLEMA, SAAVUTAMA, TULEMUS

SEMANTILINE ANALÜÜS

H a l d u r Õ i m

I. Järgnevas analüüsis huvitab meid süntaksi- ja semantikakomponendi vahetõr generatiivses grammatikas ning otseselt võimalus esitada semantika fakte süntaksikomponendi vahendite abil. Generatiivne grammatika on jõudnud arengujärku, kus grammatika üldise ehitusega seotud probleeme, muuhulgas eriti ka semantika ja süntaksi vahetõr probleemi, ei ole võimalik lahendada teisiti kui konkreetsete keelenähtuste üksikasjalise analüüsi kaudu. Hoopis vajalikum kui laiade, aga pinnaliste tähelepanekute tegemine on üksikute faktide hoolikas analüüs. Niisugune süvaanalüüs nõuab aga paratamatult tähelepanu koondumist kitsamatele nähtustele, konkreetsetele konstruktsioonidele, üksikutele sõnadetele.

Siin analüüsime üksikasjalisemalt nelja sõna - eesmärk, taotlema, saavutama ja tulemus - ning püüame seostada nende semantilist struktuuri vastavate lausete süntaktilise struktuuriga, kus nad esinevad. Analüüs tugineb oluliselt Ch. Fillmore'i töödele (Fillmore 1968a; 1968b; 1968c). Formaalse grammatikamudelina kasutame Fillmore'i "käändegrammatikat" (Fillmore 1968a). Seega lausete süvastruktuure mõistame põhimõtteliselt predikaatide-argumentide termineis esitatud struktuuridena. Meil ei tarvitse siin aga otsustada, kui laiana on üldse otstarbekas käsitleda predikaatsõnade klassi, s.t. õieti (kuivõrd verbide, adjektiivide ja adverbide kuulumine siia näib olevat selge), kui suures ulatuses on substantiivid vaadeldavad predikaatidena (Bach 1968; Õim

1969a).

Fillmore'i järgides võime öelda, et predikaatide semantiliselt olulised omadused on jagatavad nelja põhilisse rubriiki: 1) predikaadi argumendid (nende arv); 2) argumentide käänded (semantiline vahetõrje predikaatsõnaga); 3) nõuded, mis predikaat esitab argumentidele (nn. presupositsioonid; ehkki meie arvates pole selge, kas kõiki selliseid nõudeid on õige vaadelda presupositsioonidena), 4) mida predikaat "väidab" (predikaadi tähendus kitsamas mõttes).

Sisuliselt seisneb meie analüüs loetletud omaduste väljaselgitamises analüüsitavatel sõnadel. Kuid meie põhiliseks eesmärgiks on seejuures esitada see sisuline informatsioon kindlas vormis, nimelt struktuurina, mis ühelt poolt sobiks vastava sõna semantiliseks representatsiooniks, kuid millest teiselt poolt oleksid tuletatavad konkreetsete süntaktilised struktuurid - konkreetsete laused, milles esineb nimetatud sõna. Teoreetilisi probleeme, mis on seotud sellise semantika-süntaksi kontseptsiooniga, ei ole võimalik siin üksikasjaliselt käsitleda. Viitame nende osas oma vastavasisulisele artiklile (Õim 1969b). Järgnevas kirjeldame vaid peamisi printsiipe, millest me siinses analüüsis lähtume.

1. Et lause süntaktiline struktuur oleks tuletatav vastavast semantilisest representatsioonist, tuleb nii või teisiti siduda antud lause süntaktiline struktuur selles esinevate sõnade semantilise struktuuriga. Opereerides üksustega, mille kaudu kirjeldatakse sõnade tähendusi, tuleb algul esitada lausele vastav semantiline struktuur ning seejärel selle struktuuri kindlate osade asendajatena sisse tuua sobivad sõnad. See tähendab, et tuleb enne kõike lahendada küsimus: mida kujutab endast sõna semantiline representatsioon?

2. Praktikas pole midagi tavalisemat kui see, et sõna tähenduse (nagu ka üldse mistahes mõiste) definitsioonile anname lause kuju. Kasutades meie seniseid teadmisi sellest, mida kujutab endast lause, võime seega arvata, et definitsioonides (s.t. sõnade semantilistes representatsioonides) peaksime rakendama samasuguseid predikaatide-argumentide termi-

neis esitatud struktuure, nagu praegu kasutatakse süntaksis lausete süvastruktuuride esitamisel. Väide, et sõna sise- struktuur ja lause süntaktiline struktuur on esitatavad põ- himõtteliselt samade formaalsete vahenditega, ei ole muidu- gi midagi ootamatut. Seda on leksikoloogilises praktikas faktiliselt alati eeldatud. Oli siiski tarvis saavutada lau- se struktuuri kirjeldamise küllalt abstraktne tase, selleks et see põhimõtte osutuks ka teoreetiliselt efektiivseks (vt. ka Langendoen 1967).

3. Teisest küljest on meie arvates äärmiselt tähele- panuväärne fakt, et keeles endas paljud sõnad haaravad si- tuatsiooni, millesse tervikuna kuuluvad mitmete teiste sõ- nade tähendused, nii et need sõnad on faktiliselt samaväär- sed sellesama keele kindlate sõnaühenditega. Selliste näi- dete puhul nagu tapma, veenma, suudlema, vaatama, janu, nälga jne. on analüüs ilmne. Meie arvates pole aga nähtus, mis siin avaldub, midagi erandlikku keele funktsioneerimises, vaid pigem seaduspärasus. Pole nii väga oluline, kui palju niisuguseid sõnu meil parajasti mingis keeles õnnestub lei- da. Oluline on põhimõtte, mis on selle nähtuse aluseks: kee- le seisukohalt pole mingit seaduspärasust, mis takistaks mis tahes sõnaühendi asemel keelde toomast kindla üksiksõna. Se- mantika seisukohalt poleks mitte midagi erilist selles, kui näit. eesti keeles oleksid eraldi sõnad selliste tegevuste tähistamiseks nagu sööb liha, sööb leiba, sööb suppi, sööb õuna jne. Teaduste terminoloogia pakub eriti häid näiteid selle kohta, et üksiksõnaga võib tähistada kuitahes kompleks- set situatsiooni, protsessi, nähtust. Niisiis võib öelda, et süntaksi vahendite ülekandmine sõnade sisestruktuuri kirjel- damisse, millest me eespool rääkisime, ei ole meelevaldne, vaid järgib keele enda "tõõprintsipi".

4. Iga üksiku lause süvastruktuuri organiseerivaks ük- suseks on vastav predikaatsõna. Seega taandub küsimus, mida kujutab endast lause semantiline representatsioon, suures osas küsimusele, mida kujutab endast predikaatsõnade seman- tiline representatsioon.

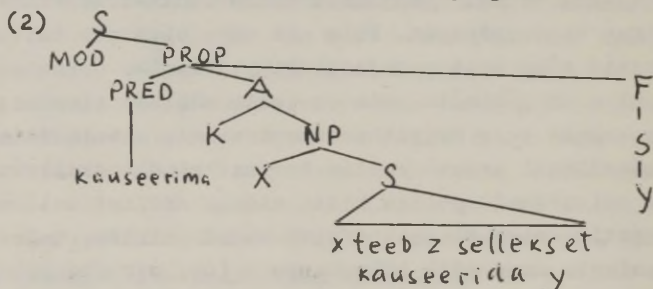
Predikaatsõnade semantilises kirjes on, nagu öeldud, oluline esitada 4 tüüpi informatsiooni: 1) argumentid; 2) argumentide käanded; 3) predikaatide nõuded argumentidele (presupositsioonid); 4) mida predikaat väidab. Näiteks võiksime predikaati saavutama analüüsida skemaatiliseltselt järgmiselt:

- 1) sõnal saavutama on kaks argumenti: x saavutab y;
- 2) x käändeks on agent, y käändeks faktitiiv;
- 3) x puhul on eeldatud: 'x teeb midagi (z), selleks et kauseerida y'; y (mis on lause) väljendab 'seisundimuutust';
- 4) saavutama väidab: 'x kauseerib y'.

Kogu selle informatsiooni võiksime haarata (ja seega predikaatsõna saavutama defineerida) järgmise lausega:

- (1) ('x saavutab y' =) 'x, kes teeb z, selleks et kauseerida y, kauseerib y'.

Selle süvastruktuuri võiksime esitada järgmiselt:

Kuid kui eeldada, et selline struktuur on parajasti genereeritud, siis esindabki see näüd "situatsiooni", milles on täidetud kõik tingimused, selleks et kasutada sõna saavutama. Me võime formuleerida selle nii, et saavutama on sisestatud toodud struktuuri, kusjuures ta vahetab välja selle kindlad osad. Nendeks osadeks on siin predikaat kauseerima ja NP alla kuuluv (s.t. eeldatud) lause. Saame struktuuri:

õigust. Kuid see, et me kasutame siin vaid seniseid süntaksi vahendeid, ei tähenda iseenesest veel semantikaprobleemide lahendamata jätmist. Ühelt poolt võib öelda, et ka praegune süntaktiline analüüs predikaatide-argumentide termineis on kaugel sellest, mida traditsiooniliselt on mõistatud süntaksi all; traditsioonilise süntaksi austaja võib meid väga hästi süüdistada selles, et me ei tegele ammu enam süntaksiga, vaid pigem semantikaga. Teiselt poolt me ei usu hästi, et semantika jaoks üldse on võimalik välja mõelda vahendit, mis oleks lõppkokkuvõttes abstraktsem ja efektiivsem kui analüüs predikaatide-argumentide termineis. Seejuures on vist selge, et plusside-miinustega varustatud tunnusjooned, sellisena nagu me neid tavaliselt oleme näinud kasutatavat, ei esinda seda efektiivsemat vahendit.

7. Mis puutub tunnusjoontesse, siis faktiliselt üks meie eesmärke järgnevas ongi välja selgitada, kuidas täpselt realiseeruvad uuritavate sõnade meie poolt esitatavas semantilises struktuuris need tunnusjooned, mis vahetu analüüsi tulemusena neis leitakse sisalduvat (nagu ⁺aktiivsus, ⁺intentsionaalsus, ⁺eesmärgipärasus, ⁺resultatiivsus jne.). Pole mingil määral ootamatu, et sellised tunnusjooned realiseeruvad meie analüüsis kas kindlates predikaatides või siis käänetes. Intuitiivselt võttes pole meie arvates midagi loomulikumat kui käsitleda semantilisi tunnusjooni predikaatidena. Igaühel neist - sõltumatult sellest, kas tähistame nad konkreetse sõnaga või mingi sümboliga - on omad argumendid, on kindlad nõuded (presupositsioonid) nende argumentide suhtes jne. Esitades tunnusjooned predikaatidena, muudame vaid nimetatud omadused eksplitsiitseks.

Kui me siin ja järgnevas räägime "konkreetsetest süntaktilistest struktuuridest", siis peame silmas eelkõige vastavate lausete süvastruktuure. Meie otseseks eesmärgiks on esitada analüüsitava predikaatsõnade semantiline struktuur ning näidata, kuidas sellest on tuletatavad vastavad süntaktilised struktuurid kõnealuse sõnaga predikaadi positsioonis, s.t. sellised, nagu on struktuur (2) sõna saavutama puhul. Me

ei püüa enam kirjeldada, kuidas on sellistest struktuuri-dest edasi tuletatavad pindstruktuuri laused. Siin on küsimus konkreetsetes transformatsioonides ning nende esitamine ei kuulu meie ülesannetesse.

Mõne sõna peab ätlema ka kasutatava tähistuse kohta. Nagu öeldud, lähtume Ch. J. Fillmore'i käändegrammatikast. Selle järgi lause põhistruktuur koosneb propositsioonist ja modaalsuskomponendist (sümbolid vastavalt Prop ja Mod). Esimene koosneb omakorda predikaatsõnast (Pred) ja ühest või mitmest argumendist-noomenifraasist (NP), millest igaüks on predikaadiga seotud kindla käändevahekorra kaudu. Teine sisaldab selliseid lause kui tervikuga seostuvaid modaalsusi nagu eitus, aeg, kõneviis, aspekt. Käanded esitavad teatud universaalseid sisulisi vahekordi argumentide ja predikaatide vahel (nagu: kes teeb midagi, mille abil tehakse midagi, kus tehakse v. toimub midagi jne.). Konkreetsetest käannetest läheb meil siin tarvis kolme: agent (A), instrument (I) ja faktitiiv (F). Neid iseloomustab Fillmore järgmiselt. Agent - käanne, mis esitab verbi (predikaadi) poolt identifitseeritava tegevuse tahtlikku aktiivset kandjat, reeglina elusolendit. Instrument - käanne, mis esitab elutut jõudu või objekti, mis on põhjuslikult seotud predikaadi poolt identifitseeritava tegevuse või seisundiga. Faktitiiv - käanne, mis esitab objekti või olendit, mis resulteerub predikaadi poolt identifitseeritavast tegevusest või seisundist. Neist faktitiivi, aga ka instrumenti kasutame siin pisut äldisemas tähenduses kui algselt on esitanud Fillmore.

Ekkki me oleme üsna kindlad, et kategooriate lause ja nimisõnafrasa (S ja NP) kasutamine süvastruktuuris on ebasobiv, sest muudab need kategooriad tarbetult mitmetähenduslikuks, ei ole meil siin nende asemele midagi paremat pakku-da. Probleem pole sugugi ainult terminoloogiline, sest selle lahendamine nõuab ühelt poolt vastust küsimusele, mis öieti on lause ja mis on nimisõnafrasa, ning teiselt poolt - mida kujutavad endast sisuliselt need kategooriad, mille tähistajatena praegu esinevad süvastruktuuris S ja NP. Järgne-

vas kasutame siiski meilegi sümboleid S ja NP ning selgitame ainult, et NP esineb meil enam-vähem argumendi tähenduses (nagu on seda kasutanud ka Bach (Bach 1968)), kuna S on mõistetav lausena, millest topikalisatsioon jms. on välistatud (ehkki lause mõiste selline kasutamine võib osutuda koguni vasturääkivaks); mida lause selles mõttes endast praktiliselt kujutab, see on kindel predikaat, mille argumendid on täidetud konkreetsete struktuuridega.

Nagu eelnevast juba on selge, kasutame siin terminit predikaat v. predikaatsõna; sümbol on Pred. Mingit sobivat terminit pole sellele kategooriale seni kinnistunud (Bach nimetab vastavaid sõnu contentives; on tarvitatud ka terminit verb, kuid see poleks meie arvates sugugi parem kui predikaat).

Analüüsis oleme täiesti kõrvale jättnud modaalsuskomponendi (Mod) osa esitatavates struktuurides, eelkõige sellepärast, et meile pole selge, mida see komponent endast täpselt kujutab. Näib, et pole erilist alust vastandada seda komponenti nii teravalt lause muule struktuurile. Faktiliselt tähendaks modaalsuskomponendi arvestamine meie analüüsis vaid teatud predikaatide lisamist esitatud struktuuridele.

II. Analüüs.

1. eesmärk

Nagu öeldud, huvitab meid sõna eesmärk kui kindel predikaat, s.t. selles tähenduses, nagu seda võib esitada pigem ühendiga on eesmärk v. omab eesmärgi. Me analüüsime lauseid, kus eesmärk võib esineda, ja püüame esitada sõna eesmärk leksikaalse definitsiooni, mis seletaks tema esinemist predikaadina neis lausetes. Me usume, et definitsioon, mille me siin esitame, haarab sõna eesmärk põhilist, semantilises mõttes algset tähendust, mille suhtes ülejäänud kasutused on seletatavad kui sellest mingil kindlal viisil (metafoorselt vm.) tuletatud. Alustame analüüsi sellistest lausetest nagu:

(1) Matil oli eesmärk/eesmärgiks tõestada, et Maa on

ümmargune.

- (2) Mati eesmärk/eesmärgiks oli tõestada, et Maa on ümmargune.
- (3) Juhani ainsaks eesmärgiks oli anda lastele haridust.

Jne.

Toodud lausetes leiame kaks komponenti, mis võiksid esindada predikaadi eesmärk argumente:

- 1) kellel on eesmärk (Mati, Juhan);
- 2) mis on eesmärgiks (tõestada, et...; anda lastele haridust).

On põhjalikuma analüüsitagi üsna ilmne, et need komponendid peavad esinema alati (kas eksplitsiitselt või implitsiitselt), kui esineb eesmärk; vaevalt on sõna eesmärk tähendus mõistetav ilma nendeta. Seetõttu võime need komponendid eriliste kahtlusteta lugeda eesmärgi argumentideks. Tähistame need vastavalt x_e ja y_e -ga (' x_e -l on eesmärk y_e '). Mida need argumendid täpsemalt sisaldavad, seda käsitleme hiljem. Praegu küsime aga, kas eesmärgil peaks olema veel teisigi argumente.

Intuitiivselt puudutab see eelkõige ilmselt fakti, et kui x -il on mingi eesmärk, siis x teeb midagi; s.t. näit. lausest (1) me järeldame - kui me seda enne ei tea -, et Mati ilmselt ka teeb midagi, selleks et tõestada nimetatud väidet. Just selles on meie arvates eesmärgi põhiline erinevus sellistest sõnadest nagu soov, tahtma jms. Lause

- (4) Mati ammuseks sooviks on tõestada, et Maa on ümmargune, kuid ta pole kunagi viitsinud seda asja käsitle võtta.

on semantiliselt täiesti normaalne lause, samal ajal aga sõna eesmärk kasutamine selles sõna soov asemel muudaks selle vasturääkivaks.

Pole raske leida ka lauseid, kus nimetatud tegevus on esitatud omaette süntaktilise komponendiga:

- (5) Mati eesmärgiks neis uurimustes oli tõestada, et Maa on ümmargune.

- (6) Mõeldunud aastal sinna kooli tööle minnes oli Juhanil ainsaks eesmärgiks anda lastele haridust.

Või isegi:

(7) Nende uurimuste eesmärgiks oli tõestada, et... Kõsimus on selles, kas käsitleda seda tegevust eesmärgi omaette argumendina (eesmärk milles?) või siis presupositsioonina x_0 suhtes. Meile näib, et õigem on viimane lahendus. Mis seda näitab?

Kõigepealt: nimetatud tegevus (tähistame selle siin z -ga), kui see üldse esineb süntaktilise komponendina eesmärgi juures, on alati definiitne, s.t. informatsioon, mida z esitab, eeldatakse teada olevat. Sõna eesmärk ei kasutata selleks, et teatada, et x_0 teeb v. tegi midagi (et Mati teostas mõningaid uurimusi; et Juhan läks kooli tööle). Predikaadi eesmärk kasutamine seldab seda. Seega peaks x_0 juures nagunii olema esitatud see informatsioon ja selle kordamine eraldi argumendina pole semantiliselt enam vajalik.

Teiseks: eesmärk ei näi esitavat z -le kuigivõrd kindlaid süntaktilisi nõudeid. See ilmneb juba lausetes (5)-(7). Edasi võiksime lauset (5) parafrasida veel järgmiselt:

- (8) Juhanil, kes (nagu teada) läks sellesse kooli tööle mõeldunud aastal, oli ainsaks eesmärgiks anda lastele haridust.

(9) Juhan läks sellesse kooli tööle mõeldunud aastal ja tema ainsaks eesmärgiks oli anda lastele haridust. Näites (9) on z esitatud juba täiesti iseseisva lausena. See osutab eriti selgesti, et süntaktiliselt oleks z võimalik sisse tuua eesmärgi laiendiks ka transformatoorselt. Mis sel juhul siiski seletamata jääks, oleks semantiline fakt, et z on obligatoorselt definiitne, liiane. See osutab omakorda, et otseselt on sõna eesmärk seisukohalt oluline vaid see, et x kohta oleks - semantilises mõttes - antud vastav informatsioon, kuna kõnealune süntaktiline komponent võib lähtuda nii nimetatud presupositsioonist kui ka väljastpoolt antud lauset. See kõik näib osutavat küllalt veenvalt, et pole mingit

vajadust lugeda z -d eraldi argumendiks.

Rohkem argumendipretendente ilmselt ei leidu, ei intuitiivse ega ka formaalse analüüsi seisukohalt. Seega võib jätta kahe argumendi juurde - x_e ja y_e . Vaatleme neid lähemalt.

Argumendi x_e puhul pole raske otsustada, et selle käändeks sobib agent. Eesmärgi valimine ja omamine on tahtlik tegevus:

(10) See olgu su eesmärgiks!

(11) Ta seadis endale eesmärgiks...

(12)⁺Tal tekkis/tuli eesmärk...

Vrd. seejuures:

(13) Tal tekkis/tuli soov...

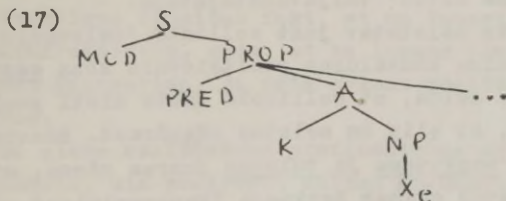
(14)⁺Ta seadis endale sooviks...

Nagu juba eespool selgus, eeldab eesmärk, et x_e teeks midagi (z). See tähendab, et x -i juurde peab kuuluma lause, mis esitab seda tegevust, kusjuures selle lause predikaadi üks argumentidest peab olema identne x_e -ga. Edasi eeldab eesmärk aga nimetatud tegevusel, s.t. vastava lause predikaadil, kindlaid semantilisi omadusi: 'aktiivsust', 'tahtlikkust' ('intentsionaalsust'):

(15)⁺Magades oli tema eesmärgiks...

(16)⁺Ehmudes oli tema eesmärgiks...

Need iseärasused on ilmselt parajasti haaratud, kui me ütleme, et eesmärk eeldab nimetatud predikaadil ühe käändena agendi olemasolu, kusjuures agendiks peab olema x_e . z struktuuri (s.t. sellele esitatavad nõuded) võiksime siis esitada järgmiselt:

(Kuna me umbes sellesama informatsiooni väljendamiseks kasutame tavaliselt fraasi ' x teeb (midagi)', siis lihtsuse mõt-

tes me edaspidi sageli asendamegi struktuuri (17) väljendiga 'x teeb z'.)

Argumendi y_e käändeks sobib meie arvates faktitiiv. Formaalseid tõendeid selle kohta on raske leida ja me ei hakkagi siin neid otsima; teatud seletuse annab eesmärgi leksikaalne definitsioon, mille me lõpus toome.

On selge, et y_e on alati lause. Kui jälgida, missugused predikaatsõnad saavad esineda nimetatud lauses, saab selgeks, et ka selles suhtes esitab eesmärk kindlad nõuded: need predikaatsõnad peavad reeglina väljendama 'seisundimuutust' ('change of state'):

(18) Tema eesmärgiks on saada direktoriks.

(19)⁺Tema eesmärgiks on olla direktor.

(20) Meie eesmärgiks on järele jõuda USA-le
(ette minna USA-st).

(21)⁺Meie eesmärgiks on olla järel USA-l
(olla ees USA-st).

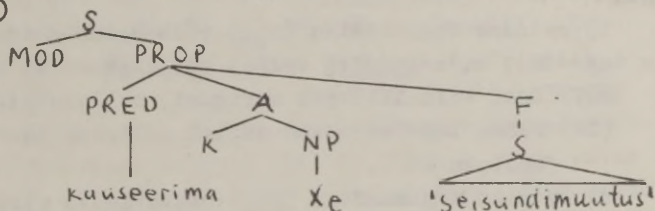
Tõsi, täiesti normaalsed on ka sellised laused nagu

(22) Tema eesmärgiks on jääda direktoriks/
olla direktor elu lõpuni,

kus jääma, olema näivad iseenesest olevat ehtsad 'püsiva seisundi' verbid. Kuid kuidas me lauset (22) tegelikult mõistame? Me analüüsisime fraase jääda direktoriks, olla direktor siin umbes kui 'mitte lakata olemast direktor', seega mitte niivõrd 'püsiva seisundi' tähenduses, kui võrd 'seisundimuutuse eituse' tähenduses. See aga tähendab, et ka lauses (18) sisaldab y_e siiski 'seisundimuutust' väljendava predikaadi. Verbid jääma, olema on siin sisse tulnud parajasti struktuuri 'seisundimuutuse eitus' väljavahetajatena.

Millega oleks seletatav just selliste 'seisundimuutuse'-verbide esinemine kõnealuses positsioonis sõna eesmärk juures? Me ei taha öelda, et selliseid fakte alati peaks seletama. Kuid näib, et siin on seletus käepärast. Edasises analüüsis, sõnade saavutama ja tulemus juures näeme, et nende sõnade tähendustes esineb kesksena "kauseerimise" mõiste (predikaat 'x kauseerib y'). Nimetatud predikaadi üks iseära-

(23)

(24) Jüri eesmärgiks oli, et Ants hakkaks hirmu tund-
ma.

(25) Järi eesmärgiks oli Antsu hirmutada.

kus informatsioon 'kauseerimise' kohta esineb eksplitsiitselt. Muuhulgas kinnitab fakt, et me lauseid (24)-(26) mõistame parafrasidena, seda, et ka lauses (24) peab esinema predikaat kauseerima, ja meie eelnev analüüs oli seega korrektne.

83

sedasama mis eesmärk ja kus struktuurid, mis eesmärgi juures on esitatud presupositsioonidena argumentide sees, esineksid eksplitsiitselt argumentidena kui üks konkreetne võimalus. Meile näib antud juhul selleks predikaadiks sobivat konjunktsioon selleks et (x_{et} selleks et y_{et}). Iga lause x_e -l on eesmärk y_e tähendab ilmselt sedasama mis:

'x teeb z selleks et kauseerida S'.

Predikaadi selleks et argumentid on laused, nende ~~käa~~ neteks on ilmselt instrument (x_{et}) ja faktitiiv (y_{et}). Seejuures

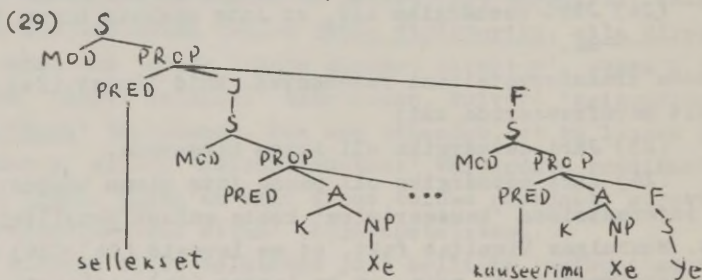
1) esimese argumentina (x_{et}) võib esineda iga lause (iga tegevus), mida eesmärk eeldab oma argumentil x_e :

(27) Mati viis läbi rea uurimusi, selleks et...

(28) Juhan läks möödunud aastal sellesse kooli tööle, selleks et...

2) teiseks argumentiks (y_{et}) oleva lause struktuur võib olla parajasti selline, nagu seda nõuab eesmärk, s.t. 'x kauseerib S', ent ilmselt ei pea alati olema selline.

Niisiis võime struktuuri, millesse predikaatsõna eesmärk on parajasti sisestatud ja mida võime lugeda eesmärgi leksikaalseks definitsiooniks, esitada sellisena:

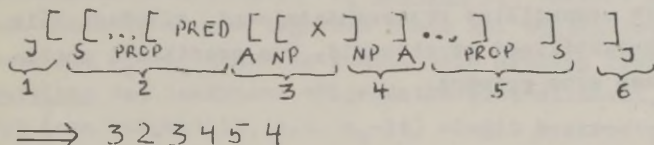

Võimalik, et tekitab kahtlusi, kas me võitsime midagi, esitades sõna eesmärk konjunktsiooni selleks et kaudu. Kuid see on ilmselt vastava predikaadi nimetamise küsimus (kas selleks et sobib siia?). Me püüdsime kasutada konkreetset keeles leiduvat sõna. Kuid on muidugi selge, et selliste elementaarsete predikaatidena on lõppkokkuvõttes sageli vaja sisse tuua kindlad "abstraktpredikaadid", mille omadused (ar-

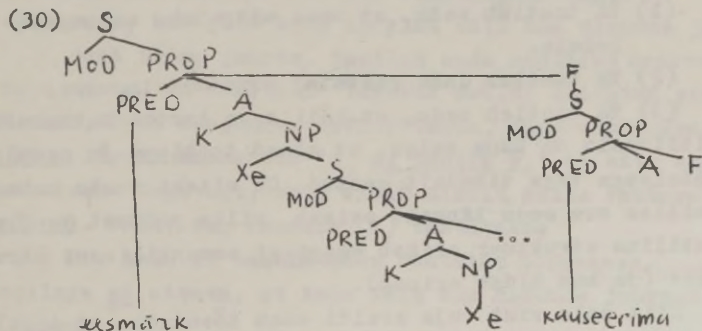
Selleks et struktuurist (29) saada vastavad struktuurid sõnaga eesmärk, tuleb teostada rida operatsioone, millest osa on obligatoorsed, osa fakultatiivsed.

(1) Kõigepealt substitueerime predikaadi selleks et asemele predikaadi eesmärk.

(2) Esimeseks argumendiks (x^1) on predikaadil sel-
leks et lause, ja selle käändeks on instrument. Predikaadi
eessmärk puhul on aga tarvis, et selleks argumendiks oleks
NP, mille käändeks on agent ja mis sisaldab x_0 ja selle
juures toodud S-1: $\boxed{NP} x \text{ S } \boxed{NP}$. Seega on pärast eessmärgi
sisestamist obligatoorne teatud nominaliseeriv transformat-
sioon, mis kõnealuselt lausest tõstaks välja x_0 koos selle
käändega. Selle transformatsiooni võime esitada järgmiselt:

See teeb struktuurist (29) vajaliku struktuuri (30):

Selline käsitus toob esile ka fakti, mida me intuiitiivselt tunnetame, nimelt et eesmärgi argumendiks oleva x_0 agendiivsus on pärit vastavast 'tegevusest' (s.t. eeldatud lausest).

(3) Esimeses argumentis (agent) sisalduv S-1, mis esitab eeldatud informatsiooni, võib üleminekul pindstruktuuri kustutada. Kuid nagu me näitasime, pole see reegel obligatoorne. Kõnealune S võib pindstruktuuris realiseeruda ka omaette süntaktilise komponendina (vt. lauseid (5), (6), (7)); ning fakt, et see komponent on saadud eeldusest, avaldub selles, et ta on definiitne, liiane.

(4) Teisest argumentist (faktitiiv) peab alati alles jääma sisestatud S ('seisundimuutus' väljendav lause). Ülejäänud osa struktuurist võib jällegi fakultatiivselt kustutada (vt. lauseid (24), (25), (26) ja neile eelnevat arutlust).

Niisiis on reegel (1) obligatoorne, reeglid (2), (3), (4) aga fakultatiivsed.

Näeme, et toodud reegleid vajalikul viisil kombineerides võime struktuurist (29), mis faktiliselt kujutab predikaadi eesmärk semantilist representatsiooni, tuletada kõik vajalikud süntaktilised struktuurid, kus predikaadi positsioonis esineb sõna eesmärk.

2. taotlema.

Verbi taotlema kasutustest kontsentreerume sellistele nagu:

(1) Ta taotleb seda, et teda määrataks saapapuhastaja kohale.

(2) Ta taotleb enda saatmist komandeeringusse.

(3) Ta taotleb seda, et kõik teda kartma hakkaksid.

Intuitiivselt on üsna selge, et sõnad taotlema ja eesmärk on teineteisega väga tihedalt seotud. On siiski raske kohe öelda, milles see seos täpselt seisab, mille poolest taotlema semantiline struktuur erineb eesmärgi semantilisest struktuurist (ja kas üldse erineb).

Siin pole vist vaja eraldi enam tõendada, et taotlema, nii nagu eesmärkki, omab kaht argumenti (kasutus taotleb kelleltki midagi on ilmselt tuletatud eeltoodust). Näib olevat kõige lihtsam analüüsida verbi taotlema sel teel, et kõrnutame tema argumente ning tähendust eesmärgi vastavate ar-

gumentide ning tähendustega. Verbi taotlema vastavad argumentid tähistame x_t ja y_t -ga.

Argument x_t . Pindstruktuuri lausetest on näha, et iga NP, mis esineb sõna eesmärk agendina, võib esineda ka siin. Kõsimus on selles, kas taotlema eeldab argumentilt x_t niisamuti 'tegevust', 'aktiivsust' nagu eesmärk. Et verbi taotlema tähendusse mingil viisil alati kuulub selline tegevus, selles pole kahtlust. Kuid kas see kuulub siin presuposit-sioonina argumenti x_t juurde või kuulub see hoopis väitesse? Kas mitte näiteks eeltoodud laused (1)-(3) ei võida parajasti seda, et kõnealune isik teeb midagi (selleks et teda määrataks saapapuhastaja kohale vms.)? Meile näib siiski, et selline analüüs poleks täpne. Verb taotlema on funktsionaalsõna, s.t. otseselt ei tähista ta mingit konkreetset tegevust (nagu näit. looksma v. sõõma vms.), vaid pigem iseloomustab vastavat tegevust selle funktsiooni seisukohalt. Vahetult saame väljendist ' x_t taotleb y_t ' vaevalt midagi rohkem teada x_t otsese tegevuse kohta kui väljendist ' x_e omab eesmärki y_e ' x_e tegevuse kohta. Meie arvates oleks verbi taotlema see iseärasus väljendatav just niimoodi, et ta eeldab (oma subjektilt, s.t. x_t -lt) mingit konkreetset tegevust ja võidab selle tegevuse omavat vastavat funktsiooni. Seda esitust kinnitab selliste lausete võimalikkus nagu:

(4) Ants, kes juba kolm nädalat käib ühe ülemuse juurest teise juurde, taotleb enda saatmist Moskvasse. kus, nagu näeme, on nimetatud tegevus eraldi esitatud pindstruktuuris, kuid seejuures definiitsena, nagu ootuspärane.

Ning lõpuks ka: eituse ' x_t ei taotle y_t ' ei eita sugugi obligatoorselt tegevust, vaid eitab ainult selle vastavat funktsiooni. Näit. kui lausele (4) vastatakse

(5) Ei, Ants ei taotle enda saatmist Moskvasse. siis sellega ei eitata, et Ants käib ühe ülemuse juurest teise juurde.

Niisiis võime verbi taotlema argumenti x_t vaadelda põhimõtteliselt samasugusena, nagu on sõna eesmärk vastav argument x_e .

Argument y_t . On raske intuiitiivselt hinnata, missuguses vahekorras täpselt on 'see, mis on eesmärgiks' ja 'see, mida taotletakse'. Kõrvutame lauseid

- (6) Tema eesmärgiks on see, et kõik teda kartma hakkaksid.
- (7) Tema eesmärgiks on panna kõiki end kartma.
- (8)⁺Ta taotleb panna kõiki end kartma.
- (9)⁺Ta taotleb seda, et paneb kõik end kartma.
- (10) Tema eesmärgiks on see, et teda määrataks saapapuhastaja kohale.
- (11) Tema eesmärgiks on lasta end määrata saapapuhastaja kohale.
- (12)⁺Ta taotleb lasta end määrata saapapuhastaja kohale.
- (13)⁺Ta taotleb seda, et laseb end määrata saapapuhastaja kohale.

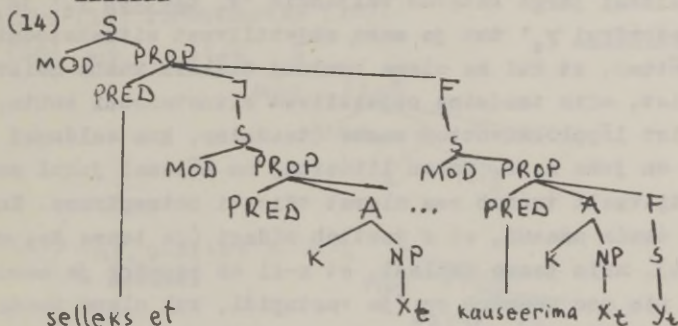
Lausete (8), (9), (12) ja (13) mittemärgitus osutab, et erinevalt sõnast eesmärk ei saa siin argumendis y_t eksplitsiitselt esineda predikaat kauseerima (mille agendiks on x_t). Selle asemel esineb alati ainult lause, mille predikaat väljendab 'seisundimuutust'. Seejuures on siiski ilmne, et predikaat kauseerima peab algselt esinema taotlema leksikaalses definitsioonis. Seda kinnitab intuitiivne analüüs - kui kehtib ' x_t taotleb y_t ', siis peab kehtima ka ' x_e omab eesmärgi y_e ', kuid eesmärgi leksikaalses definitsioonis sisaldub, nagu teame, alati predikaat kauseerima. Samuti annab sellele omamoodi kinnitust fakt, et argumendina y_t esinevate lausete predikaadid peavad väljendama 'seisundimuutust'. Et aga predikaat kauseerima obligatoorselt kustutatakse, kui sisestatakse sõna taotlema, siis näib see osutavat, et nimetatud predikaati ei saa vaadelda kuuluvana argumenti y_t , vaid pigem taotlema tähendusse - väitesse endasse. See tähendab, et kui sõna eesmärk otsese tähenduse andsime edasi predikaadiga selleks et, siis taotlema tähendus oleks pigem 'selleks et kauseerida'.

Oeldu põhjal võiksime omadused, mille poolest predi-

kaat taotlema erineb predikaadist eesmärk, esitada järgmiselt:

- 1) väide: ' x^1 selleks et kauseerida y^1 ';
- 2) nõue y_t suhtes: sellena esineva lause predikaat väljendab 'seisundimuutust' (see järeldub juba otseselt predikaadi kauseerima omadustest).

Osutub aga, et selline ümberjaotus ei muuda midagi alusstruktuuris. See jääb lõppkokkuvõttes täpselt samasuguseks nagu sõnal eesmärk:

Erinevus on ainult selles, et kui sõna eesmärk sellesse struktuuri sisestamisel vahetab välja vaid predikaadi selleks et, siis sõna taotlema vahetab välja predikaadi selleks et ja ka struktuuri predikaadiga kauseerima, jättes alles vaid selle faktitiivargumendi.

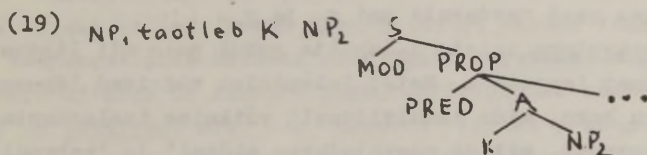
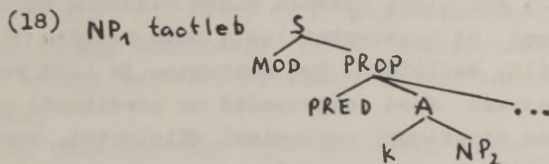
Ülejäänud operatsioonid võime esitada analoogiliselt operatsioonidega, mis on toodud sõna eesmärk analüüsis:

(1) agendiks oleva NP väljatõstmine esimesest argumentist (instrument), kasutades sama transformatsiooni mis eesmärgi puhul;

(2) selle NP juurde kuuluva lause kustutamine; see on ka siin mitteobligatoorne (vt. lauset (4)).

Pärast operatsioonide (1) ja (2) rakendamist saame struktuuri:

Teatud huvi pakub siiski kasutus taotlema kellelki midagi (Ants taotleb direktorilt luba Siberisse sõitmiseks). Meile näib, et selline struktuur on tuletatud tavalisest struktuurist sel teel, et faktitiivargumendiks olevast lausest on alles tõstetud üks NP, ning jällegi parajasti NP, mis on selles lauses agendiks; kui selles lauses agenti pole, ei ole see operatsioon võimalik (⁺ta taotleb kõigilt enda kartmist). Operatsioon on seega analoogiline sellele, mida me kirjeldasime eesmärgi analüüsis. Siin muudab see struktuuri (18) struktuuriks (19):

kus K NP₂ edasi annabki ablatiivifraasi.

Näib, et selline ühe kindla NP ülestõstmine omaette komponendiks on üpris sageli esinev operatsioon. Siin pole seejuures lihtne öelda, kas toodud kaks taotlema kasutust on vaid erinevad pindstruktuurivariandid või on tegemist ka kindla semantilise erinevusega, s.t. on öieti kaks erinevat verbi taotlema. Viimasel juhul esitaks nimetatud operatsioon juba teatud semantilist nihet.

3. saavutama.

Situatsioon, mille väljendamiseks me kasutame sõna saavutama, on mitmeti erinev situatsioonist, mida esitavad sõnad eesmärk ja taotlema. Intuitiivselt seostaksime saavutama eripära eelkõige 'resultatiivsuse' ja 'kauseerimise' mõistega. Me püüame näidata, milles see eripära täpselt avaldub.

Alustame kõige tavalisematest lausetest:

- (1) Mati saavutas Tiiu nõusoleku.
- (2) Tõelised saavutasid selle, et tehas suleti (teha-se sulgemise).
- (3) Ants saavutas selle, et ta saadeti Siberisse (enda saatmise Siberisse).

Need osutavad, et sõnaga saavutamata seostuvad eelkõige kaks komponenti, mis võiksid olla tema kui predikaadi argumentideks: 1) kes saavutab midagi; 2) mis saavutatakse. Nende komponentideta, milleks grammatiliselt on vastavalt subjekt ja objekt, verbi saavutamata vaevalt äldise kasutada saab. Ouline on seejuures, et kontseptuaalselt pole mõeldav mingi 'saavutamine' ilma kelletagi, kes saavutab, ja ilma selle-ta, mis saavutatakse. Need komponendid on predikaadi saavutamata semantilise struktuuri esitamisel vältimatud, mistõttu pole erilisi kahtlusi nende arvamisel tema argumentideks. Tähistame need vastavalt kui x_s ja y_s .

saavutamata teiste laiendite puhul pole nii lihtne kindlat otsust langetada. Neist laiendeist väärivad lähemat tähelepanu kaks, mida intuitsivselt võiksime iseloomustada kui 'tegevust, milles saavutatakse midagi' ja 'vahendit, mille abil saavutatakse midagi'. Esimene esineb näit. lausetes (4) ja (5), teine lausetes (6) ja (7):

- (4) Vasikate kasvatamises saavutas Maali suurema juurdekasvu kui keegi teine.
- (5) Linda võlumises saavutas Theodor üsna vähest edu.
- (6) Mati saavutas ainult kavalusega Tiiu nõusoleku.
- (7) Sellega, et sa teda õrritad, ei saavuta sa midagi.

Et mõlemad nimetatud komponendid pole vormiliselt obligatoorsed (nagu on x_s ja y_s), seda näeme juba lausetest (1)–(3). Kuidas aga seostuvad nad sisuliselt predikaadiga saavutamata?

Kõigepealt näib meile, et semantika seisukohalt pole siin tegemist kahe komponendiga, vaid ühega. 'Vahend' ei seostu otseselt predikaadiga saavutamata, vaid sisaldub alg-selt 'tegevuses' ja seega tuleb sisse alles selle kaudu. Se-

da tõendab eelkõige fakt, et verb saavutama ei määra ise seda, mis võib ühes või teises konkreetses lauses olla nimetatud 'vahendiks', vaid see sõltub vastavast 'tegevusest'. Kui võtame näit. lause (4), siis vastus küsimusele Millega Maali selle saavutas? sõltub otseselt sellest, milles seisneb vasikate kasvatamine, mis võib siin olla 'vahendiks'. Seega on mõttekas oletada, et kõnealune 'vahend' verbi saavutama laiendina on tuletatud vastavast 'tegevust' esitavast struktuurist. Kuid mida kujutab endast see struktuur ja missuguses vahekorras on see predikaadiga saavutama?

Pole vist kahtlust, et mingil viisil kuulub 'tegevus' alati saavutama tähendusse. Ei ole mõeldav saavutada midagi, ilma et midagi tehtaks. Järgnevat lauset tunnetaksime vasturääkivana:

- (8)⁺Matil saavutas Tiiu nõusoleku, ehkki ta selleks mitte midagi ei teinud.

Kuid kas sellest peame järeldama, et vastav 'tegevust' esitav komponent peab esinema predikaadi saavutama argumentina? Meie arvates on olukord pigem analoogiline sõnadega eesmärk ja taotlema, s.t. see 'tegevus' esineb presupositioonina x_s juures. Me võime siin korrata kõiki tõendeid, mis sellega seoses esitasime eespool: 'tegevust' väljendav komponent on saavutama laiendina alati definiitne; x_s esineb obligatoorselt selle tegevuse agendina:

- (9)⁺Miili vasikate kasvatamises saavutas Maali suurema juurdekasvu kui keegi teine.

(10)⁺Elumises saavutas Theodor suurt edu. Ka selle komponendi süntaktilised realisatsioonid on täiesti analoogilised:

- (11) Töölised, kes streikisid 3 nädalat, saavutasid lõpuks tehase sulgemise.

- (12) Töölised streikisid 3 nädalat ja saavutasid lõpuks tehase sulgemise.

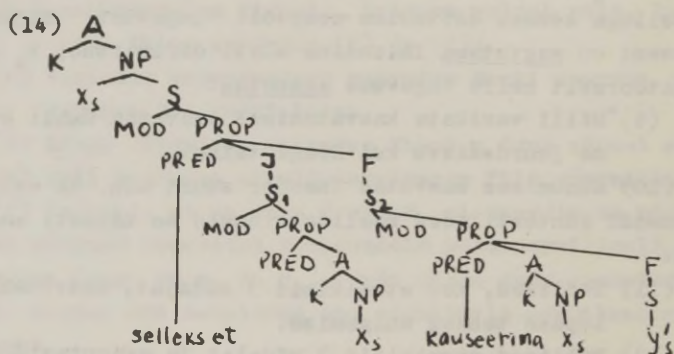
Samuti võib osutada, et saavutama, nii nagu ka taotlema ja eesmärk, on funktsionaalsõna ja seega eeldab konkreetset, "kategoriaalset" tegevust.

Jääme seega kahe argumendi juurde: x_s ja y_s .

Argument x_s . Pole vist vaja enam eraldi tõendeid tuua selle kohta, et x_s käändeks on ka siin agent. Nagu just selgus, eeldab saavutama, et x_s juurde kuulaks lause, mis esitab informatsiooni x_s mingi tegevuse kohta. Teame ka, et selles lauses peab esinema agent, milleks peab olema x_s , täpselt samuti nagu sõnade eesmärk ja taotlema puhul. Kuid kas sellest siin piisab? Mis veel peab kehtima x_s tegevuse kohta, et me saaksime kasutada predikaati saavutama? Nagu meile näib, parajasti see, et x_s oleks taotlejad seda, mille ta nüüd saavutas; et kõnealune 'tegevus' oleks olnud suunatud sellele kui eesmärgile. Millega muidu seletada asjaolu, et näit. lausest

(19) Mati saavutas selle, et Tiitu nõustus kaasa tulema.

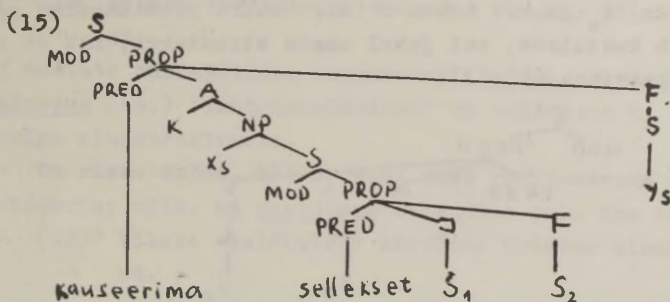
võime otsekohe järeldada, et Mati mitte ainult tegi midagi, vaid et ta tegi seda just selleks, et Tiitu nõustuks kaasa tulema. Seega võime öelda, et eeldatud on tegelikult struktuur, mille me esitasime eesmärgi ja taotlema tähenduse definitsioonina, s.t. et kõnealuse argumendi struktuur on järgmine:

Selline esitus aitab meil ühtlasi formuleerida predikaadi saavutama väite ja selle kaudu ka argumendile y_s esitatavad nõuded. Kui, nagu öeldud, saavutama eeldab, et x_s 'teeb midagi selleks, et kauseerida y_s ', siis see, mis väljendiga

' x_s saavutab y_s ' väidetakse, seisneb ilmselt parajasti selles, et x_s kauseerib y_s . Ning sellest võime juba eelneva põhjal järeldada, et argumendiks y_s peab olema lause, mis väljendab 'seisundimuutust'. Et see nõue y_s kohta tõesti kehtib, on ka intuiitiivselt ilmne; samuti kinnitavad seda senitoodud näited (kus y_s all esinevad verbid nõustuma, sulgema, saatma).

Alusstruktuuri tervikuna võime sellele vastavalt esitada sellisena:

Siin pakub esmalt huvi küsimus, missugune peab olema vahakord y_s ja y_s^1 vahel (s.t. saavutatu ja taotletu vahel): kas need peavad olema identsed või pole see nõutav? Näib, et täielik samasus pole sugugi kohustuslik. Täiesti normaalne on kasutada predikaati kauseerima sellises kontekstis nagu

- (16) Ants taotles enda vabastamist kõigist loengutest, kuid saavutas vaid selle, et tal lubati puududa kahelt esimeselt loengult.

Samal ajal on ka selge, et mingi seos peab y_s ja y_s^1 vahel kindlasti kehtima. Kui y_s^1 pole identne y_s -ga, siis peab ta vähemalt "sisalduma" viimases, selleks et me üldse saaksime rääkida saavutamisest. Milles aga peaks täpselt seisnema see "sisaldumine", seda ei riski me siin otsustada. Selle probleemi lahendus sõltub suurel määral selliste sõnade analüüsist nagu vaid, ainult, aga ka hoopis jms.

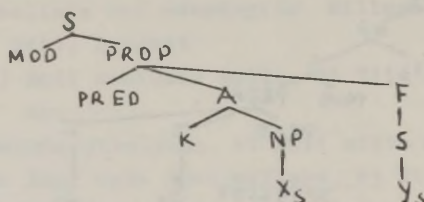
Struktuurist (16) võime muuhulgas järeldada, et neil juhtudel, kus y_s on identne y_s^1 -ga, peaks y_s olema definiitne. Et see tõesti nii ongi, pole raske näha. See nähtub kas või

faktist, et alati, kui y_s on identne y_s^1 -ga, võime y_s -na esineva lause pronominalisatsioonireeglite järgi asendada näit. asesõnaga see (ta saavutaski selle); kuid et asesõna see on alati definiitne, on juba selge.

Selleks et struktuurist (16) saada vastavad struktuurid sõnaga saavutama, on vaja järgmisi äldisi reegleid.

(1) Substitueerida predikaat saavutama peapredikaadi kauseerima asemele.

(2a) x_s juures oleva S (struktuuri predikaadiga selleks et) võib kustutada, sel juhul saame struktuuri, mis on esindatud lausetega (1)-(3):

(2b) Nimetatud S võib säilida ja realiseeruda pindstruktuuris.

Viimasel juhul on rida erinevaid võimalusi sõltuvalt sellest, missuguses konkreetsetes struktuuris realiseeruvad nimetatud S-iga esitatud tingimused. Toodud S võib realiseeruda tervikuna (s.t. realiseeruvad nii S_1 kui S_2 koos neid siduva vahekorraga selleks et). Kõige tavalisem on seejuures, et see struktuur realiseerub teatud konkreetsetes sõnas, mis haarab endasse nii vastava 'tegevuse' (S_1) kui ka 'eesmärgi' (selleks et S_2). Sellised ongi lausetes (4)-(5) esinevad (vasikaid) kasvatama ja võluma. Niisuguseid sõnu, eelkõige verbe, on rohkesti. Vrd. selliseid sõnu, nagu otsima, sundima, veenma, nõudma, õhutama, manitsema, meelitama, kaitsema, parandama jne. Kõigi nende sõnade alusstruktuuri võiksime esitada põhimõtteliselt samasugusena, nagu on siin kõnealuse S all olev struktuur. Nende sõnade põhiline erinevus sõnadest eesmärk, taotlema on niisuguse seletuse puhul selles, et neil on suhteliselt rohkem konkretiseeritud S_1 ja/või S_2 all esi-

nev struktuur (predikaadi selleks et argumendid).

On aga ka võimalik, et S_1 ja S_2 realiseeruvad pindstruktuuris eraldi struktuuridena:

(17) Theodor, kes oli isegi habet värvinud, selleks et Viiale meeldida, saavutas ainult selle, et...

Lõpuks võib aga kõnealusest struktuurist realiseeruda ainult S_1 (mis esitab x_g otsest tegevust). Just selle juhu- ga on meil tegemist lausetes (6) ja (7), samuti näit. lauses

(18) Habeme värvimisega saavutas Theodor ainult selle, et...

Ning vastava süntaktilise komponendi (habeme värvimisega, kavalusega jne.) 'instrumentaalsus' on seletatav S_1 funktsiooniga alusstruktuuris.

On raske öelda, kas S_2 äksi saab realiseeruda pindstruktuuris; näib, et saavutama laiendina pole see võimalik:

(19)? Viiale meeldimises saavutas Theodor ainult selle, et...

4. tulemus.

Meenutame kõigepealt, et sõna tulemus analüüsisime siin kasutuses 'on tulemus', s.t. predikaadina. Seejuures huvitab meid eriti seos sõnade tulemus ja saavutama vahel.

Võtame laused:

- (1) See, et tehas suleti (/tehase sulgemine) oli selle tulemus, et töölised streikisid 3 nädalat (/oli tööliste 3-nädalase streikimise tulemus).
- (2) Theodori habemevärvimise tulemuseks oli ainult see, et Viia lubas tal oma kätt suudelda.
- (3) Mati manitsuste tulemuseks oli see, et Tiiu nõustus kaasa tulema.

Need näited osutavad, et laused predikaadiga saavutama on äldjuhul sõnastatavad ka predikaadi tulemus abil. Meid ei huvita momendil niivõrd see, kui täpselt säilib vastava lause tähendus (see, mis neis lausetes täpselt väidetakse), vaid see, kuidas seostuvad omavahel predikaatide saavutama ja tulemus argumentide struktuurid. Toodud lausete põhjal võib

õelda, et ka predikaadil tulemus on vähemalt kaks argumenti: 1) mis on tulemuseks ja 2) tulemus millest. Seejuures on selge, et saavutama argumenti y_s (mis saavutatakse) võime identifitseerida siin argumentiga 'mis on tulemuseks' (märgime y_u -ga). Nii y_s -ina kui ka y_u -na esineb lause. Ja pole raske veenduda, et iga S, mis esineb verbi saavutama faktiitivargumendina, võib esineda siin y_u -na, ja vastupidi - vrd. eeltoodud lausete komponente see, et tehas sulleti (tehas sulgemine) ja see, et Tiit nõustus kaasa tulema. Ja ka intuiitivselt: see, mis on saavutatud, on automaatselt tulemus, ja tulemus on alati saavutatud. Võib tekkida kahtlusi, kas sõna tulemus argument y_u peab alati esitama 'seisundimuutust'. Mida õelda näiteks lause kohta

(4) See, et Ants nii kenasti sõna kuulab, on selle tulemus, et...

kus fraas See, et Ants nii kenasti sõna kuulab ei esita otsestelt mingit seisundimuutust? Näib siiski olevat selge, et sõna tulemus kasutamise põhjal me mõistame eeltoodud lauset nii, et nimetatud fraas esitab kui mitte seisundimuutust, siis igal juhul 'muutunud seisundit'. Kui Ants oleks alati sõna kuulanud (ja me tahaksime näiteks osutada selle põhjusele), siis ei saaks me kasutada sõna tulemus. Ülaltoodud lauses on aga asi lihtsalt selles, et kõnealune seisundimuutus on perfektiivne (= 'muutunud seisund'), s.t. sisuliselt oleks täpsem lauset (4) esitada umbes selliselt:

(4a) See, et Ants (kes varem ei kuulanud sõna), on nüüd hakanud nii kenasti sõna kuulama, on selle tulemus, et...

Predikaadi tulemus teise argumentiga (tulemus millest, tähistame x_u -ga) on olukord tunduvalt keerulisem. Toodud näidetes on x_u lause või selle nominalisatsioon. Kuidas esitada x_u alustruktuuris? Verbi saavutama vastav argument x_s , nagu teame, on NP, mille käändeks on agent. Ka sõna tulemus on kasutatav selliselt, nagu

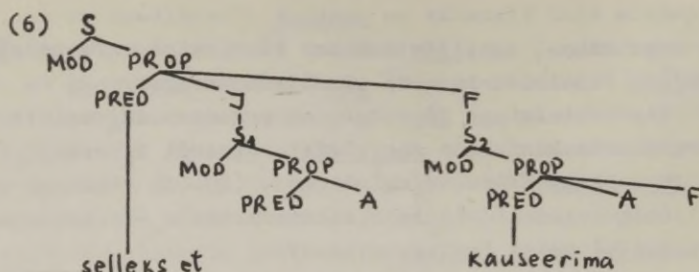
(5) Theodori ainsaks tulemuseks habemevärvimisest oli see, et...

kus, nagu näeme, on pindstruktuur võrdlemisi sarnane sõna saavutama vastavate lausete pindstruktuuriga.

Kas sellest aga järeldub, et argumenti x_u tuleks süvastruktuuris käsitleda saavutama argumenti x_s eeskujul agendina, seega NP-na, ning näidetes (1)-(3) vastavas positsioonis esinevaid lauseid seletada kui x_u -le esitatud presupositsioonide realisatsioonid?

Tundub siiski, et oleks loomulikum käsitleda tulemuse argumentina 'kellegi tegevust' (lauset) ja mitte 'kedagi, kes teeb midagi' (NP-d). Me ei räägi tavaliselt tal on tulemus, et... (nii nagu näit. tal on eesmärk, st...). Kasutus, mida esitab lause (5), on tunduvalt piiratum kui kasutus, mida esitavad laused (1)-(3): esimeseks on vaja hoopis suurema hulga tingimuste täidetust. Igale lausele tääbigi (1)-(3) ei leidu loomulikku vastet tääbigi (5), kuid igale lausele tääbigi (5) võime leida vaste tääbigi (1)-(3). Lisaks sellele väärrib märkimist, et NP, mis esineb saavutama juures agendina, on seal käsitletav tuletatuna, 'väljatõstatuna' lausest, mis selle juurde kuulub (vt. ka sõnade eesmärk ja taotlema analüüsi).

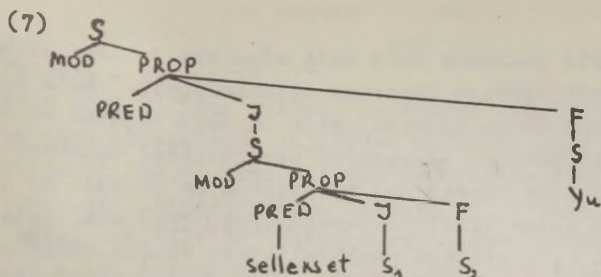
Niisiis ilmselt ei võidaks me midagi, kui x_u esitaksime x_s eeskujul NP-na. Otstarbekam oleks argument x_u algselt esitada lausena. Mis puutub sellele lausele esitatavatesse nõuetesse, siis eelneva põhjal võime ilmselt öelda, et nende nõuete osas on see lause identne saavutama alusstruktuuris x_s juurde kuuluva lausega (kui y_u on tulemus x_u -st, siis x_u peab olema mitte lihtsalt 'tegevus', 'aktiivsus', vaid vastavale eesmärgile suunatud 'tegevus'; just selles näib näit. olevat põhiline erinevus sõnade tulemus ja tagajärg kasutamises). Need nõuded võime esitada struktuurina:

Kuid mida predikaat tulemus väidab? Kui arvestada, mida tulemus eeldab, siis ütleksime, et - analoogiliselt predikaadiga saavutama - mitte midagi enam kui seda, et x_u kauseerib y_u . Ent siin on meil x_u ja y_u nüüd mõlemad laused. Seni oleme predikaadi kauseerima esimese argumendina esitanud mitte lause, vaid NP (mille käändeks on agent). Niisiis, kui me jääme selle juurde, et x_u on lause, ja tahame seejuures sõna tulemus väite esitada predikaadi kauseerima abil, satume eelneva analüüsiga teatud määral vastuollu. Seejuures on aga huvitav, et predikaadi kauseerima enda seisukohalt poleks selline käsitus (kus mõlemad argumendid on laused) sugugi ebaloomulik.

Võiksime seletada olukorda nii, et kauseerima on predikaat, mis lubab vastava argumendina esineda nii NP-l (agent) kui ka S-il (mille käändeks sobib ilmselt instrument). On mõeldav ka, et esimene kasutus on faktiliselt tuletatud teisest kui algsemast, näit. samasuguse agendi ülestõstmise operatsioonil abil, nagu me seda juba korduvalt oleme kirjeldanud. Nii väheste sõnade analüüsi põhjal on raske seda probleemi lahendada. Meie arvates on sinne lahendus siiski parem kui kasutada sõnade saavutama ja tulemus analüüsis täiesti erinevaid elementaarseid predikaate, sest sel juhul - arvestades nende elementaarsust - kaotaksime võimaluse seletada sõnade saavutama ja tulemus tähenduste vahel kehtivat seost.

Niisiis esitaksime predikaadi tulemus alusstruktuuri sellisena:

Märgime, et selles struktuuris jääb veel esile toomata predikaatide saavutama ja tulemus üks erinevus. Kui me väljendi ' x_s saavutab y_s ' väite võime esitada kui ' x_s kauseerib y_s ', siis väljendi ' x_u tulemuseks on y_u ' väidet oleks nähtavasti täpsem esitada kui ' x_u on kauseerinud y_u ', s.t. viimasel juhul on predikaat kauseerima perfektiiivne. Kohaks, kus seda informatsiooni esitada, on ilmselt kõige ülemine modaalsuskomponent struktuuris (7).

Esimeseks argumendiks (instrument)oleva S realiseerumisel pindstruktuuris on kaks põhilist võimalust. Esiteks võib realiseeruda kogu struktuur, seejuures reeglina jällegi sellistes konkreetsetes predikaatides nagu manitsema, veenma jne., mis haaravad endasse nii 'tegevuse' kui 'eesmärgi' (neist oli juttu saavutama analüüsis). Seda võimalust esitab näit. lause (3) ja ilmselt ka lause (1). Teiseks võib pindstruktuuris realiseeruda ainult S_1 - seda näitab lause (2), kus Theodori habemevärvimine esitab vaid otsest tegevust. Ning näib, et vaid sel juhul, kui realiseerub S_1 üksinda, ongi võimalus tuletada struktuure, mida esitab lause (5): S_1 -s sisalduv agent tõstetakse välja ning tehakse vastavast NP-st sõna tulemus laiend; formaalselt on see ootuspärane, sest nagu näeme struktuurist (7), saab lausest S_1 väljatõstatud NP-d siduda sõnaga tulemus ainult siis, kui eelnevalt S_1 ise on vahetult seotud selle sõnaga.

III. 1. Analüüsisime nelja sõna: eesmärk, taotlema, saavutama, tulemus. Nagu näeme, võib isegi selliste pealtnäha tühjade sõnade analüüs pakkuda rohkesti sisulist materjali.

Intuitiivselt seostame kõik neli sõna ühe ja sama situatsioo-
niga - eesmärgipärase tegevuse situatsiooniga. Kuid intui-
tiivselt pole kerge hinnata, mida täpselt kujutab nende se-
mantiline struktuur, missugused semantilised tunnused neis-
se kuuluvad ning kuidas nad üksteisega on seotud. Me püüdsi-
me tavalisi semantilisi tunnuseid (features) käsitleda predi-
kaatidena ning esitada analüüsitava te sõnade tähendused
selliste elementaarpredikaatide poolt moodustatud kindlate
struktuuridena. Näib, et selline käsitus võimaldab hoopis
efektiivsemalt kui tavaline tunnustega opereerimine esitada
sõnade semantilisi omadusi ning seejuures seostada nende se-
mantilist struktuuri lausete süntaktilise struktuuriga, kus
nad esinevad.

Analüüsitud sõnade olulisemad semantilised omadused
võime kokkuvõtvalt esitada järgmiselt (formaalsete esituste-
na vt. vastavaid struktuure (29), (14), (15) ja (7)).

1) eesmärk:

argumendid: x, y;

käanded: agent, faktitiiv;

presupositsioon x-1 suhtes: 'x teeb z';

y-1 suhtes: väljendab 'kausatsiooni';

väide: 'seda, mis x teeb, teeb ta selleks, et kausee-
rida y'.

2) taotlema: analüüs on põhimõtteliselt samasugune.

3) saavutamata:

argumendid: x, y;

käanded: agent, faktitiiv;

presupositsioon x-1 suhtes: 'x teeb z, selleks et kau-
seerida y';

y-1 suhtes: väljendab 'seisundimuutust';

väide: 'x kauseerib y'.

4) tulemus:

argumendid: x, y;

käanded: instrument, faktitiiv;

presupositsioon x-1 suhtes: esitab fakti 'keegi teeb
z, selleks et kauseerida y';

y-i suhtes: väljendab 'seisundimuutust';

väide: 'x kauseerib y'.

Nagu meie analüüs näitab, on toodud sõnade semantilisest struktuuri esitamiseks vajalikud eelkõige kaks elementaarpredikaati (me ei püüa muidugi absolutiseerida nende elementaarsust): kauseerima ja selleks et. Lisaks sellele kuulub kõigi analüüsitud sõnade semantilisse struktuuri - seejuures alati eeldustesse - mingi predikaat, mis omab agent'i, ning teiselt poolt teatud 'seisundimuutust' väljendav struktuur. Kui järjekindel olla, siis peaksime ka need nõuded formuleerima elementaarpredikaatide abil. Siinse pii-ratud materjali põhjal on siiski raske otsustada, mida need predikaadid peaksid endast kujutama. Märgime, et esimene neist - 'aktiivsus' - on meil praegu faktiliselt terveni antud agendi (s.t. ühe käände) mõistega. Sisuliselt pole ka Fillmore'i käanded midagi muud kui teatud elementaarsed (elementaarsetena võetud) predikaadid. Kuid esitada need ka formaalselt ühtmoodi teiste predikaatidega oleks võrdlemisi keeruline; ja on võimalik, et seda pole vajagi.

2. Palju olulisem kui vahetute semantiliste komponentide esiletoomine on meie arvates teatud elementaarse situatsiooni ilmnevamine. Selle situatsiooni ('eesmärgipärase tegevuse situatsiooni') võiksime meie poolt kasutatud terminite abil esitada struktuuriga

(1) 'x teeb z, selleks et kauseerida y'.

Sellest lähtuvad nii või teisiti kõik neli meie poolt analüüsitud sõna ning eelnev analüüs peaks tooma esile, kuidas igaüks neist täpselt selle situatsiooniga on seotud, mida ta sellest eeldab, mida väidab. Võime öelda, et sõnad taotlema ja eesmärk eeldavad 'x teeb y' ning väidavad ülejäänut - et x teeb seda 'selleks et kauseerida y'. Sõnad saavutama ja tulemus aga eeldavad tervet situatsiooni (1) ning väidavad, et see 'kauseerib y'.

Sellised elementaarsed situatsioonid näivad kujutavat küllalt olulisi funktsionaalseid üksusi keeles. Just nende

umber koonduvad konkreetsete sõnad. Seejuures, nagu on ammu täheldatud, võivad konkreetsete sõnad olla üpris ebapärisid, juhuslikud, individuaalsed, samal ajal kui vastav elementaarne situatsioon on hoopis pärisem ja universaalsem. Selle väljaselgitamine, kuidas konkreetsete sõnad on täpselt tuletatud (tuletatavad) vastavast alusstruktuurist (v. -situatsioonist), on ilmselt üks semantika olulisemaid probleeme. Oleks mõeldav isegi uurida selliste tuletiste süsteemikust. Näiteks võiksime struktuuris (1) ei tada järjest kõiki predikaate:

- (a) 'x ei tee z selleks, et kauseerida y'
- (b) 'x teeb z mitte selleks, et kauseerida y'
- (c) 'x teeb z selleks, et mitte kauseerida y'
- (d) 'x teeb z selleks, et kauseerida mitte-y'

(ning edasi mitme eituse kombinatsioonid) ja uurida; kuidas keeles väljendatakse iga sellist "situatsiooni", eelkõige: kas on olemas mingi eri sõna selle väljendamiseks.

3. Semantilise informatsiooni sellise esitusviisi üks olulisi omadusi on, et see sobib hästi semantiliste järelduste tuletamiseks. Sel teel on võimalik näidata, mida tegelikult sisaldab mingi lause mõistmine; on võimalik näidata erinevate lausete semantilisi seoseid; on võimalik seletada, kuidas tekstis võib toimuda üleminek ühte konkreetsete sõnade kasutamiselt teiste konkreetsete sõnade kasutamisele. Me ei püüa siin selgitada järelduste tuletamise konkreetset mehhanismi, see ei mahuks enam siinse artikli raamidesse. Piirdume sellega, et osutame mõnele kõige ilmsematele faktidele analüüsitud sõnade puhul.

Nii näeme, et sõnade saavutama ja tulemus alusstruktuuris sisaldub terveni sõnade eesmärk ja taotlema alusstruktuur. Seega võime öelda, et näiteks igast lausest 'x saavutab y' peaksid olema järeldatavad (aja- ja aspektikategooriat kõrval jättes) vastavad laused 'x omab (omas) eesmärgi y' ja 'x taotleb (taotles) y', kuna aga vastupidine ei saa kehtida. Teiseks näeme, et sõnad saavutama ja tulemus ning eesmärk ja taotlema omavad vastavalt samasuguseid alusstruktuure. Seega peaks igast lausest 'x omab eesmärgi (kauseerida)

y' järelduma vastav lause 'x taotleb y' ja vastupidi; ning igast lausest 'x saavutab y' peaks järelduma vastav lause 'y on tulemus z-st' (kus z on analüüsitav kui 'x teeb midagi (z'), selleks et kauseerida y'), ja vastupidi.

Üks huvitavamaid fakte, mida niisugune järelduste tuletamise mehhanism võimaldab esile tuua, on seotud definiitsusega. Osutub, et definiitsus pole niivõrd formaalne nähtus, mis on seotud konkreetsete sõnade (konkreetsete vormide) esinemisega, vaid pigem semantiline nähtus, mille aluseks on vastava informatsiooni "teada olemine". Konkreetse sõna definiitsuse tingimuseks pole sugugi see, et see sõna ise oleks varem tekstis esinenud, oluline on hoopis, et semantiline informatsioon, mida esitab (vaidab) antud sõna, oleks teada, s.t. et see järelduks varasemast tekstist. Respool me sõnade eegmärki ja taotlema puhul juba näitasime, et neist ühe definiitsus võib olla tingitud teise eelnevast esinemisest. Täiesti analoogilised näited võib tuua sõnadega saavutama ja tulemus:

- (4) Ants saavutas ainult selle, et tal lubati puududa kahelt esimeselt loengult; kuid isegi sellist tulemust ei osanud paljud oodata.
- (5) Antsu protestimise ainsaks tulemuseks oli see, et tal lubati puududa kahelt esimeselt loengult; kuid isegi sellise loa saavutamine oli paljudele ällatuseks.

Selliseid fakte võib olla üpris raske seletada, kui puudub vastav mehhanism konkreetsete sõnade ja lausete semantiliste struktuuride "töötlemiseks", eelkõige järelduste tuletamiseks nendest.

4. Lõpetuseks märgime, et analüüsitud sõnaudel on mitmeid ja mitmeid iseärasusi, nendega on seotud mitmeid probleeme, mida me oma analüüsis üldse ei puudutanud. Me kitsendasime vaatlust ainult kõnealuste sõnade predikatiivsele kasutusele. Seetõttu ei puudutanud me üldse näiteks selliseid väga tavalisi kasutusi, nagu taotleb mingit eegmärki, saavutab (mingeid) tulemust, saavutab (oma) eegmärgi. Kuidas on

sõnade eesmärk ja tulemus sellised kasutused (ja üldse nende kui nimisõnade mittepredikatiivsed kasutused) seostatavad eeltoodud alusstruktuuridega, on omaette küsimus. Üldiselt on selge, et niisugused kasutused tuleb algselt esitada predikatiivsetena; näiteks on lause ta saavutas oma eesmärgi analüüsitav kui ta saavutas selle, mis oli tema eesmärgiks (s.t. algselt umbes 'x saavutas y ja y oli x eesmärgiks'). Kuid üksikasjades on siin palju segast.

K i r j a n d u s

- B a c h, E. 1968. Nouns and Noun Phrases. - Universals in Linguistic Theory, ed. by E. Bach and R.T. Harms. New York, lk. 90-122.
- F i l l m o r e, Ch. 1968a. The Case for Case. - Universals in Linguistic Theory, ed. by E. Bach and R. T. Harms. New York, lk. 1-88.
- F i l l m o r e, Ch. 1968b. Lexical Entries for Verbs. - Foundations of Language, 4, lk. 373-393.
- F i l l m o r e, Ch. 1968c. Types of Lexical Information. - Working Papers in Linguistics. 2. Ohio State University, lk. 65-103.
- L a n g e n d o e n, D. T. 1967. On Selection, Projection, Meaning, and Semantic Content. - Working Papers in Linguistics. 1. Ohio State University, lk. 100-109.
- Õ i m, H. 1969a. О лексических категориях в глубинной структуре. - Keele modelleerimise probleeme III. 2. Tartu, lk. 197-207.
- Õ i m, H. 1969b. The Semantic Structure of Words and the Syntactic Structure of Sentences (ilmumas).

EESMARK 'PURPOSE', TAOTLEMA 'TO ASPIRE',
SAAVUTAMA 'TO ACHIEVE', TULEMUS 'RESULT'
SEMANTIC ANALYSIS

H a l d u r Õ i m

S u m m a r y

We have presented here the semantic and syntactic analysis of four Estonian words: eemark 'goal, purpose', taotlema 'to aim, to aspire', saavutama 'to achieve, to attain, to gain', tulemus 'outcome, result'. We have tried to deal with the semantic features not as some 'conceptual atoms' but as specific predicates, and to represent the meanings of analyzed words as certain syntactic structures in terms of these elementary predicates.

In the process of generating the concrete sentences the analyzed words function as units which replace definite parts of these structures. The respective underlying structures for words analyzed here are given as: the structure (29) in the analysis of the word eemark 'purpose'; the structure (14) in the analysis of taotlema 'to aspire'; the structure (15) in the analysis of saavutama 'to achieve, to attain, to gain'; the structure (7) in the analysis of tulemus 'result'. For every word there are given also the rules which regulate the insertion of the word in its underlying structure. It seems to us that such a treatment enables us to represent the semantic properties of analyzed words more effectively, and at the same time to connect the semantic representations of words with syntactic structures of the sentences where the words appear, i.e. to derive the latter from the former.

For representing the semantic structures of the given words we needed, above all, two elementary predicates: x_kauseerib_y ('x causes y') and x_selleks_et_y ('x in order that y'). The semantic structure of each of the words contains also - but always as a presupposition - a certain

structure expressing "intentional activity" i.e., in fact, a predicate taking agent as an argument.

Our analysis shows that we may speak of an "elementary situation" which underlies all the analyzed words; this "elementary situation" may be presented as:

x teeb z selleks et kauseerida y
'x is doing z in order to cause y'

All the words analyzed by us depart from this in some way or other. Our analysis makes it explicit how they are exactly connected to this situation, what from this is presupposed and what is asserted by each of these words. And, of course, there are also many other words which can be analyzed as certain specifications, or concretizations of this

"elementary situation": püüdma, katsuma, üritama 'to try, to attempt'; nurjuma, äparduma 'fail, go wrong'; otsima 'look for', jälitama 'chase', veenma 'convince', etc. It may be supposed that such "elementary situations" play an important role in the functioning of language. As contrasted with the relative individuality, occasionality and inconstancy of concrete words such "elementary situations" are much more constant and universal.

One of the advantages of such representation of semantic information is its suitability for drawing semantic inferences. In this way it may be made explicit what in fact constitutes the understanding of a sentence. Thus e.g., as the respective underlying structures show, from every sentence of the type x saavutas y ('x achieved y') may be inferred x omas eesmärgi (kauseerida) y or x taotles y ('x had the purpose (to cause) y' or 'x aimed at y'). It is important to note in this connection that there are some facts in language which can hardly be explained without such mechanisms for making semantic inferences. For instance, the condition of definiteness (definite use) of a word is just that the semantic information carried by this word should be known, i.e. that it is implied by the preceding text, but not at all that this word itself actually has occurred before in the text.

SISUKORD

M a r e K o i t, O. S. Kulagina hulgateoreetilise keelemudelist	3
М а р е К о й т, О теоретико-множественной модели языка О.С. Кулагиной	21
E l l e n U u s p õ l d, Absoluutkonstruktsiooni struktuur eesti keeles	22
E l l e n U u s p õ l d, The Structure of the Absolute Nominative Construction in Estonian. Summary	42
T i i t - R e i n V i i t s o, Võõrtähestike translitereerimisest	44
T i i t - R e i n V i i t s o, On Transliterating Foreign Alphabets. Summary	68
H a l d u r Õ i m, <u>Eesmärk</u> , <u>taotlema</u> , <u>saavutama</u> , <u>tulemus</u> . Semantiline analüüs	71
H a l d u r Õ i m, <u>Eesmärk</u> 'purpose', <u>taotlema</u> 'to aspire', <u>saavutama</u> 'to achieve', <u>tulemus</u> 'result'. Semantic analysis. Summary	107

ЯЗЫК И СТРУКТУРА

3

ТРУДЫ ПО СТРУКТУРНОЙ И МАТЕМАТИЧЕСКОЙ
ЛИНГВИСТИКЕ

На эстонском, русском и английском языках

Тартуский государственный университет
СССР, г. Тарту, ул. Бликооли, 18

Vastutavad toimetajad H. Rätsep ja E. Uuspõld

=====

TRÜ rotaprint 1970. Paljundamisele antud 30. XII 1969.

Trükipoognaid 6,88. Tingtrükipoognaid 6,4. Arvestus-
poognaid 4,9. Trükiarv 700. Paber 30 x 42. 1/4.

MB 08077. Tell. nr. 212.

Hind 35 kop.